Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

РС II 116/1946

12009001335,3/4

COBISS O

Rp. II-116/1946/3-4

Народна и универзитетска
библиотека — Скопје
Rp.II-116/1946/3-4

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

КН. 3-4

Год. II. ноември — декември 1946 г.

СОФИЯ

Кн. 3 — 4 съдържа:

стр.

Дим. Ганев — Великия национ. праздник на братска Югославия 80

П. Делирадев — Световното значение на съветската култура . 84

Хр. Калайджиев — Опозицията и македонския въпрос 95

Дим. п. Евтимов — Гоце Делчев и Югославянската федерация . 101

Д. Томчев — Азбуката на македонския книжовен език 105

Юрдан Анастасов — Нова Албания 110

Јов. Ф. Трифуновски — Скопска котлина 116

Анг. Томов — Македонските партии след младотурекия преврат 127

Лйубен Цветков — Македонскиот народ со крупни чекори йа обновуе и изградуе свойата земйа 141

Хр. Вакарелски — Дух и съдържание на македонската народна песен 114

Константин Симонов — Кафене „Сталинград“ 157

Ар. II-116
РС II 116/1946-1

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

УРЕЖДА РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Главен и отговорен редактор: ЮРДАН АНАСТАСОВ

Год. II. ноември—декември 1946 Кн. 3–4

Дим. Ганев,
Подпредседател на В. Н. Събрание

1335/09
НАРОДНА УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ" СКОПЈЕ

Великия национален праздник на братска Югославия

Днес, 29 ноември братските народи на Югославия празнуват своя голям национален праздник.

Тоя ден ще остане исторически и ще символизира за вечни времена геройската борба на народите на Югославия срещу фашизма — за национално освобождение, борба, която струва на югославянските народи неизброими жертви и която завърши с установяването на нов демократичен ред в Югославия и пълно равноправие и братство между нейните народи.

Тоя голям исторически акт, който разкъса смело и решително оковите на миналото и откри пред народите на Югославия пътя на свободното демократическо развитие, стана в стария Босненски град Яйце. Там, в разгара на героичната, упорита и кървава борба срещу фашистките окупатори се събират представители на югославянските народи, на югославянското освободително движение, за да вземат решения, които са от историческо значение за Югославия.

Калени в упоритата и жестока народна борба срещу немските окупатори и техните слуги, отвратени от предателската роля на монархията и нейното „задгранично правителство" и на тяхното жалко оръдие Дража Михайлович, ръководени от своя народен герой *Тито* — представителите на АВНОЮ вземат историческите решения:

1. Да се конституират като върховно законодателно и изпълнително тело на Югославия.

2. Да отнемат всички права на така нареченото Югославянско правителство в чужбина.

3. Забраняват връщането в страната на крал Петър, като въпроса за връщането на краля и монархията ще се реши от самия народ по собствена воля след освобождението на цялата страна.

4. Да се признае за несъществуващо териториалното разпокъсване на Югославия от страна на фашистките империалисти и се провъзгласява твърдата воля на народите да останат и в бъдаще обединени в Югославия.

5. Югославия да се изгради на федеративен принцип, който ще осигури пълното равноправие на сърби, хървати, словенци, македонци, Черна Гора, Босна и Херцоговина.

---

*) Реч, произнесена на 29 XI. 1946 г. в Народния театър в София по случай националния праздник на Ф. Н. Р. Югославия.

По такъв начин в Яйце се тури фактически край на реакционно-монархическия режим в Югославия и на свързаните с него потисничества, безправие и национални вражди.

Това велико дело бе плод на съвместната кървава и упорита борба на всички югославянски народи, които бяха предадени от монархията и управляващата клика на немските фашистки окупатори.

С потоци от кръв и планини от кости народите на Югославия извоюваха своята свобода и независимост от фашисткото иго и съградиха великолепната сграда на нова Югославия.

На 9 ноември 1945 год. точно в 0.15 часа след полунощ в Белград бе открито тържествено събранието на Учредителната скупщина, състояща се от скупщината на федерацията и скупщина на народите, което угаси формално монархията, която бе фактически ликвидирана в Яйце и прогласи Югославия за народна федеративна република при неописуемия възторг на всички югославянски народи.

Създадена бе конституция на федеративната народна република Югославия, една от най-демократичните конституции, която гарантира извоюваните права и народни свободи и открива възможностите за свободно развитие и бляскаво бъдаще на народите в Югославия.

Под мъдрото и смело ръководство на своя легендарен и всенародно обичан маршал Тито освободените народи на Федеративната народна република Югославия не само създадоха здравата гранитна основана своето държавно устройство, но те с същият ентосиазъм и упоритост, с които се бориха с оръжие в ръка срещу окупаторите се заловиха да лекуват страшните разорения и опустошения, които причиниха окупаторите.

Само власт, която се опира на безграничното доверие на народа, каквато е народната власт на ФНРЮ, може в такова късо време да направи забележителни успехи за стопанското възтановяване на страната и социалното подобрение в живота на населението. Проведена бе аграрна реформа, в резултат на която стотици хиляди безимотни и малоимотни селяни получиха земя. Наказани бяха народните врагове и сътрудници на окупаторите и техните имоти конфискувани в полза на държавата. Отнети са печалбите на незаконно забогателите в време на войната и окупацията, води се с успех суровата борба срещу спекулантите, черноборсаджийте и саботьорите. Възстановяват се разрушените пътища, мостове, железопътни линии, фабрики и заводи, градове и села. Строят се нови пътища, канали, училища, болници и др. В тоя подем на строителство участвуват еднакво стари и млади, мъже и жени. С дни се преобразова стопанския и културен облик на Югославия.

Под мъдрото ръководство на маршал *Тито* и благодарение на твърдата и последователна демократична политика порастна твърде много международния престиж на Югославия и нейната роля като ратник за установяване на траен и справедлив мир и крепител на демократичното развитие. Тая роля на Югославия бе най-добре проявена в мирната конференция в Париж, на която делегатите ни Югославия, наред с тия на великия Съветски Съюз горещо защитаваха своите национални права над Юлианска Крайна, горещо защитиха нашата справедлива кауза, обявиха се решително срещу всички опити да се налижи един несправедлив империалистически мир. Международното положение на Югославия се укрепи още повече с сключените от нея договори за приятелство и взаимопомощ с Съвесткия Съюз, Чехословакия, Полша и Албания.

В тоя Велик праздник на народите на Югославия, българският народ взема най-искрено и непринудено участие. В общата борба и взаимна помощ срещу омразните династии и техните клики, която борба завърши с тяхното ликвидиране, в общата въоръжена война срещу немските окупатори и тяхното унищожение изгоряха, изживяха се и се отстраниха много враждебни настроения, искуствено насаждани от великобългарските и великосръбските шовинисти и се родиха и установиха демократическите режими на братските съседни народи — на Югославия и България. Вместо монархическите режими на Карагйоргевците и Кобургите, които създадоха изкуствена вражда между двата братски народи и ги хвърлиха в братоубийствени борби — днес Югославия и България са народни демократически републики, а на чело на управлението на тия републики стоят като гранит верните до смърт на своите народи — *Тито и Димитров.*

Установяването на народна република в България една година след като тя бе установена в Югославия, бляскавата победа на От. фронт в изборите за В. Н. С. и образуването на правителство, на чело с др. Г. Димитров ще затвърдят още повече позициите на народната демокрация в двете братски страни и ще задълбочат и циментират още повече дружбата между техните народи и благодатното им сътрудничество за установяване на траен демократичен мир на балканите.

Напраздни ще останат всички опити и напъни на враговете на славянската солидарност и на братското сътрудничество между българския и югославянските народи, напраздни ще останат опитите на разбитите реакционни шовинистически клики у нас и в Югославия да интригуват и да възстановяват безвъзвратно отреченото минало на вражди и недоверие между братските съседни народи.

Няма и не може да има въпрос, който да не може да бъде разрешен между двете братски страни в пълно съгласие, без чуждо вмешателство и в интереса на още по-здравото сътрудничество и дружба на техните народи, в полза на мирното и демократично развитие на балканите.

Българският народ посрещна с голямо задоволство създаването на Македонската държава в рамките на братската нам Федеративна народна република Югославия, защото той е убеден, че по този начин Македония се превръща от ябълка на раздора и средство на империалистически интриги на балканите в съединително звено между него и неговите славянски братя в Югославия, и защото това е свободно изразената воля и право на Македонския народ.

Ние сме дълбоко убедени, а това е и трябва да бъде убеждението на всички искрени патриоти в България и Югославия, че само в все по-здравото укрепване и циментиране на дружбата и сътрудничеството между България и Югославия, опрени в славянската общност, на чело с Великия Съветски Съюз се състои най-важното условие за преуспяването на двете братски страни, както и осигуряването на мира и демократическото развитие на балканите.

Ето защо, в декларацията на правителството, прочетена вчера от М-р Председетеля Г. Димитров се подчертава, че: „Правителството ще посвети изключително внимание на заякчаването и по-нататъшното развитие на щастливо установяване братски връзки между нова България и нова Югославия, като едно от най-важните условия за тяхното соб-

ствено преуспяване и за осигуряването на мира и демокрацията на балканите".

Днес, когато югославянските народи празднуват своя Велик Национален праздник, от името на Националния комитет на Отечествения фронт и от името на българския народ им пращаме своите горещи братски поздрави. Изказваме нашата благодарност и признателността на българския народ за братската, безкористна и смела защита, която югославянската делегация оказа на мирната конференция на нашата права национална кауза. Ние ги уверяваме, че с още по-големи усилия ще работим за укрепване на братската дружба и сътрудничество между нашите братски съседни народи.

Че ще направим всичко необходимо за създаване здрави икономически връзки и сътрудничество, така необходими за двете страни.

Да укрепим и задълбочим всестранно културните връзки, толкова необходими за опознаването и сближението между народите ни и в борбата срещу вътрешните и външни врагове на това сближение.

Няма и не ще може да има сила, която отново да раздели нашите народи.

Да живее и пребъде неразривната дружба между нашите свободолюбиви и демократични народи!

Да живее и крепне славянската солидарност на чело с мощния братски Съветски съюз!

Да живеят братските народи на Федеративната народна република Югославия!

Да живеят нашите учители и ръководители — *Сталин — Тито — Димитров.*

В. Делирадев

Световното значение на съветската култура

С присъщата му велика скромност, Ленин написа през пролетта на 1920 год. следните редове:

„Първите месеци след завземане на политическата власт от пролетариата в Русия (25. X. — 7. XI. 1917 год.) можеше да изглежда, че грамадните различия на назаднала Русия от напредналите западно-европейски страни ще направят революцията на пролетариата в последните много малко да прилича на нашата. Сега ние имаме вече пред себе си доста голям международен опит, който говори с най-пълна определеност, че известни основни черти на нашата революция имат не местно, не национално себично, не само руско, а международно значение. И говоря тук аз, не в широк смисъл на думата: не някои, а всички основни и много второстепенни черти на нашата революция имат международно значение, в смисъл на нейното въздействие върху всички страни" (*Левичарството детска болест*).

Но все пак по онова време, само две години след Октомврийската революция, международният опит си оставаше още твърде малък, за да подчертае пред широките народни маси световното значение на руската революция, затова Ленин, в подкрепа на своите изводи, процитира ста-

тията „Славяните и революцията", писана от Карл Кауцки през 1902 год., когато нейният автор бе още последователен марксист.

— „В днешно време, в началото на 20 век, в противоположност на 1848 год., може да се мисли, че не само славяните са влезли в редицата на революционните народи, но че и центърът на тежестта на революционната мисъл и на революционното дело все повече и повече се премества към славяните. Да, революционният център се измества от запад към изток. В първата половина на 19 век той бе в Франция. В 1848 год. Германия влезе в реда на революционните нации... Новото столетие се почва с такива събития, които ни навеждат на мисълта, че ние вървим срещу по-нататъшното изместване на революционният център, именно: изместването му в Русия... Русия, която е възприела толкова революционна инициатива от запад, сега може би сама е готова да стане източник на революционна енергия. Разпалващето се руско революционно движение ще се окаже може би най-могъщо средство, за да изкорени оня дух на дребнаво филистерство и политиканство, който почва да се разпространява в нашите редове и да застави пак да избухне в ярък пламък жаждата за борба и страстната преданност към великите ни идеали. Русия отдавна вече е престанала да бъде за западна Европа проста опора на реакцията и абсолютизма. Руските революционери може би отдавна биха се справили с царя, ако не бяха заставени едновременно да воюват и против неговия съюзник — европейския капитал. Нека се надяваме, че този път те ще успеят да се справят с двамата врагове и че новият „свещен съюз" ще рухне по-скоро, отколкото неговите предшественици... В 1848 год. славяните бяха люта зима, която смрази народната пролет. Може би сега им е писано да бъдат оная буря, която ще счупи леда на реакцията и неудържимо ще докара със себе си новата щастлива пролет на народите (Искра, брой 18 от 10. III. 1902 год.).

Историческият опит през следващите 25 години — 1920—1945 год. — позволи на гениалния съратник и продължител на величавото дело на Ленина, Иосиф Висарионович Сталин да заяви:

— *„Съветският народ със своята самоотвержена борба спаси цивилизацията на Европа"*.

А само един високо цивилизован и културен народ може да се натърби и главно да изпълни бляскаво защитата на европейската цивилизация.

Епическата борба от Прут до Волга и от Сталинград до Елба не е случайно, епизотично, историческо явление. То се роди от семената, които пося и отгледа Октомврийската революция. Обаче корените на тази победа се крият и дълбоко в душата на великия руски народ, в неговата привързаност към родната земя, към свободата и към безграничната човечност. С руското оръжие победи съветската култура с всичките й въоръжения: техника, икономика, наука и изкуство.

— „Участница и вдъхновителка на славните победи, казва съветският учен Пиксанов, се яви и нашата литература. Нова власт над бойците от Червената армия получиха „Севастополските разкази" на Толстоя, „Бородино" на Лермонтова. Четенето на „Война и мир" въодушевляваше в борбата с фашистките окупатори войниците не само от нашата, но и от съюзническите армии". Когато бе написана пиесата „Ру-

ские люди" от К. Симонова, американците поискаха по телеграфа да им предадем нейния текст"[1]).

Но в изявленията на др. Сталин се криеше пак великата руска скромност. Не веднаж, а много пъти през течението на дълги векове руският народ е бранил европейската култура. Заемащ вододела между Европа и Азия, Великата Рус спря потока от варварски нашествия към културните земи и без ничия помощ изпълнява тази историческа мисия цяло хилядолетие. Тя носи дълго монголското робство, но монголи през своите западни граници тя не пропусна към сърцето на Европа. Вековна борба води руският народ и с турските завоеватели. Докато немците направо заробваха откъснатите от турското господство източноевропейски и южни славяни, руският народ водеше наистина освободителни войни. И в изпълнение на тази си историческа мисия, която го превърна в джандар и войник, руският народ разви и високи социални добродетели, които се отразиха и върху неговия културен живот: наука, литература и изкуство. В отличие от другите народи, руският не се подаде на разлагащето влияние на феодално-монархическото си иго както се подадоха други, уж по-културни и по-напредничави народи. Върху руската душа не останаха да тежат исторически рудименти, реакционни преживелици, като *папизмът* вред католическия свят, *феодалното юнкерство* в Германия, *лордовският консерватизъм и капиталистически империализъм* на Англия, *колониалните попълзновения* на Холандия, Франция, Белгия, Португалия и пр. Руският народ е чужд и на доларната треска на Новия свят, където вместо жалките феодално-монархически отрепки от барони и князе, имаме всесилните „крале" на петрола, стоманата, автомобилите и пр. и пр. еднолични и тръстови магнати, посилни и по-опасни за напредъка и мира от старовремските князе и крале.

Върху тези стари дънери се присаждат „новите идеи" за „мирово господство" и за „расови превъзходства". Единствено руският народ, а заедно с него и по-малките му славянски братя, не се мисли за „висша раса" и не желае подчинение на другите народи.

— „Да станеш истински руски човек, да станеш напълно руснак, може и то значи да станеш брат на всички хора, в общочовешки смисъл", писа Достоевски по случай откриване паметника на великия руски поет Пушкина.

А в „Дневника на писателя", разрешавайки проблема за националното и общочовешкото, Достоевски начерта желания от него път за развитието на човечеството, като подчерта при това ролята на руския народ.

„Ние първи обявихме на света, че не чрез потъпкване народите от чуждите страни ние искаме да постигнем своето преуспяване, а напротив, ние го виждаме само в най-свободното и най-самостоятелното развитие на всички други нации и в братското единение с тях, като се зачитаме един друг, присаждайки в себе си техните органически особености и отделяйки от себе си клонки за присаждане върху тях; като се съобщаваме с техните души и с тяхната духовна култура; като се учим от тях и те от нас и то дотогава, докогато човечеството, изпълвайки народите в света с чувството на всеобщо единство, като велико и могъщо дърво ще простре клони над щастливата земя".

---

[1]) Великая руска литература. Вестник Акад. Наук СССР, год 16, № 1, 1946.

Такова е заключението от всичките мисли на Достоевски за света, за народите и за човечеството. Заедно с това, то е и заветът, оставен от великия писател за бъдещите поколения

— „Аз виждам руския народ изключително, фантастически талантлив", пише Максим Горки.

А само велик народ може да твори велики културни ценности. Ценности в едно и също време общочовечни и национални. „Националните черти на руската духовна култура се определят от: народностно съзнание, реализъм, героичност, хуманност и висока идейност. В тях е нейната сила и величие" — казва *Головенченко*[1]) С проявата на типично руското, тя се очертава и като световна, като мирова. Докато в много други национални литератури световните елементи са само във висшите им прояви, руската е световна по своята същина. Такава е тя във всички фазиси на своето развитие. Едновременно национална и социална в своя дънер, такава тя остава и в своите отделни разклонения: литература, изкуства и наука. Такава се очертава Русия и в своята стопанска и физическа култура.

Но нека се спрем по отделно и накъсо върху нейните частни прояви.

*

Вл. Илич Ленин не един път е отбелязвал грамадните заслуги на руската класическа литература в историята на укрепването на руското национално самосъзнание и в подготовката за тържеството на теорията на революционния марксизъм в Русия. А такъв естествен преход от класицизма към пролетарската литература в никоя европейска страна не е тъй силно подчертан. В руската класическа литература Ленин съзираше не само велики образи на поетическото творчество и изражение на художествения гений на великия народ, но още и идейно-художествено обобщение на опита от националните и политически борби на народите в Русия и на напредничавата им интелигенция. „Ленин пръв посочи мировото значение на руската класическа литература, която, покрай това, се явява за революционната партия на пролетариата идеен арсенал, неизчерпаем източник на материали за закрепване и развитие на идеите на научния социализъм и на народното родолюбие" — казва *Прудков*[1]).

А тази мирова стойност руската литература придоби като разработваше не световни, а чисто руски въпроси. И тъкмо тук се крие нейната самобитна сила и световно значение.

Още Чернишевски (1828—1889) справедливо отбеляза:

— „Не, не като завоеватели и грабители, като хуни и монголи, изпъкват русите в политическата история, а като спасители, — спасители и от игото на монголите, които задържаха с мощните си гърди и не ги пропуснаха в Европа... и другото робство на французи и Наполеон... Нека Русия да внесе и това, което е длъжна да внесе в живота на духовния мир, както е внасяла и внася в политическия живот, като изпъкне мощно, самобитно и спасително за човечеството и на другото велико жизнено поприще — в науката".

А Ленин в статията си *„За националната гордост на великорусите"* посочи на непосредствените източници на безподобната и неповторима руска художествена литература:

[1]) Величие руской литературы — „Литературное творчество" № ', 1946, Москва
[1]) К вопросу о социально-исторических источниках мирового значения руской классической литературы XIX века. Москва, 1946.

„Ние обичаме своя език и своята Родина, ние повече от всекиго работим над това, щото нейните трудящи се маси, т. е. 9/10 от нейното население, да се повдигне до съзнателния живот на демократи и социалисти. Нам е мъчно, като гледаме и чувствуваме на какви насилия, гнет и гаври е изложена нашата прекрасна Родина от царските палачи, дворяни и капиталисти. Но ние се гордеем от това, че тези насилия извикаха отпор из нашите среди, из средите на великорусите, че из тези среди се издигнаха *Радищев, декабристите, революционерите разночинци от 70-те години*, че великоруският работнически клас създаде в 1905 год. могъщата революционна партия на народните маси".

Тъкмо това съпротивление, тази борба е прокарана като червена нишка през цялата руска литература, тя определя нейният идеологичен колорит.

Установените от Ленина три епохи в революционните борби на руския народ са меродавни и за развитието на руската литература.

Първият период той нарича *дворянски* и го включва примерно между 1825 и 1861 г., вторият — *разночински* или *буржоазно-демократически*, приблизително от 1861 до 1895 г. и последния — *пролетарски* от последната 1895 г. до наши дни. Тези периоди на борби дават идейното содържание и определят формите на руската художествена литература през двата последни века. От Радищев и Рилеев до Максим Горки и Алексей Толстой са вървели огромна редица от писатели и мислители, различни по социално положение и лична култура, но единни в любовта си към народа и родната земя. Както декабристите, така и класиците след тях гледаха на своя литературен труд като на дълг пред народ и родина. И доколкото е съзнаван и изпълняван този дълг, дотолкова и отделният художник е могъл да създаде силно и трайно произведение. „Великите писатели, пише Головенченко, дълбоко чувствували отговорността си пред народа за всеки написан от тях ред. Те въздържали събратята си по перо от лекомислено отношение към изкуството и им напомняли, че то е велико дело и не бива да се изпълнява нито нашега, нито с користни цели".

И по-нататък:

— „Нашата литература не е плод на безделие и забава, а житейска нужда, историческа памет на народа, празднични дрехи на неговата душа. Тя е вълнуващ разказ за величието на духа, за силата и мъжеството на руския човек. Осветляваща живота, тя е засилвала енергията в масите, пробуждала съзнанието на народа, разбиранията в него на красотата и чувствата за човешкото достоинство. Нейните страници дишат радостта на живота, възвеличават труда, като могъщо средство за преобразуване на света, тя е осветявала пътя на освободителното революционно движение на народните маси".

Писателите са разбирали своите задължения към народа, а народът е ценил своите духовни водачи.

Като образец на беззаветно служене на народа ни дава Некрасов. Ето неговия нравствен закон, о който са се придържали всички руски писатели във всички епохи на литературното творчество:

Я лиру посвятил народу своему.
Б т может, я умру, неведомый ему,
но я ему служил — и сердцем я спокоен . . .
Пускай наносит вред врагу не каждый воин,

но кажди в бой иди. А бой решит судьба . . .
Я видел красный ден: в России нет раба!
И слезы сладкие я пролил в умиленьи . . .
„Довольно ликоват в наивном увлеченьи . . .
— шепнула муза мне, — пора итти вперед!“

Същият нравствен и социален закон виждаме и в неговия диалог *„Поет и гражданин“*.

Нека си припомним само неговия край в български превод:

Гражданинът

. . . Не си ти Пушкин! Но додето
мрак е в селата, в градовете,
щом си с талант, е срам да спиш.
По-срамно е в години мрачни
да пееш за долини злачни,
за милата си да гориш.
Безбурно е, вълна бездънна
оглежда бледни небеса
и вятър ласкав, вятър сънен
нашепва нежни словеса. —
И плува бавно кораб строен
и пътникът е тъй спокоен,
каточе не е сред морята,
а твърдо стъпва по земята.
Но ето — гръм! Простенва буря,
върху платната с рев се втурва —
шахмат как можеш да играеш
и в нежни песни да се маеш!
Виж песът — че е бурно, знае,
и срещу вятъра той лае,
той верен е на дълг заветен.
А ти що сторил бе, поете?
В каюта ли усамотена
ти с лирата си вдъхновена
ленивците ще забавляваш
и бурята ще заглушаваш?
. . . Не, ти поет си, възвестител
на истината, сред беди.
Безхлебните води в борбите,
със твойте струни ги води!
. . . . . .
Ти гражданин бъди!

От този дух на народолюбие и човеколюбие са проникнати всички творения на великия писател и мислител. И това не е само Некрасовски, а общо руски дух. Докато в другите литератури творения като „Умиращият гладиатор“ от Байрона, „Песента на ризата“ от Томас Худ, „Работници“ от Фрайлиграт, са били щастливо изключение, в Русия цялата литература от Ломоносова до днешните дни е проникната с общочовешки дух.

Другаде свободолюбивите поети лесно могат да се назоват по място, време и име. В Русия това не може да стане, защото трябва да се изброят всички писатели и всички техни съчинения, т. е. да се даде съкратен курс по историята на руската литература.

Наистина руската литература представлява от себе си един изумителен феномен с борчески ентусиазъм, социална правда и с ослепителен блясък на таланти, както изтъкна още през 1908 г. Максим Горки. „Никъде в продължения на непълни сто години, писа той, не са се появили толкова блескави съзвездия от велики имена, както в Русия".

Старата Русия не остави в наследство на новите руски поколения материалната култура на съвременните капиталистически страни, като Англия и Америка, но тя завеща, благодарение на самоотвержените народни писатели, такова духовно богатство, което не може да се откупи с всички стерлинги и долари на западните страни, което въобще не може да се измярва с злато и сребро.

Затова ние сочим цялата руска литература като световен принос, като имаща световно значение.

Още Маркс отбеляза, че със своята литература и наука Русия навлиза в общите движения на века. А Енгелс притури:

— „Страна, която издигна двама писатели от мащаба на Добролюбова и Чернишевски, двама социалистически Лесинговци, не може да загине".

Социалната книжнина на Русия, а такава е цялата й книжнина, първа определи мястото и на руския народ в политическия възход на 20 век. Народ, който можа да издигне при миналите руски условия великани, като Толстой, Пушкин, Лермонтов, Шевченко, Достоевски, Тургениев, Гогол, Некрасов, Чернишевски, Добролюбов, Белински, Крилов, Успенски, Островски, Херцел., Грибоедов, Гончаров, Салтиков-Щедрин Чехов, Короленко, Гаршин и пр. и пр. не загива.

А с друг, дори по-малък Максим Горки коя друга литература може да се похвали?

— Няма, и за съжаление, няма такава, защото всички изключителни таланти правят чест не само на своята национална, но и на световната литература. А неотразимото влияние на руската литература се чувствува във всички материци, тя еднакво сияе и на изток и на запад от Уралските планини.

За Ганди, наречен от своя народ Махатма — велик дух, човек който се е слял с Битието на света, било голяма чест да се препоръча за ученик и последовател на още „по-великия дух" — Лев Николаевич Толстой.

Наверно си припомняте, че един от биографите на Ганди, великият френски писател Ромен Ролан, посвети това свое произведение:

На страната на славата и робството,
на преходната власт и вечна мисъл,
на народа възстанал против времето,
на възкръснала Индия!

А един от най-великите учители на тази възкръснала Индия се е поучил и поучава от руския народен гений. А още по-значително е днес световното значение на съветската литература, защото тя не действува

върху отделни лица, а върху цялата работническа класа, върху цели народи, върху целия свят.

Чудно ли е тогава, че страната на Пушкина, на Белински, на Горки и на плеяди от велики писатели, е могла да роди и да откърми революционният и държавнически гений на *Владимир Илич Ленин* и на неговия верен съпътник *Йосиф Висарионович Сталин?*

И тъкмо тези гениални мъже най-плътно и най-вярно са оценили грамадното значение на руските класици и на техните духовни приемници на новото време и на новите борби и творчество.

Руската литература не насаждаше само безгранична любов към свободата и към родната земя, но покрай това тя учеше, че трябва да се бранят те, да се бранят с живота и с последна капка кръв.

— Тоз ден видяха враговете,
как харно пипат ни ръцете, —
видяха руски бой! . . .
Гърди да пукнат са готови;
връх жертви падат жертви нови
коне и хора; а топове
реват в дружен вой.
. . . . . .
Хе, друго беше нашто време,
юнашко бехме ние племе:
за бой, не за слова! . . .

(„Бородино" — Лермонтов).

За Отечественната война бяха всички руски писатели, макар че до един бяха миролюбиви и человеколюбиви. Защото те бяха дълбоко убедени, че не заслужава свободата и родината си онзи, който не е готов да мре за тях.

— Иди и гибни безупречно,
умреш не даром . . . Дело прочно,
кагда под ним струится кров . . .

(Некрасов).

Миролюбецът Лев Николаевич Толстой написа с „Война и мир" най-величавата епопея на Отечествената война от 1812 г., с която могат да се равнят само Илиадата на Омира и Ада на Данте.

Върху тази дълбоко разорана литературна нива са повикани да работят новите народни и пролетарски поети и писатели в Съветския съюз. И те най-умело използуват благородния духовен капитал на руските класици. И тяхното име е вече легион: Симонов, Маяковски, Блок, Шолохов, Тихонов, Горбатов, Серафимович, Шишков Леонов, Фадеев, Сурков, Исаковски, Еренбург и много други. Новият живот иска и налага своето. И младите руски писатели няма да се посрамят пред паметта на своите велики учители.

— „Съветската литература, връстница на новия строй на обществени отношения и на неговото зараждане, казва Алексей Сурков като-наследи прогресивните традиции на руските класици, вече по силата на самата си природа беше още с първите си крачки призвана да стане

едно от най-важните оръжия за формиране личността на новия човек. И за пръв път в историята на световната литература по страниците на съветските книги простите, обикновените хора, тружениците, работниците и селяните излизат не като личности и не като тълпа, а като герои, които изграждат и движат историята напред".

И сега, както в миналото, реакционната критика намира творенията на младите съветски писатели прекомерно тенденциозни.

На такива подмятания отговори на времето си Лев Толстой в трактата си „Что такой изкуство?".

— „Изкуството на богатите класи, казва Толстой, възниква не за това, че от него чувствува потребност художникът, а преимуществено за това, че хората от вишите класи търсят развлечение, за което добре плащат".

— „Да, нашата съветска литература е тенденциозна и ние се гордеем с това, казва А. А. Жданов, тъй като нашата тенденциозност се заключава в това да съдействуваме за освобождението на трудящите се на цялото човечество от капиталистическото робство".

И тъкмо това е една от причините, които придават световен характер и световно значение на класическата и на съвременната съветска руска литература.

Две от най-великите събития в 20 век — Октомврийската революция и победата над хитлеризма във втората руска Отечествена война, допринесоха твърде много за ползотворното проумяване на съветската литература от страна на прогресивните деятели и класи и правилно да се оцени нейната световна стойност.

Днес съветската литература, сложена здраво върху основите на социалистическия реализъм, догонва висините, до които бе достигнала националната класическа литература на предреволюционния период и използвайки нейното колосално наследство, скоро ще създаде произведения, (и има такива) — достойни образци за литературата на цялото човечество. Октомврийската революция и Втората отечествена война чакат своя нов Лев Николаевич Толстой, за да ги превъплоти художествено в нови мирови произведения. И това може да направи само съветският писател.

*

Равни по национален ръст на литературата са издигнати и руските приложни изкуства: живописта, скулптурата, музиката, театърът и киното, макар че по своето естество повечето от тях не са могли да придобият онова световно значение, на което се радва руската класическа и съвременна съветска литература.

Руската живопис има своите гениални и талантливи представители, чиято известност отдавна е прескочила границата на безкрайната руска земя. Още от епохата, в която се поставяха основите на руската държава, са запазени безсмъртните творения на гениалния майстор Андрей Рублев. От 18 в ярко изпъкват живописците Рокотов, Левицки, Боровиковски и знаменитият скулптор Шубина. Също Алексеев, Матеев, Щедрина, Лосенко и знаменитите ваятели Козловски и Матроса. И върволица от таланти — Орловски, Егоров, Шебуев, Бруни, Тропин, Венецианов ни въвеждат пред творбите на гениалните руски художници: Репин, Суриков, Левитан и Серов. Ето ни пред лицето и на знаменитите скулптори: Андреев, Мухина и Меркуров.

Но нека не забравяме и много свидното на нас, българите, име на великия художник Верещагин и неговите знаменити творения: *„На Шипке все спокойно“* и *„Смотр войскам М. Д. Скобелева после Шейновскаго боя“*.

Достойни потомци на класиците са съвременните руски художници и скулптури, които са дали на руското изкуство бележити и велики творби: скулпторния портрет на Ленина от Андреев; портрета на Сталин от Герасимов; работник и колхозница от Мухина; на стария уралски завод от Иогансон; портрета на академика Павлов от Нестеров и много други изтъкнати вече с бележити произведения майстори.

И в полето на това приложно изкуство съветските творци разгръщат своята творческа стихия и своите големи художествени заложби.

*

— „Покажете ми друг народ, който повече пее! — писа преди 100 години Гогол. Нашата Украйна звънти от песни“.

От този неизчерпаем извор от мотиви, тонове и чувства гребят руските композитори и претворяват още по-дивни песни, руски и славянски песни; песните на обширния чернозем, на многоводната Волга, на свещения Байкал, на безкрайната съветска земя.

Над множеството даровити и талантливи майстори се открояват образите на дивните творения на гениалните творци — *Чайковски, Римски-Корсаков, Глинка, Александров.*

В края на 50-та година от миналия век около Римски-Корсаков се образува знаменитата петорка от високо даровитите музикални творци: Балакирев, Бородин, Мусургски, Кюи, известна в историята на руската музика под името „Могучая кучка“.

А Шаляпин пя недопетата руска песен по цял свят.

С песни бе прогонена армадата на Наполеона и от Москва запратена при Ватерло; с песни бяха избити чакалите на фашизма по свещената руска земя. И ние бяхме щастливи да слушаме тези победни песни и непобедното „ура“ от милиони съветски гърла.

Славянският марш на Чайковски днес сгрява душите на милиони славяни, но не за викинговска стръв, а за великото дело на мира и общочовешкото братство.

Съветският хор е истинско чудо. А чудо е, защото с него ехти възторжената песен на двеста милиона освободени сърца.

Съветският театър и съветското кино са нови велики приноси в общата световна култура.

*

Но велико е делото на великия руски народ и в областта на чистата, теоритическа и приложна наука. Нейните основи положи селянчето от мрачния руския север, първият руски поет и учен Михаил Василевич *Ломоносов*. От малограмотното селянче израстна един титан, равен на Аристотел и на Леонардо да Винчи. Своите велики дарби той всеотдайно поднесе на любящия си народ.

След него изпъкват великите образи на: гениалния физиолог *Иван Петрович Павлов*; великия дарвинист *Климент Аркадиевич Тимирязев*; знаменитият бактериолог *Иля Мечников*; гениалния химик *Д. И. Менделеев*, който раздруса всемира и от неговите съставни части създаде своята гениална периодическа таблица; знаменития геолог *Александър*

Петрович Карпински; великият, но забравен баща на въздухоплаването *Константин Ед. Циолковски*.

Нека само да си спомним за експедициите на Челюскиновци, на Папанина, за спасяването на Нобиле и това само ще бъде достатъчно да проумеем силата и величието на съветската наука.

Никъде другаде, дори в САЩ, няма толкова много и така подредени научни институти, както в младата Съветска федеративна държава. Мнозина от съвременните учени са „герои на социалистическия труд". — Ляпунов, Фасенков, Богомолец, Комаров, Байков, Зелински, Бурденко, Крилов и пр. пр. са не само „герои на труда", но и светила на световната наука.

*

Влиянието на съветската култура, на съветската общественост, на съветските политически идеи за преобразования се чувствува по всички материци, достига до последната африканска колиба. А това влияние се дължи и на яснотата на научните и художествени идеи и на народностния характер на техните носители. Докато руските класици и разночинци в науката и изкуствата бяха само предвестници на руската култура, днешният носител на съветската култура е самият съветски народ. Силата на руските класици се коренеше в силата и дълбината на противоречията в тогавашната феодално-монархическа общност. Тогава носители на културата бяха така наречените „образовани среди". Прогресивните писатели трябваше да рушат тогавашния социален и политически строй. Но едва Максим Горки можа да открие онази млада обществена сила, която бе повикана да събори прогнилия строй и направи културата общонародно достояние. Благодарение на Октомврийската революция, пред културните работници се разкриха широки творчески възможности за положителна работа. Тя повдига преди всичко културното равнище на широките народни маси и чрез тях отразена, тя придобива грамадното си световно значение. Както идеите на френските просветители придобиха световно значение само посредством Великата френска революция.

Докато руските класици и разночинци светеха като отделни фарове или купчина от такива и тяхната светлина се отражаваше от дебелите ледове на руската действителност, след Октомврийската революция световното влияние е на съветския масив, нажежен от общочовешките идеи на 20 век и на широките народни маси. Докато идеите на Френската революция бяха идеи и попълзновения на френското трето съсловие, т. е. на френската буржоазия, на едно влиятелно, но все пак незначително малцинство, идеите на Октомврийската революция са идеи на широките народни и трудови маси. И тук именно трябва да дирим допирните точки и дълбоките различия между двете велики революции в последните два века. С това можем да обясним и грамадното световно значение на съветската култура. Защото тя не е индивидуална, а пролетарска и общонародна.

Но в увлечението си да изброяваме безкрайната редица от стари руски и млади съветски писатели, художници и учени, да не закъснеем да напомним, че великият руски народ в своите велики пориви и борби за култура и свобода, за независимост, за правда и за строителство, издига до недостигаема висота и други свои гениални синове:

— *Владимир Илич Ленин* и *Йосиф Висарионович Сталин*. И те нямат равни на себе си в мировата наука и обществетост.

В Ленина блестя и горя в ураганен огън универсалният гений на Ломонсова; в Сталин бушува стихията на велик организатор, на мъдър държавник и на гениален полководец. С него се закръгли съзвездието на великите бранители на великата матушка Русия:

Суворов — Кутузов — Сталин.

Ето накъсо какво е световното значение на руската култура, на руската литература, наука и изкуство.

Но още по-всеобемаще е влиянието на тази култура върху южните славяни: българи, сърби, харвати, словенци, македонци. Под благотворното въздействие на руската култура цъфнаха талантите на Раковски, Каравелов, Ботев, Светозар Маркович, Бр. Миладинови, Жинзифов, Дринов, Бончев, Караджич, Давидович, Хаджич. И пр. и пр. Под лъчите на съветската литература расте и съвременната борческа югославянска и българска литература. Ведно с културата върви и покровителствената сила на братския руски народ, която носи простото народно име *Дядо Иван*.

Преди да свърша своя преглед, нека да си припомним още един голям исторически факт:

— Всички досегашни религии са идвали от Изток. И днес настрадалото се човечество пак обръща погледите си към изгрева на вечното слънце. И това човечество е твърдо убедено, че капиталистическият запад ни готви нови изненади:

— Разрушенията, адските разрушения на атомната бомба.

А от Изток, от съветския Изток се задава зарята на всеобщото освобождение и всеобщия мир.

Възвестители на този нов свят са съветската култура и нейните гениални представители:

— Ленин и Сталин!

Хр. Калайджиев

Опозицията и македонския въпрос

В борбата между българската демокрация от една страна и българската реакция и фашизъм от друга, македонският въпрос винаги е играл не малка роля. За демокрацията тоя въпрос е бил една от отправните точки към мира на Балканите, към правилно разрешение на сложно преплетения национален въпрос на Балканите, към братство и разбирателство между балканските народи. За реакцията той е бил възела, където се преплитали всички противоречия, от където се раздухвали шовинистическите настроения и умразата със съседните народи; главния въпрос, чрез който Балканите са се обръщали в барутен погреб.

Спокойствието, мирът и националната правда демокрацията винаги е търсила в осъществяването на единна и самостоятелна Македония и на федеративния принцип на демократична база. Знамето на тая политика най-високо се е държало от македонската организация на Делчева и неговите последователи, подкрепвани енергично от всички демократически сили в България.

Реакцията в България в името на Македония винаги е подържала и разпалвала шовинизма, за да може на тая почва да печели масите, да ги противопоставя на демократическите сили вътре в страната и да ги

използува за своята завоевателна политика в името на велика България и хегемония на Балканите.

Днес опозицията, която се прави на обидена дева, когато я таксуваме за реакционна, си е поставила за задача да направи македонския въпрос една своя опора за борба против Отечествения фронт и българската демокрация. Тя се прави, че не вижда, че застава на оная дъска, че се явява предължителка на оная политика, която създаде върховизма за борба против македонския народ и неговата организация; която не се спираше пред никакви провокации и убийства ; която правеше изкуствени въстания, за да умаломощи и подчини македонската организация, за да може по такъв начин да я свърже за своята шовинистична и реакционна колесница; която с тия си действия дискреднтираше македонското дело пред външния свят, повдигаше подозренията в другите балкански държави, активизираше ги, а всичко туй обръщаше Македония в арена на страшни взаимоизтребления. Същата подклаждаше магарешките атентати, за да се подготви балканската война; тя роди съюза на балканските реакционни сили за подялба на Македония; тя предизвика четири катастрофални войни; великото преселение на балканските народи за сметка на македонския народ и безкрайните страдания на балканските народи, а най-много на македонския. Опозицията се явява продължителка на тая политика, която създаде пашалъка на Иван Михайлов в Петричко, който рекрутираше убийците над демократическите, малки и големи, водачи в България; който направи македонското име синоним на убиец. На тая политика, в името на която през време на окупацията бяха избити с хиляди младежи в Македония, защото защищаваха идеята за самостоятелна Мекедония.

Знаме и водач на тая политика днес се явява Никола Петков, обявил себе си зи водач на селските маси.

И наистина реакцията не би могла да намери по-подходящ човек, за да се крие зад него и да действува.

Една от основните задачи на сговористката политика в близкото минало бе да „опитомят" земеделските водачи и чрез тях да спечелят селските маси в борбата против работническата класа. Действително сговорът т. е. царската политика има успех, като раздроби водачите на земеделския съюз на многобройни крила, но нема успех в завладяване на селските маси, които останаха верни съюзници на работническата класа.

Тая задача днес за вътрешната и международната реакция се поставя в още по остра форма. На всека цена тя иска да раздели селяните от работниците, да се сплоти зад селяните, да изолира работниците и по тоя път да си осигури своята хегемония над тях. За тая цел тя раздухва лъжата за работническа диктатура, подстрекава наивниците за самостоятелна земеделска власт, възкръсва идеята за желания блок от 1927 година и народния блок от 1932 г. Всичко туй в основатн си има една политическа замисъл: борба за подчинение на работническата класа в лицето на нейната политическа представителка Работническата партия (к). Формите са: рев за наличността на някаква диктатура, за липса на свобода и рев за измяна на националното дело.

Добре е, г. Никола Петков и компания да си спомнят, ако могат или ако искат, че кампанията за сваляне на земеделското правителство през 1923 година и за избиването на земеделските водачи, на чело с Стамболийски се водеше на същата база. Сговора, начело с Цанков

през онова време се яви като защитник на законността, на конституцията и на Македония, като обвиняваха Стамболийски за диктатор и човек, който продава Македония на сърбите.

Тия работи Никола Петков едва ли си ги спомня и едва ли ги разбира, защото тогава беше национал-либерал.

Тогава атаката бе първо против Земеделския съюз, след туй доде реда и на Комунистическата партия. Сега атаката е против Работническата партия, след което без съмнение, реда ще дойде и на Земеделския съюз, доколкото той е една народна организация, в името на една законност и конституционност от типа на Цанковите през 1923 година.

Тая роля на Никола Петков още по-ясно изпъква, като се видят неговите съюзници. Те са Пастуховци и Мушановци, т. е. тия господа които или са взимали активно участие в свирепата диктатура над работниците и селяните през последните две десетилетия, или мълчаливо са одобрявали и са подкрепвали тая диктатура. Кой би могъл да посочи поне един пример на защита свободата, законността и конституцията през онова време от страна на тия господа?

Но Никола Петков, плъзгайки се по наклонната плоскост, отиде още по-далеч. Той стана приятел на остатъците от Михайловиската банда и конспирирал с тях, т. е. приятел на преките убийци на Стамболийски и на неговия брат. Народът казва: виж приятелите на един човек и ще го познаеш какъв е. Приятелите на Никола Петков, ясно е днес за всекиго, са заклетите врагове на работниците и селяните, са привържениците на диктатурата над работническата класа. А събитията категорично подчертаха, че демокрация без работническата класа не може да съществува, че характерният белег на фашизма и реакцията е стремежа да се подчини, да се тури под юзда работническата класа.

В тая борба против демокрацията в България Никола Петковци както цанковци през 1923 година, не забравят да турят в ход и да спекулират с македонския въпрос.

Интересно е да се отбележи, че преди няколко години, когато основната линия във външната политика на Петковци бе сближение с кралска Югославия, считаха за престъпление да се повдига македонския въпрос. А техните приятели днес, които в миналото стояха безрезервно зад Иван Михайлов и неговия лозунг за „независима" Македония, не обелиха зъб за такава една Македония през време на българската окупация. Кръсто Пастухов в надвечерието на 9 септември в едно писмо до Софийския областен комитет на О. Ф., пледираше, за да влезе в Отечествения фронт, последния да поеме защитата на националните идеали пред външния свет, точно в тоя вид, както ги разбираше и цар Борис, с тая разлика да се замени пътя към Хитлера с пътя към Чърчила.

Позицията, на която застава сега реакцията, за да спекулира с македонския въпрос в борбате си против Отечествения фронт е: отричане и атака против македонската държава, създадена в Федеративна народна република Югославия; атака против единството на Македония под знамето на създадената вече македонска държава; в защита на българщината в Македония; в защита правото на самоопределение и се стига до „независима" Македония. Последователност и логика в нейното поведение няма. Тя прибягва до един от тия въпроси според случая, което значи, че тя няма една ясна програма по тоя въпрос. Но всички тия позиции, взети вкуп, говорят за една стара песен на нов глас, говорят, че

реакционерите нищо старо не са забравили и нищо ново не са научили. Те подчертават, че борците против българската демокрация са и борци и против Югославянската демокрация; подчертават един стремеж да се измести развоя на македонския въпрос от демократическата плоскост, на която го поставиха народните сили, взели надмощие в южнославянските страни и се постави тоя въпрос отново на плоскостта на завоевателната политика и най важно подчертават стремежа за външно вмешателство в балканските работи, което е най-съкровената мечта и на българската и на всички балкански реакции.

Интересно: реакцията вижда в развоя на Македонския въпрос ненормалност точно там, където най-малко такова съществува, именно: народна република Македония, федерална единица в Ф. Н. Р. Ю. А нищо ненормално не вижда с оглед разрешението на македонския проблем, с оглед закрепването на мира и демокрацията на Балканите, в Егейска и Пиринска Македония. Интересно е също, че по тоя въпрос българската реакция е напълно солидарна със сръбската и гръцката такава. Единодушието им е трогателно, като виждаш Иван Михайловци и Цанковци, Зервасовци, крал петровите остатъци да се прегръщат и целуват. Единния фронт между тях е пълен в името на една борба: борбата против балканската демокрация и против Македония. И това единство не за пръв път се случва. Но тоя път на реакционерите ще им приседне. Нещо ново стана на Балканите: делото на македонскня народ за свобода е в собствените му ръце и той води борбата в единен фронт с югославянските и балкански народи срещу шовинистите и хегемонистите, които са търгували с македонците.

Господа реакционерите пледират пред международната реакция за намеса в името на един плебисцит в Вардарска Македония, като си затварят очите, че народната воля в Македония се ясно и категорично прояви. Плебисцитът се извърши там с пушка в ръка, която бе грабната от народните маси и гласуваха за своя идеал чрез своите осем македонски дивизии по бойните полета. Какъв по-голям израз на народната воля може да се иска? С тия осем дивизии и в съюз с Титовата армия македонците сразиха нашествениците сразиха сръбската реакция и монархисти и създадоха своя македонска държава, като равноправен член в семейството на югославянските народи.

Кое не се харесва на реакционерите, какво те исклт да корегират с външна намеса? — Не им се харесва македонската държава и Титовия режим. Какво им се иска? — Иска им се да изчезнат последните, иска им се една проява на българщина в Македония, която да води борба против тоя режим в съюз с крал петровите остатъци и с тях.

Един от важните въпроси днес, които характеризират водораздяла между реакцията и демокрацията на Балканите, между стария и новия Балкан, е въпроса за отношенията към делото на маршал Тито. Всеки демократ днес на Балканите дължи поклон към това дело. То постави националния въпрос в последните на базата на самоопределението, на базата на свободата и равноправието, на базата на взаимното доверие и братски отношения между народите. С това то преобрази Балканите от барутен погреб в крепост на мира и демокрацията. Не в тая посока, обаче, са симпатиите на нашите опозиционери, начело с Никола Петков. Не, техните симпатии са в противната посока, към крал Петрова Сърбия. Не Титовия начин на разрешение националния въпрос търсят те. Не до-

веряват те на народните маси, а влагат своето доверие в световната реакция и от нея търсят разрешение.

В началото те почнаха, издигайки лозунга за „независима" Македония. Впрочем, той е един уюн, който не е специалитет на Никола Петков. Винаги българската реакция, когато не е могла да завладее Македония, прибягвала до него. Към него сега се прибягва като един съблазнителен лозунг в някои среди, за да бъде използуван за създаване настроение за борба против демократическото дело на маршал Тито и на Отечествения фронт. Към него се прибягва като към един идеал, за което в миналото, при други условия, са се борили македонците. Условия, при които в Балканските страни са господствували реакционни правителства, с които те не са искали да имат нищо общо. Но днес, при господството на една народна демокрация в Югославия, да се отчуждиш от нея и да се сближиш с международната реакция, е действително едно дело, което вади очи, вместо да изпише вежди. Това значи да изпуснеш питомното, за да гониш дивото и да влезеш в устата на вълка. Това значи, действително да си независим от балканските народи, а да си зависим от техните неприятели. Не, македонският народ, кален в огъня на дълги борби, живее с амбицията да бъде авангард не на реакцията на Балканите, а на демокрацията. Той държи здраво за делото на Тито и счита за свой неприятел всеки неприятел на това дело. И това е най-доброто доказателство, че делото на народна република Македония е демократично и прогресивно дело.

Но мушановци и пастуховци казват: щом това дело е демократично, защо не признават българщината в Македония, защо не признават, че Македония исторически е българска земя. Щом това не признават, значи те не искат мир на Балканите, не са за националната правда, не са за приятелство с България, не са никаква демокрация.

Ето една маневра, с която се цели факторите, които сразиха сръбския шовинизъм, да влезат в услуга на българския шовинизъм и югославянската демокрация по македонския въпрос да вземе становището на българската реакция и да признае, че македонското дело е българско дело. Не, господа, югославянската демокрация е предоставила за разрешение тоя въпрос на самите македонци и те са го решили много правилно: Македония да принадлежи на македонци и да пресекат възможностите за търговия с тоя въпрос и на българската и на сръбската и на гръцката реакции.

И все пак македонците са българи, продължават те. Това не може да се отрече, макар да са образували отделна държава.

Верно е, че в миналото една част от македонците са се чувствували българи. Но, недейте съзнателно забравя, че друга част макар и по-малка, са се чувствували сърби, а трети патриаршисти. Но, от това някога, чак до сега, много вода изтече. Някога така е било, но сега не е така. Сега македонците във вардарска Македония и в Егейска Македония се чувствуват само македонци и нищо друго. Може да ви е чудно и сигурно ви е неприятно, но това е факт. И това огромно болшинство дава национален облик на Македония. И нищо чудно, че не се задоволяват исканията на българската и сръбската реакция да се позволи проявата на българщината и сръбщината там. Но някои искат да остане една отворена вратичка за българска и сръбска пропаганда. Туй не става и няма да стане. Никола Петковци и техните събратя ще трябва да

свикнат или ще бъдат принудени от живота да свикнат с тоя факт. Тетрябва да престанат или ще бъдат принудени да престанат да се чувствуват настойници или ръководители на македонския народ. И колкото по-скоро стане туй, толкова по-сигурна и по здрава ще е основата на братството и приятелството между македонския, българския и сръбския народи, толкова ще е по-здрава основата на балканската демокрация. Ръководителите на македонския народ днес не възпитават последния на умраза към българския народ. Напротив, учат го да тачи другите народи при условие, че и той ще бъде тачен като самостоятелен и равноправен народ, какъвто порядък е установен днес в нова Югославия.

Напоследък особено силно се изостри пропагандата на опозицията против Отечественофронтовската демокрация във връзка с идеята за единството на целокупна Македония под знамето на Македонска държава в Ф. Н. Р. Ю. Същите тия, които от Петричко правеха основа около която да се обедини Македония, под шефството на тяхното оръдие Иван Михайлов, днес истерично крещят против възможността за обединението на тоя край с македонската държава.

Македонската държава има безспорното право да пледира за обединението на Македония под нейното крило; балканската демокрация не е отричала и днес не отрича това право за обединение в името на цялостното разрешение на македонския въпрос; пиринското население под водачеството на Яне Сандански с десетилетия е водило най-последователната, най-енергичната борба против върховизма, за свободата на единна Македония.

Нашата опозиция, крещейки против възможността за обединението на Македония, съзнателно измества въпроса, за да избегне отговора на въпросите, които живота днес неумолимо налага, именно:

в интереса ли е на българския народ цялостното и окончателно разрешение на македонския въпрос;

признават ли правото на македонския народ да действува за своето обединение и какво престъпно има в това;

признават ли наличността на македонска държава днес;

признават ли правилното разрешение на националния въпрос в Федеративна Народна Република Югославия;

признават ли, че мостът за сближението между България и Югославия минава през Македония и че тоя мост ще бъде здрав единствено на базата — Македония да принадлежи на македонците.

Очевидно, всичко това опозицията отрича. Какво ни предлага? — Нищо определено, нищо ясно. Тя само отрича. Но в това отрицание на новото се крие нейната носталгия към старото. Със своите провокационни запитвания, със своите сказки и писания тя отново иска да повдигне споровете кому принадлежи Македония; отново иска да разпъва на кръст последната; отново иска да възбуди раздорите между България и Югославия. Иска да измъкне балканските въпроси от ръцете на балканските народни маси и ги поднесе на международната империалистическа борса; отново иска да ни води към войни и национални катастрофи; отново иска да освобождава Македония и да подлага на риск свободата на България, отново застава на базата за дележ на Македоиия.

На тия нейни напъни ние ще й напомним народна поговорка: Умре Марко. Демократична Югославия и демократична България начертаха правилния път за разрешението на македонския въпрос; техните братски

и приятелски отношения са поставени на гранитни основи и са ненакърними; южнославянската демокрация тържествува и ще победи.

Домогванията на реакцията да използува пак македонците в България за своите реставраторски стремежи напомнят само за гладната кокошка, която просо сънувала.

Народните маси се научиха вече да не воюват помежду си и да водят само една борба: борбата против реакцията до пълното й смазване. Те ще продължават тая борба в името:

на братството и единството между югославянските народи;

в името на македонската държава и единна Македония, като равноправен член в югославянското семейство;

в името на независимия Балкан, крепост на мира, демокрацията, благоденствието и националната правда;

в името на братството и единството между всички славянски и всички демократични народи.

Дим. п. Евтимов

Гоце Делчев и Югославянската федерация

Во времето на Гоце Делчев не беше во движение идеата за федерирането на јужните славяни. Тогавашните болгарски и македонски социалисти, кон кои идеино е принадлежел и Гоце, най многу манипулираа со лозунгот за балканската федерация. За нас македонците това беше многу естествено, защо тогай най големиот дел от јужните славяни, со кои би можело во духот и идеите на Щросмаера да се создаде јужнославянското единство, беа во Австро-Унгария. Јужни славяни во времето на Гоце Делчев беа само болгарите и србите от ослободените славяни, а от неослободените — македонци и тракийци. Гоце не можеше да го дигни лозунгот за федерирането на јужните славяни т. е. за јужнославянската федерация, макар и како еден далечен идеал за онова време, уще и по многу други важни причини от политишки, стратегичен и тактичен характер. Со ваков еден ненавременен, непопулярен сред масите и неактуелен за революционното движение лозунг, Организацията би фрлила ракавицата на една велика европейска сила (Австро-Унгария) и во таков случай кон вековните непријатели на македонскиот народ би се присоединил уще еден голем непријател. А най малу Гоце можеше да извърши ваква една груба политическа грешка, той, кой како неизменно правило на својата революционна дејност имаше максимата: да се увеличава бројот на пријателите на Македония и да се намаљваат до минимум непријателите й. Ете зошто ние никаде не сме прочели и не сме чули Гоце да е говорел некаде за јужно-славянска федерация. Но това не значи уще, дека той нема никакво отношение кон тая идеа и кон делото на нашата народна република — Вардарска Македония. Напротив, за оној кой внимателно е изучил животот и делото на Гоце Делчев и правилно е разбрал неговите идеи, за него ке стане ясно дека главните идеи, кои са легнале во основите на нашата република, са идеите на Гоце Делчев. Нешто повеке: идеите и лозунгите на най новата борба на Македония, како резултат на кое се яви и слободата на Вардарска Македония, беа идеите и на Гоце Делчев. Во той смисал министер-пред-

цедателот на Македония Лазар Колишевски пред последниот конгрес на народниот фронт каза дека борбата на македонските партизани беше едно продължение на борбата на Гоце Делчев. И все пак, ако погледниме на последната борба низ призмата на револуционната диалектика, ние ке бидиме принудени да признаеме грамадната разлика мегю едната борба и другата. Последната борба, макар и продължение от старата (Гоцевата), представува една по висша степен, не само количесвено, но и качествено различна от Гоцевата. Тука количеството е минало во качество, исто така како револуционната борба, раководена от Внатрешната Револуционна Организация од 1893 г. на Даме Груев, с идването на Гоце Делчев направи скок (от количеството към качеството), като се обърна от *българска*, каква беше до тогай, со новиот устав, изработен от Гоце Делчев и Гьорче Петров, во *македонска*. Според материалистическата диалектика, качеството и количеството не се найдуват во изолирана една от друга форма, а са свързани и саществуваат во единство. За това единство сака да каже и другарот Колишевски. Но това единство е противоречиво единство. Мегю количеството и качеството има противоречия и между ниф се води борба, како мегю сите противоположности, кои се найдуват во единството. Во овой смисал Сталин, во книгата си „За диалектаческиот и историйскиот материализам" — кажува, оти внатрешното содаржание на пременуването на количеството во качество е борба на противоположностите.

Така требва да се разбира и така требва да се обяснува единството и разликата между борбата на Гоце Делчев и тая на нашите партизани. Причините на тая разлика ние требва да ги бараме не во тайа или оная личност, резултат на тайа или оная пропаганда, а во духот, во условията, на новото време, доста различно от времето през кое работаше Гоце. Тоа обстоятелство даде ново содаржание на Гоцевите идеи. Секой еден момент на дадена историйска действителност создава свои специфични отражения во сознанието на людето и последните започнуваат да ги разбираат нещата малу али многу по инаку от своите предовници. И все пак во основата си идеите на Гоце во нивната саществена част (свободата на Македония и благоденствието на македонското население без разлика на вера и народност) тие идеи ние ги виждаме отразени и во новата ни историйска действителност, во мислите и действията на най новите борци и строители на нова Македония. И навистина, главниот елемент, врху кой се изгради борбата на нашите партизани, беше братството и заедничката борба на сите народности во Македония без разлика на вера и язик, кой елемент ние го найдуваме во Гоцевата борба исто така како еден важен постулат. Гоце, како шо знаеме, ги канеше сите национелности во Македония да се скупчат во едно, да станат како еден чоек, за да си извоюваат по арен живот за себе си. Во името на истите идеи Главниот Щаб на народо-ослободителните войски на Македония през паметните 1942/44 години се яви пред македонскиот народ и пред сето македонско население и го крена на борба против злостниот фашистки окупатор за народна слобода.

Сите други прогресивни елементи на борбата на Гоце станаа елементи на борбата на най новите борци на Македония — славните наши партизани, елементи во най новата ни държавно-правна народна република Македония. Некой от тие елементи, сапоставени со Гоцевата борба, са:

1. Правото на членство на Внатрешната Организација на Гоце за сите народности во Македонија, отговорува на правото на грагянство за сите жители во нашата република, без да се прави каква и да е разлика.

2. Еднаквите и равни права во Гоцевата организација за сите нејзини членови, отговорува на еднаквите и рамни права на сите народности во Македонија без каква дае разлика.

3. Идеите на Гоце за заедничка борба и за единството на нашите народи отговорува на истите принципи на борбата на нашите партизани и на идеите, на кои е изградена слободата и државноста на Вардарска Македонија.

4. Идеата на Гоце, Македонија да се претвори во едно општо отечество за сите македонци и немакедонци т. е. за цялото население на Македонија, таа идеа я вижднме и во борбата на македонските партизани и како градивен елемент на слободна Македонија.

5. Главниот елемент на Гоцевата борба за слобода и за социална правда за сите кои живеят во Македонија, и сега е како еден от най важните основни елементи на новата македонска држава. Но и тука, како и во Организацията на Гоце Делчев, се прави разлика мегю едни, кои живеат во Македонија и со сите сили работаат за нйзиното преуспеване во секой относ, и тия кои й го копаат гробот. Според нашава конституция немаат право во все, кои са станале непријатели на свойот народ и гробари на своята држава, работейки ден и нощ да го вратат животот на нашиве народи со стотини години назад и со това стануваат союзници и соработници со най големите врагови на македонската слобода. Истото бише и во борбата на Гоце Делчев. Според коституцията (уставот) на Революционната Организација шпионите, народните издайници и вредители немаа и не можеа да се ползуваат со истите права како честните македонци, кои работеа честно и храбро си ја проливаа крфта за Македонија.

* * *

Гоце никаде и никога не говорел за некаква југославянска држава. Тоа веке го видофме по горе. Но той не говорел на секаде за балканска федерација. Своите мисли и идеи за балканска федерација Гоце ги е споделувал само со най ближни свои другари по борба. Но ако зборот „федерација" той не го е употребувал пред народот, затова пък целата му проповед, сите му действия, секоя дума носеле печатот на тая именно федерација. Тој не говорел за федерација, но со секоя своя дума той е творел во душите и во сознанието на луѓето тая федерациа. Зощо навистина идеите на Гоцевата борба беа по сащество федеративни идеи.

Ние не можиме да си помислиме балканската федерација без идеите на Гоце Делчев. Таа никога не би се осаществила, ако предварително Гоцевите идеи не се осаществят во отделните Балкански држави. При старите режими на балканите, кои бее стопроцентово противонародни, идеата за балканска федерација, со коа така бесрамно спекулираа буржуазните дипломати, общественици и газетари, беше само един прах во очите на широките народни маси или най малу беше еден мираж. Тогай липсваа най важните предпоставки за една таква федерација: народовластните, вистинско демократичните режими. Денеска не е така. Дснеска, ако и во монархо-фашистка Гърција — се промени режимот от монархо-фашистки во народовластен, ние во скоро време бифме можеле да создадеме Балканската федерација, зощо тогай не би имало кой да пречи. Фе-

дерaтивните идеи са народни идеи. Народите од векови са се стремеле кон братско федерирање. Потоци крв са истекле во името но тие идеи. Борбата против монарсите и монархиите во сашност беше борба именно за федерация. Прекрасен пример за това ни даде во най ново време Советскиот Союз, кой е успел да создаде най убавата, каква некога светот е видел, народна федеративна република, во коя сите срамни за старата цивилизация и за сегашниве „демократични" народи и држави во светот, принципи на потисничество и безбожна експлоатација, на човек от човек, на држава от држава, на континент от континент, са изфърлени, за да создадат от вчерашниот роб — еден наполно слободен човек, господар, а не слуга на чужди господари.

Една от най важните предпоставки за федерацията е да се почуствуваат народите како браќя, да си ги простат грешките и братски да заработаат за еден общи идеал, за една по добра обща иднина. Точно това го проповедваше и Гоце. Во него немаше умраза, „фобство", кон никой народ, но затова пък той како лав се бореше против душманите народни, против кралойте, царойте и против многобройните нивни измекяри, против разните народни издайници, министри на противонародни правителства и робски режими. За Гоцета немаше народи лоши; имаше лоши режими, противонародни правителства, предатели и народни издайници. Работейки против вакви народни непријатели и за братството на сите народи во Македония, Гоце най убаво работеше за балканската федерация; и создавайки единиот народен фронт во Македония, той создаваше предпоставките за единиот балкански фронт за борба против противонародните балкански правителства и режими. За Гоцета, како за секой еден разумен човек, Македония никога не можеше да получи своята слобода и да види бел ден без едно правилно разрешение на балканската проблема, кое можеше да се постигне само по един единствен пат — чрез едно вистинско демократизиране на Балканите. Дури да допуштиме за момент, оти Македония можеше да добие своята слобода како самостойна македонска држава, и во овој случай, без едни вистински демократични режими во соседните на Македония балкански држави, таа слободна, „самостојна" и „независима" македонска држава би била само едно недоносче, една времена политическа формация. За нас е ясно како бел ден, дека уште во првите облаци на хоризонтот на Македония скоро ќе избухнеше онаа мегюособица, коя неколку години само потем Илинденското востание, пламна во Македония, кога во Битоля, например, ден не поминеше без да падне главата на некой „врл бугарин" или „гърк", а во сашност — главата на некой македонец, зошто и „гркот" и „бугаринот" беа битолчани и чистокрвни македонци, но едниот *екзархист*, другиот — патриаршист. Истата трагедия, но во една уште поварварска форма, се повтори подоцна во Бугария, каде исто така немаше ден да не падне главата на некой доблестен македонец.

Ние мислиме, дека денес веке станува ясно и за най заблудените македонци, оти старите противонародни правителства, начело со престапните им корони, немаше по никой начин да позволят саштествувањето на една независима македонска држава. Тие ќе употребеа сите позволени и непозволени средства, за да го направат животот на населението во таа држава невозможен и со помошта на внатрешни во Македония издайници и со содејсвието на некоя од Великите европейски сили или други држави, ќе сложеа кърст на нашата слобода и независимост Само

во федерирането на балканските држави лежеше спасението и вистинската слобода на Македония. Така мислеше Гоце и во свой смисал той говореше за Балканска федерација. Но ако Гоце беше жив потем разгромот на Австро-Унгарската држава и ослободувањето на славянските народи во таа држава: харвати, срби, словенци и пр. той сигурно поинаку би мислил и проповедувал. Тогай той сигурно би се запрел не на балканската федерација, а на јужнославянската, како най сигурен, най естествен и най лесен етап кон Балканската федерација.

Овой беше патот за вистинското ослободување на Македония и по него вървеше Гоце. Овой беше патот на балканските народи, а не той на балканските империалисти, кои донесоа катастрофите и по тежкото робство на Македония, место обединението и вистинската ѝ слобода.

Д. Томчев

Азбуката на македонския книжовен език

Македонската азбука е най-старо славянско писмо. То има своя историја. Възниква през 9 век. Климент Охридски, Черноризец Храбър, и Иоан Екзарх разказват с чувство за национална гордост, че Константин философ и брат му Методи създават славянската азбука и превеждат от гръцки на славянски език добросъвестно и с чудна вещина необходимите църковни книги.

Чрез тоя си подвиг всеславянските учители и просветители св. Кирил и Методи и техните ученици създават славянската писменост и култура.

Трябва да подчертаем факта, че те владеят в съвършенство славянския език, на който превеждат. Познават неговите тънкости — проявяват не само разбиране, но и усет за характерните звукови видословни и синтактични особености на славянсата реч. Тоя език, на който се основава най-старата славянска писменост, е живият говор на македонските славяни от югозападна Македония. Установени са и писмените белези на онова славенско наречие, което се е говорило в Солунско. Най-старите писмени паметници, достигнали до нас, са писани с две азбуки — глаголица и кирилица.

За съставянето на славянската азбука Кирил използува гръцкото курсивно бързописно писмо, разпространено сред македонските и български славяни за нуждите на всекидневния живот.

Изглежда, че той е имал за образец и еврейската азбука. За чисто славянските звукове, несвойствени на гръцкия език, Кирил създава нови писмени белези, плод на лично творчество или свободна комбинация. В славянската наука господствува мнението, че глаголицата е най-старо славянско писмо, съставено от Кирила в 855 год., както твърди Черноризец Храбър. Кирилицата възниква по-късно — 40—50 години след глаголицата. Тя, кирилицата, е творба на Климен Охридски, който преработва писмените белези на гръцкото униципално, уставно писмо, като използува и глаголицата. Заедно с най старите славянски писмени произведения солунските братя св. Кирил и Методи и техните ученици пренасят глаголицата в Моравия. Тук тя остана да задоволява културните потребности на чехоморавци до 885 година — след изгонването на

Методиевите ученици. Прогонени от реакционното немско духовенство и неговите агенти, проводници на германския империализъм, някои от учениците на двамата солунски братя пренасят делото на своите учители в родината си — България и Македония. Тук глаголическото писмо просъществува до 12 век. От Моравия глаголицата преминава у словенците — в княжеството на Коцела блатненски. Най-дълго тя се запазва у хърватите. Сред тях глаголицата се разви в същинско бързописно писмо за широка употреба във всекидневния живот и просъществува дори до втората половина на 18 век. „И днес, казва проф. Б. Цонев, само в хърватските църкви се чете глаголическа книга, която ревниво се пази от хулите и преследванията на нейните врагове".

Под непосредното влияние на Кирилометодиевото книжовно дело възниква през 11 век руската литература, а през 12 век — сръбската. Установено е, че няма руски и сръбски писмени произведения, писани с глаголица. Последната е вече излязла от употреба. Утвърждава се Кирилицата, като по-практично, по-ясно и по-лесно за усвояване писмо. Творците на славянската просвета и книжнина създават родна славянска азбука, която изразява точно звуковете на езика на македонските славяни от Солунско през 9 век.

В своето развитие славянската азбука претърпява известни промени. Тия промени се дължат на промените, настъпили в звуковата система на отделните славянски езици. Същността ѝ обаче е запазена. В основата на съвременния руски, украински, белоруски, български, сръбски и македонски шрифт лежи кирилицата.

През 17 век, по заповед на руския император Петър Велики, Кирилските букви бяха преработени — поугладени с оглед да се приближат до латинската азбука. Тая преработка на кирилицата се нарича гражданска азбука („Гражданица").

Днес словенци, хървати, чехи, поляци и други западнославянски народи служат си с латинската азбука, като я нагаждат към звуковите особености на съответния славянски език.

Азбуката ма македонския книжовен език, в чиито основи лежат централните македонски говори, е кирилска. Тук му е мястото да припомним, че трябва да се прави разлика между звук и буква.

Звуковете се изговарят и се чуват. Схващат се чрез слуха. Буквите са писмени белези на звуковете. Те се виждат и четат. Човешката реч има безкрайно много звукове. Буквите са много по-малко от звуковете. Според официалния „Македонски правопис", утвърден от Министерството на нар. просвета в Скопие от 1945 година, македонският правопис е фонетичен. Всеки звук се означава с отделна буква. За да имаме обаче фонетичен правопис, трябва да бъдат изпълнени следните условия:

1. За всеки звук трябва да има писмен белег.
2. За един звук само една буква.
3. Всяка буква да бележи само един звук.
4. Не трябва да има буква без звукова стойност.

Ще проследим звуковата система на македонския книжовен език, за да видим, доколко са изпълнени горните принципи.

Думите в македонския книжовен език, според официалния „Македонски правопис", имат 31 звука, които се означават със следните писмени белези (букви):

а, б, в, г, ѓ, д, е, ж, з, ѕ, и, ј, к, ќ, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, џ, ш.

Звуковете на македонската книжовна реч се делят на гласни и съгласни.

Гласните се изговарят свободно, ясно, при широко отваряне на устата. Намираме пет основни гласни: а, е, и, о, у. Според мястото на образуването им, гласните се разделят на: небни (меки) или предноезични: е, и; задноезични или задноустни (твърди): а, о, у.

Тия звукове се бележат със следните писмени знаци: а, е, у, о, у.

Буква а бележим не само етимологично а, но и а от ѫ (ъ", е") в кириломет. книжовни произведения. Кирилом: пѫть, мѫжь, рѫка (чети пъ"т или по"т); южном.; път, мъж, ръка, по-редко пънт, рънка. Централен макед. говори: пат, маж, рака. Ѣ означава етимол. е и е от км. ѧ (е"): мѧсо, чѧдо, макед. ез : месо, чедо.

В старите славянскн писмени произведения от 12 и 14 век ѧ след полатални съгласни ж, ч, ш, ј, жд, щ се заменя с ж; чѫдо, шѫтати, ꙗзик. В днешните македонски говори намираме следи от тоя езиков процес — ꙗ вм. ѧ: јъзик, јазик, јъчмен, јачмен, зајък, зајак. (В Ресенско, Битолско, Прилепско, Велешко, Охридско). В Дебърско: јозик, зајок. С е бележим и кириломет. ь: пьсъ, дьнь, макед. пес, ден, овен, петел и др.

Чрез буква о означаваме не само етимологично о, но и о от ъ (ер голям). (Изяснение на ъ в о в затворена сричка) Примери: км. сънъ, макед. сон, токмо, бочва, вонка, човекот и др. Изяснението на ъ в о свързва всички македонски говори с руски език.

В живата македонска реч — в южномак. па и в Центр. макед. говори, всеки вещ наблюдател ще открие тъмен еров вокан (ъ) — найхарактерната особеност във вокалната система на кирилометод. книжовен език, който се предава писмено чрез ъ (ер голям, р твёрдый знак). Тоя писмен знак не намираме в азбуката на македонския книжовен език. Вместо него употребява се апостроф (') „за означение на призвука, що се явява пред слогово р в начални срички на думата". (Македонският официален правопис). Напр. 'рга, 'ржта, 'Рлевица.

Апострофът служи за означаване на тъмния вокал в диалектни и турски думи, като: В'чко (чети Въчко), п'но, к'смет, с'клет и др.

Тъмен еров вокал се чува и в чужди думи, като: комунизам, фашизам, романтизам, цикал и пред р в краесловни срички, като: ветер, модер, остер, итер, храбер.

Развилият се вторично тъмен еров вокал пред плавните и носовите съгласни се предава писмено чрез две гласни — а, е.

Това е нарушение на фонетичния принцип. Замяната на тъмната гласна (ъ) с а и е представя безспорно и неопровержимо доказателство, че македонските говори, респективно и македонският книжовен език не търпят плавните и носовите съгласни в сонантна служба. Приписването на слогова служба на р в македонската азбука е сръбско влияние.

Двата ера — ъ, ь, изравнени по гласеж, се изясняват в сърбохърватски език в а. Примери: сърбохърватски: san, dan, срещу км. сънъ, дьнь, български сън, ден, македонски сон, ден.

По силата на стар славянски фонетичен закон ъ (ер голям),ь (ер малък) и неговите заместници отпадат в отворени срички. Комуни-з(а(—мот—комунизмот, фашизмот. романтизмот, лакот, лакти, модер, модро, итер, итро; руски език: платóк, платкá, кашелёк, кашелькá.

Не само в краесловни, но и в начални срички на думата се чува тъмен еров вокал. Напр.: дрво, прв, крвав, срце, грци и др. Според официалния „македонски правопис" в тия облици р изпълнява „самогласна функция". Тук ние долавяме влияние на сръбските говори. Че действително в думите: прв, дрво, срце се чува тъмна гласна, показват измененията на съчетания ъл, лъ в ол. Прим. км. влъкъ, мак. волк, волна, јаболка, долг, ср. вук, рус. волк, плоть, бълг. вълк. В руски език имаме ор, ро, вместо, ър, ръ. Напр. км. кръвь, руски кровь, км. скръбь, руски скорбь. Дебърско: добор. корф, торн и др.

Тия езикови данни ще трябва да убедят всеки обективен познавач на македонския език в необходимостта да се възстанови и вмъкне в македонската азбука и кирилското ъ (ер голям) — писмен белег на един от най-характерните реални звукове във вокалната система на всички почти македонски говори. От това македонският книжовен език само ще спечели. Ще стане по-точен, по-прецизен и по-прост. Децата не ще се измъчват да изкривяват естествения си говор. Ще се използува една жива връзка за единство между всички македонски говори и ще се създаде благоприятно условие за хармония между правоговор и правопис.

Освен основни гласни в македонския книжовен език намираме и йотувани гласни. Те представят съчетание на два звука — от гласна и от небната съгласна ј („кратко и"), на гръцки йота. Напр.: пијам, сторија, Македонија, Русија, Југославија, свој славјанин, зелје, Скопје, наречје, условија и др. В Ресенско, Битолско, Прилепско, Велешко и Охридско срещаме и йотуван еров вокал — јъ. Покрай јазик, јачмен, зајак намираме и јъзик, јъчмен, зајък. Според „Македонския правопис" трябва да се пише Лилјана, полјак, крилја, волја, ролја и др. В тия случаи „не е извършено йотуване". Ј показваме костта (онебняването) на предходния л. („Македонския правопис").

Не само чрез ј се предава писмено онебняването на предходната съгласна л, но и чрез особен писмен белег љ. Примери: Љубов, Љуба, љубам, Љубљана, пљачка, Кољо, Иљо и др.

Ние основателно питаме: каква фонетична нужда налага да се употребяват два различни писмени белега за означаване на един и същ звук? Може би някои долавят тънкост в мекостта (онебняването) на л в думи: Љуба, пљачка, Кољо, различна от тая в: Лилјана, полјак, волја и др. В тия случаи ние намираме два различни знака, чрез които се предава писмено палаталността на предходния консонант. Следователно, имаме нарушение на фонетичния принцип — за един звук само една буква. Някои реакционери — консерватори не могат да понасят присъствието на ј („и кратко") в буквената система на македонския книжовен език. Те са убедени, че ј е сърбизъм — знак, който се среща в сръбската азбука. Затова препоръчват да се въведе в македонския език традиционните кирилски знаци я, ю, вм. ја, ју, които намираме в руската и в българската азбуки.

Отровени от шовинизъм, те не знаят, че ј, чийто елементи откриваме в йотуваните гласни на най-старите славянски писмени произведения, я, ю и всички кирилски букви са осветени и утвърдени от културния подвиг на македонските и всеславянски просветители св. Кирил и Методи.

Ние мислим, че употребата на ј е качество ценно, което придава по-голямо съвършенство на буквената система на макадонския книжовен език. Чрез тоя писмен белег се означава по точно и по-определено йо-

тацията на основните гласни, като се подчертава по тоя начин разликата, която съществува между гласна и съгласна j. Това не се чувствува и не се долавя добре при знаци и — й.

Българската азбука в това отношение е несъвършенна. Тя няма един определен знак за j (й). Тоя знак се предава по няколко начина — чрез й, ь и чрез лигатури я, ю. Примери: Кольо, актьор, Йордан, ябълка, юнак, учителят.

Според мястото, дето се учленяват и участието на говорните органи, съгласните в македонския книжовен език се делят на:

1. Устни (устнени), лабиални: б, п, в, ф.
2. Езичнозъбни: д, т, з, с, ц, ѕ (дз).
3. Плавни: л, р.
4. Носови: м, н.
5. Небни (палатални): ж, ш, ч, џ (дж), j, г', к', љ, њ.
6. Гърлени: г, к, х.

В книжовния македонски език и в македонските народни говори съгласните се изговарят твърдо и меко. В тях обаче не намираме оная палаталност на съгласните пред небни гласни, каквато наблюдаваме в руски език. В македонския книжовен език повечето съгласни са твърди. На онебняване се подават най-вече следните съгласни: г, к, л, н. Палаталността на гърлените съгласни г, к се предава писмено с чертичка над тях. Прим.: кук'а, врек'а, мег'а, мег'и, одејк'и и др.; а всяко небно л и н се означава с особена буква — љ, њ. Прим.: коњ, бегање, одејње и други.

Щом се употребяват чертички за означаване палаталността на гърлените съгласни, по същия начин би могло да се предаде писмено и мекостта на л и н. Може би вещият наблюдател на живата македонска реч открива някаква степен на онебняване на съгласните л, н, различна от тая на небните гърлени съгласни.

Трябва да подчертаем факта, че гърлените съгласни г, к не се изговарят еднакво пред задноустни и предноустни гласни. В думи като: книга, слогои, река, наука, вика, јазикот гърлените съгласни са твърди, а в книги, ги, реки, науки, грчки, велики — онебнени. Това се дължи на асимилационното влияние на следващите гласни, с които гърлените съгласни образуват срички.

Мъчно би могло да се открие някаква съществена разлика в палаталността на гърлените съгласни в следните думи: кук'а, кук'и, мег'а и книги, ги, науки, велики.

Всички съгласни в книжовния македонски език в зависимост от това дали се образуват с трептението на гласилките или без него се делят на: 1) ясни: б, в, г, д, з, ж, ѕ (дз), џ (дж,) j; 2) тъмни (безтонови): п, ф, к, т, с, ш, ц, (тс), ч (тш), х. Към ясните спадат носовите и плавните нит. Като изключим носовите, плавните, небното j и гърлената х, всички останали съгласни се разделят тъй, че на всяка ясна отговаря съответна тъмна, В краесловни срички ясните съгласни се изговарят като съответни тъмни.

Думите: леб, лов, рок, град, нож, праз се изговарят като: леп, лоф, рок, нош, прас. Не се пише обаче тъмна вместо ясна.

В тия случаи македонският правопис пази неизменно корена на думата, като се ръководи от етимологическия, а не от фонетическия принцип.

Всяка ясна съгласна пред тъмна се изговаря като съответна тъмна и обратно: всяка тъмна пред ясна се чува като съответна ясна. Прим.: леб, лебот, но лепче, sид, sитче, тежок, тешка, сват, свадба, гостинин, гозба. Същото фонетично явление наблюдаваме и в сърбохърватски език: narod, prilog, sladak, но slatko, gladak, glatko. В тия случаи имаме приложение нм фонетичния принцип. („Пиши както се чува"). Тоя принцип обаче не е приложен напълно. Официалният македонски правопис предписва да се пише: овца, а не офца, тревка, судски, а не сутски, охридски, а не охритски, челадта, 'ржта. Явно личи, че фонетическият принцип е пожертвуван за сметка на етимологическия. Едно положително качество в македонската азбука представят двата знака s, џ. Първият (s) е старинен Кирилки знак, а вторият възприет от сръбската азбука. И двата звука се учленяват с един тласък на издишната струя. По това те се отличават от дз и дж, които означават два отделни звука. Знакът s е белег на жив, реален звук, който се среща във всички македонски говори.

Примери: sвезда, sвер, sид, sуври, jansa, gansало; с џ: џам.

В заключение можем смело да заявим, че македонската азбука е най-старо славянско писмо, осветено и утвърдено от великите славянски просветители св. Кирил и Методи и техните ученици. Тя представя пръв значителен и успешен опит да се постигне пълна хармония между правоговор и правопис.

Македонската азбука би била по-съвършена, ако се прибави към нея кирилския знак ъ (ер голям), който бележи един от най-съществените реални звукове, характерни за всички македонски говори. Да се премахнат буквите ль и нь, като излишни, непотребни. Палаталността на гърлените, плавните и носовите съгласни да се означава с чертички над тях.

Въпреки някои несъобразности, които изтъкнахме, македонското писмо е фонетическо. Изградено е върху здрави научно-практични основи. Такъва азбука е демократично-прогресивно дело, достъпно за широките народни маси и лесно за усвояване. Тя ще облекчи усилията на македонските културни работници да проучват и разкриват изразните и музикални богатства на македонската народна реч и ще тласне напред развитието на македонския книжовен език, на македонската просвета и култура.

Юрдан Анастасов

Нова Албания

Освободителната борба на албанския народ

По своето географическо положение Албания представлява един от ключовете на Адриатическо море. Същевременно тя е важна позиция на Средиземно море и врата за проникване на Балканите. Затова Албания е привличала от столетия завоевателните погледи на съседни и задморски страни и е минавала от едно робство в друго.

Но въпреки силата и надмощието на завоеватели и потиснници, албанският народ и в най-тежките моменти на своята история никога не е прекланял глава и никога не му е липсвал героизъм и готовност за

саможертва за извоюване на изгубената свобода. Неговата история, която тук ще предадем в сбити линии, е история на кървави, дълги и упорити борби на народните маси, насочвани едновременно и срещу завоевателите, дошли отвън и срещу вътрешните грабители, каквито бяха албанските бейове и племенни главатари.

* * *

При своето нашествие на Балканите, турците нападнаха Албания към края на 14 столетие и в първите години на следващото столетие почти всички албански главатари бяха признали властта на султана. По това време излиза на сцената известният в историята албански герой Скендер бег, с Александър Кастриоти, който прослави името на своето отечество и с действията си даде израз на юначеството и доблестта на своя народ. В продължение на 24 години Скендер бег, повел след себе си не само албанците, но и остатъците от разбитите християнски войски из целия Балкански полуостров, отблъсва успешно многобройната войска на Мурад II и на неговия наследник Мохамед II (1451—1481 г.). И султанската войска трябваше да се признае за победена и да се оттегли от Албания. След смъртта на Скендер бег, обаче, турците отново нахлуват в Албания и я подчиняват.

При окупацията на Албания, турците не посегнаха на привилегиите на албанските феодали и главатари. Напротив, турската власт ги фаворизираше и поставяше на почетни места. С това отношение към тях султанът целеше и успяваше да ги превърне в свои оръдия за потискане на албанския народ. Това двойно потисничество — на чужди и свои, хвърляше албанския народ в черна мизерия и в невежество. То се превърна в една сериозна преграда за събуждането на албанското национално съзнание.

Отделни прояви на албанско движение за отхвърляне на туркото робство в далечното минало е имало на няколко пъти, но устойчиво и масово народно освободително движение започва през втората половина на миналото столетие. Това движение, имащо за цел извоюването автономията на Албания, стига своята най-висока точка с организирането през 1878 г. в гр. Призрен на така наречената Албанска Лига. Наистина, ръководна роля в Лигата са играли бейовете и племенните главатари, чиято грижа е била да запазят своите привилегии, но в основата си и в своите по-сетнешни прояви движението доби народен и прогресивен характер. Две години по-късно — през 1880 г. избухна албанското въстание, което очисти цяла северна Албания от турските власти. Останалата част от Албания бе обхваната от революционна треска. През 1881 г. въстанието бе смазано с жестоки репресии. Султанската власт извърши масови убийства и опустошения. Особено тежко пострадаха албанците от юг (тоските), от които над хиляда семейства бяха насилствено изселени в Мала Азия.

Въпреки краткото съществуване на Лигата и въпреки различията, които се появиха между отделни групировки относно крайната цел на движението, тя остави дълбоки корени в съзнанието на албанските маси — от тогава се оформи идеята за албанско национално единство и за общонародна албанска освободителна борба.

След движението на Лигата, най-значително място в историята на албанската национал-освободителна борба заема движението на Исмаил

Кемал бей. Под негово водачество, на конгреса, състоял се на 28 ноември 1912 година в гр. Валона, албанските родолюбци отхвърлиха турското иго и провъзгласиха независимостта на Албания. Този ден за албанския народ остана исторически. През време на борбите срещу фашизма този ден служеше като знаме за мобилизиране на народните маси и се чествува като държавен празник.

Теоретически и политически орган на освободителното движение преди 1908 г. бе вестника Pro Albania, излизащ в Брюксел.

След Балканската война, на Лондонската конференция през 1913 година Албания се сдоби с някаква автономия, която бе само на книга. Австро-Унгария и Италия не закъсняха да проявят своите завоевателни стремежи към малката автономна държавица, която трябваше да им послужи за по-нататъшно проникване на Балканите. Тук се срещнаха изострените апетити на тия две империалистически сили и те можаха да се разберат само на базата на разделянето на Албания на две сфери на влияние: Австо-Унгария получи северна Албания, а Италия — южна Албания. Това разбирателство се налагаше и от гледище на запазване на Тройния Съюз, чието значение се засилваше от готвената първа световна война.

Първата световна война донесе нови изпитания за албанския народ. След свършването на войната Италия окупира Валона, а през 1920 г. тя получи от Обществото на Народите мандат да управлява цяла Албания. В края на същата 1920 г. Обществото на Народите прие независимостта на Албания. Но тази независимост не бе реална. От нея се ползуваха албанските феодали и главатари, които и народа грабеха и търгуваха със самата Албания, предлагайки я на разни империалистични сили. Срещу произволите и предателството на албанските бейове не закъсне да се надигне едно народно движение, което имаше за програма демократическото устройство на Албания и установяване на дипломатически отношения със СССР. Начело на това движение застана албанският католически епископ Фан Ноли, човек социален и с голяма култура. През м. юни 1924 година Фан Ноли повдигна народно въстание, взе властта и застана начело на новото правителство. Но неговата власт трая само шест месеци. Въоръжен и подпомогнат от тогавашна Югославия, Ахмед Зогу, по-сетнешният албански крал, успя да събере около себе си албанските бейове и отново узурпира властта.

Управлението на Ахмед Зогу заля страната с кървав терор. Всяка демократична проява бе задушвана. Мнозина албански патриоти, между които и самият Фан Ноли, бяха принудени да напуснат родината си и отвън да работят за нейното освобождение. Дошел на власт като агент на великосръбския Белград, по-късно Ахмед Зогу мина на страната на фашистка Италия. С договора от 1926 г. с последната, Албания се превърна в нещо като италиянски протоктерот. Пет месеци преди започване на втората световна война, на 7 април 1939 година Ахмед Зогу пусна да влезат в Албания въоръжините сили на Мусолини, които направиха от нея италианска колония. Италянските империалисти туриха ръка на петрола и рудите в Албания. Италянски капиталисти и албански бейове се надпреварваха в ограбването на албанския народ.

* * *

С настаняването на италиянския империализъм, Албания отново попада под двойно робство. Но и този път героичният албански народ не

сви врат. Под апела и под ръководството на албанската комунистическа партия, започна изграждането на фронта за народно освобождение. Този момент съставлява новият и решителен етап от историята на албанското освободително движение. Фронтът се създаде във време, когато Албания преживяваше най-голямата опасност. Трябваше страната да се спасява от насилията на окупатора и от предателствата на разни бейове и главатари. Нуждно беше да се мобелизират народните маси, да се затвърди между тях идеята за братство и единство и да се поведат срещу народните врагове. Тази тежка но славна задача се падна да изпълни Албанският фронт за народно освобождение. Още през 1939 година храбри албански младежи хванаха планините. Зароди се албанското партизанско движение, което постепенно нарастваше. В началото броят на партизаните бе към 3.000 души. По-късно той нарастна на 40.000 души. През м. юли 1942 година избухна албанското общонародно възстание, което обхвана цяла Албания. През септември същата година, албанските анти фашисти се събраха на конференция в Пеза и там изработиха своята първа платформа за народоосвободителна борба. През м. май 1943 година се формира главният щаб на Албания, откогато започна свързването на отделните партизански чети и нарастването им в бригади и ливизии.

. Капитулацията на Италия през септември́й 1943 година завари албанския народ с една добре организирана и силна албанска народна войска. При тази капитулация около 100.000 италиянски войници сложиха оръжие пред албанските въоръжени сили и това засили още повече вярата на албанския народ в близката побета. Обратът, който взе войната на източният фронт, където червената армия навлезе в настъпление, подигна още повече духа на албанския народ. В това положение албанската войска се срещна с ордите на Хитлер.

Новият окупатор прояви особени жестокости. Още с влизанението на албанска земя, немците избиха и изгориха живи 168 человека само в с. Борово. Последваха други кървави изстъпления, с които се целеше да се притъпи борческото жило в албанеца. През време на декемврийската и януарска офанзива 1943—44 г. и тази през юний 1944 г. немските пълчища подложиха на огън и сеч и градско и селско население. Но това варварско отнасяне не можа да съкруши борческия албански дух. Желанието за борба се примеси с това на отмъщение. Албанската войска от отбрана мина в нападение. През първите дни на есента на 1944 год. местности с голяма важност се преадоха на албанската народна власт. Овладени бяха градове като Гиневастро, Вльора, Елбасан и др. След деветнадесет денонощни атаки, в които немските танкове се удариха срещу гърдите на партизаните, предвождани от славния Енвер Ходжа, на 17 ноември́й 1944 г. падна и столицата на Албания, Тирана. В Тирана Енвер Ходжа бе посрещнат като истински спасител. Народът го обсипа с цветя и почести.

След освобождението на Тирана, останки от неприятеля останаха да действуват само в северната част на Албания. В Шкодра немците се готвеха за съпротива, но след 12 дневна тежка борба, която се водеше из улиците на гради, превзет бе и този град. На 29 ноември́й 1944 година освободена бе цялата страна.

На 2 декември́й 1945 година се произведоха изборите за учредително събрание, което провъзгаси Албания за народна република и гласува конституцията. С нея албанският народ облече в конституционна

форма своите огромни политически, национални и социални придобивки. Цялата власт мина в ръцете на народа. Реакцията и фашизма бяха повалени. Останките от феодализъма се премахната окончателно и завинаги. Иззеха се богатствата на незаконно забогателите. Завинаги се стопиха националните и верски вражди, които много често разяждаха албанския народ. Проведе се и една от най-голямите реформи на народната власт, а именно аграрната реформа. Земите на бейовете и на църквите се раздадоха на селяните. Албанският селянин стана господар на земята, която обработва. Срещу тази реформа се опълчиха големите земевладелци и особено католическото духовенство, но народната власт успе да тури всекиго на мястото.

В своята борба срещу италянския и немски фашизъм албанският народ даде над 28.000 човешки жертви. Освен това $^{2}/_{3}$ от къщите по селата и градовете бяха изгорени и разграбени. Пътища и мостове бяха повредени. Материалните щети, които понесе Албания през това време, се изчисляват на седем милиарда албански златни франка. Тези страшни опустошения трябваше да се възтановяват.

Непосредствено след освобождението започнаха възстановителните работи. С ненадминат ентусиазъм млади и стари, мъже и жени се запретнаха да възстановяват разрушенията и да строят нови пътища и канали и нови училища и болници. Възстанови се и се засили работата в мините и фабриките. Навсякъде сред работническите маси се въведе съревнуването и ударничеството в работата.

Преустройвайки страната вътре за обезпечаване стопанското благоденствие на работните градски и селски маси, народната власт създаде здрави и неразривни връзки с СССР. и с съседката Ф. Н. Р. Югославия. Установиха се братски отношения и с Народна Република България. Така, Нова Албания, от страна на феодални порядки и от обект на империалистични надпреварвания, се превърна в една народна демократична страна и в един фактор на мир и демокрация на Балканите.

* * *

Изнасяйки освободителните борби на албанския народ, ние не можем да не очертаем личността на този, който поведе албанския народ на борба срещу италиянския и немския фашизъм и днес стои начело на Министерския съвет — генерал полковник Енвер Ходжа, когото в началото на м. декември 1946 година Народното Събрание в Тирана единодушно провъзгласи за албански народен герой.

Кой е Енвер Ходжа?

Енвер Ходжа е роден в Аргирокастро през 1908 година. Висшето си образование е получил в Монпелие, Франция. Няколко години е бил на служба легационен секретар в албанската легация в Брюксел. В издаваните в Франция вестници Енвер Ходжа, под псевдонима „Люло Малесори" е писал статии срещу фашизма и тиранина Ахмед Зогу. През 1936 година Енвер Ходжа се завръща в Албания, където става преподавател в лицея в Корча. Тук той започва нелегална антифашиска дейност, като влиза в контакт с свои другари нелегални антифашисти и антизогисти. От лицея в Корча го изключват като неблагонадежден. Той отива в Тирана, където с свои другари антифашисти отваря магазин, който скоро се превръща в център на антифашиска пропаганда.

В своята дейност като атифашист, Енвер Ходжа е бил винаги на първа линия. При митинги и манифестации той стои начело.

През време на историческата конференция в Пеза, за която говорихме по-горе, Енвер Ходжа се проявява между първите хора и е избран за член на Съвета на народната отбрана. За осъществяването програмата на тази коиференция най-голям дел има Енвер Ходжа. Когато по-късно се създаде главният щаб на Албания, който координира дейността на партизанските чети и ги разрастна в бригади и дивизии, Енвер Ходжа поема водачеството на албанските военни сили.

Когато през октомврий 1944 година Антифашисткият съвет се превръща в временно правителство на Албания, Енвер Ходжа е избран за председател на Министерския съвет и за върховен водач на войската, които постове той заема и днес.

Млад, надарен с силна воля, притежаващ европейска култура, отличен познавач на маркс ленизма, спечелил с делата си любовта на своя народ, Енвер Ходжа има всички качества на един истински народен водач. Изпитан водач в тежките и кървави дни на революционата борба против италянския и немски фашизъм, той днес води албанският народ към мирно творчество, към култура и към благоденствие.

* * *

Преди да привършим, нека кажем няколко думи и за отношението на албанците към нас, македонците.

Албанските бейове и племенни главатари в далечното и по-близко минало се отнасяха враждебно не само към албанските народни маси, но и към съседните на Албания народи. Известни са организираните от тях и подкрепяни от турската власт албански чети, които върлуваха в западна Македония и всеваха ужас сред мирното македонско население. Знаят се и домогванията на албанските реакционни и фашистки правителства да заграбят част от Македония. Но в тия домогвания и в тия безчинства на албанските разбойнишки банди албанският народ няма нищо общо.

През време на турското робство албанските патриоти хранеха големи симпатии към македонското революционно движение и неведнъж на местна почва между тях се е постигало сътрудничество за обща борба срещу султанската власт. След първата световна война македонски албанци работеха рамо до рамо с Македонския емигрантски федеративен комитет в България и участвуваха в ръководството на тази организация на равна нога. По-късно, когато се създаде В. М. Р. О. (Обединена), последната действуваше в единен революционен фронт с албанските революционери в чужбина. Тази задружна братска борба продължи в Македония и Албания и се разрастна в широки размери през време на народо освободителната борба срещу окупаторите.

Днес живущите в Албания македонци се ползуват с всички права. В Корча те имат свои македонски училища. А в Н. Р. Македония албанците с всички сили сътрудничат на македонската народна власт и участвуват в управлението на страната. Те също така имат свои училища.

Отношенията между Нова Албания и Н. Р. Македония са най-сърдечни. Няма конгреси и национални тържества в Македония да не участвуват делегации от Албания. И обратното. Особено здрава е спойката между албанската и македонска младеж. Защото те проливаха заедно кръвта си по албанските и македонски планини в борбата срещу италианския и немски фашизъм.

Албанският и македонският народи, които довчера служеха за разменна монета между малки и големи империалистични сили и за мостове за нахлуване на Балканите, днес съставляват солидни стожери за демокрацията на Балканите. С влизането на Н. Р. Македония в Ф. Н. Р. Югославия и с сключените вече договори между последната и Албания, както и с засилването на братските отношения на едната и другата с Н. Р. България, македонският и албанският народи се очертават като основни стълбове за изграждането на бъдещата федерация на всички балкански народни републики.

Јов. Ф Трифуноски

Скопска котлина

Белешки за потеклото на населението и за селата

ПРЕДГОВОР

Во летото 1945 година (јули и август) вршев антропогеографски испитвања во скопска котлина. Тогаш, екскурзирајќи во многу делови, бележев подаци, уште за потеклото на населението и за селата. Сите тие не се користени во моата главна работа за спомнатата област[1]). Затоа нив овде ги печатам како граѓа во вид на белешки. Подаците се за наука интересантни. Нарочно корисно ќе послужат за испитувачите што се одделно бават со овие прашања.

Граѓата во работава е средена по селата, а селата се збрани по главните обласни делови. Како што се знае, скопската котлина се дели на неколку краја. Испитаните села (шеесет и шест) овде се однесуат на делоите викани: Блатиа, Црна Гора, Ридски Села, Плоча, Дервен, Карашиак, Горни Села и Долни Села[2]). На крај од работава одделно се состаени метанастазички прегледи, в кои е средено населението по потеклото и по главните миграции.

Печатејќи ги овие свој белешки на ова место искажувам благодарност на Министерството на просветата во Скопје. Тоа, со парична помош ми овозможи патувањата по областа. Благодарен сум и на сите гостољубиви сељани, кои ме примаа во домоите давајќи потребни објаснениј.

---

[1]) Монографијата за антропогеографијата на скопска котлина е спремена и чека да се печати.

[2]) Блатиа е најнизок дел во областа меѓу Таорска Клисура, Пчиња и Скопје; Ридски Села се повисок западен дел до под Скопска Црна Гора, до Водњанска Планина и до Лепенец; Црна Гора е на страните од југозападниот крај на истовиканата планина; Плоча е меѓу Лепенец и Вардар; Дервен е во долината на Вардар близу Жеден и вдлж по Тетовската Суводолица; Карашиак лежи на северната страна од Водњанска планина; Горни Села се на страните од Караџица; Долни Села го зафаќаат дното од долината на Маркова Река, нејната водњанска страна и испод планина Китка (П. С. Јовановиќ: Област скопске котлине, Гласник Скопског научног друштва, књига X. природне науке св. 4, стр. 3, Скопље 1931).

БЛАТИА

Катланово. — Ова релативно старо село се развило в југоисточниот дел на областа, поред Пчиња[1]). Нивите се на оцедното земјиште западно од населбето. До 1912 година Катланово било чифчиско село. Сега има 41 православни и муслимански домои. Домоите се расподелени на маали. Сите маали меѓу себе се близу поредени. Имињата ги добиле по положајот и затоа се викат: Горно, Срејно и Долно Маало.

Православни. Темејлии се: Чочевци (1), Мачковци (2) и Цуцуловци (2). — Другите се доселени[2]). Тие се: Таскои (1), К'укои (1) и Филиповци (2), доидени од блиското планинско село Брезица. | Од Блаце се доселени Грковци (4), Мазневи (2), Блажевчиња (4), Грујовци (2), и Китанои или Блачани (1). — Боцеви (1) и Лазои (1) се од Дивље. — Граовци (2) со потекло се од Кожље. — Тасеи (1) се досељени од Бадер. — Куртовци (1) и Дуковци (1) со потекло се од Летевица крај Велес. — Димкои (1), доидени се од Кожље. Овде им се населил дедо како домазет.

Муслимани. Во село имат 8 муслимански фамилии. Тие се доселиле од Косово поле 1920 година. Од нив прво овде иделе мажите како момци и после сосем се преселиле. Подалечното и правото потекло им е од Северна Албанија.

Цигани. Во 1945 година Катланово имаше 3 цигански фамилии. Они се коачи и исплоѓи. Живеат во кук'и направени од трска. По вера се муслимани.

Ржаничано. — Лежи недлеку од катлановскиот Шамак, од лева страна по патот Скопје — Велес. До 1912 година Ржаничано било чифчиско село. Тогај од него многу православни фамилии се иселиле. Пфторно Ржаничано фатило да се заголемуе со новодоселени фамилии. Селбто денес има 22 православна и муслиманска дома.

Православни. Најстари се: Г'орг'иовци (4), доселени се од Бујковце во Куманоско. Тие во Ржаничано живеале уште в турско време. — Трајановци (1), со потекло се од Таор. Овде дошле во турко време. — Како млади доселеници се сметаат: Смилкови (1), доидени од Дивље. Тамо имаат уште жива роднина. Ова фамилија овде нема подиг. Најстариот нивни „к'ок" (потекло) е од Бадер. Во Дивље дошол еден нивни стар како домазет. — Кметовци (1), по потекло се од Дивље. Тамо од нивната фамилија има 7—8 домои. — Од Дивље се уште Миленкои (1), Тороманоски (1) и Витаноски (1). — Ордеви (1), Стојчеви (1), Димови (1), Миткови (1), Велкови (1) и Станчеви (1) се од баровска Сушица. Тамо тие во турско вреие били чифчие. — Гргуровци (1), досељени се од Галичник. — Поповци (1), со потекло се од Галате (Горни Полог).

Муслимани. Преди неколку години во селово се доселила фамилија Матчани (4). Овде се доидени од Матка. Далекото потекло им е во Албанија.

Пакошево. — Се наоѓа во Таорска Клисура. Селото е врзано за алувијалната равнина на левата страна од Вардар. Пакошево е збрано по типот. Не се дели на маали пошто има малу кук'и. Вкупно селото броји 21 православен дом.

Се кажуе да некогаш Пакошево било големо село. Подоцна, заради зулум, селото се уништило и населението се раселило. Стари исељеници одавде има во Таор. Тие се: Г'урдовци (3) и Митреви (1). Да во селото

живеле понапред стари православни фамилии споменуе и Ј. Х. Василевич[3]).

Пред крај на турското владеање Пакошево било чифлик од некои скопски бегои. Затоа во него населението често се смалуело. Од фамилиите што живеале туе до 1912 година, само некои останале. Другите се по балканската војна одселени.

Население. — Мацеви (2) се најстари доселеници. Точно потекло незнаат Станкови (2), дојдени се од село Носане (Гњиланско). Овде живееле уште в турско време. — Од Гњиланско по 1912 година се доселени: Максимови (4), Г'орг'еви (3), Арсовци (4), Спасевци (2), Цветковци (1) и Симови (2). Некои од нив имаат на лицето темна кожа. Сите говорат македонски. Во зборењето од старите жени се осек'а влијание од гњиланскиот говор. Носиата им е иста како и во блиските скопски села. — Стојанови (1), дојдени се после 1918 година од Тимок (Србија). Сега говорат македонски.

Таор. — Селото е врзано за една всиока речна тераса. Она се пружа од лева страна на Вардар при неговото влагање во Таорска Клисура. Таор е мало стеснето село и затоа не се дели на маали. Вкупно има 16 православни домои.

Фамилии се: Стаменковци (1), темејлији. — Чараповци (1), по старост се од Шишево[4]). — Велковци (1), дошле од Градовце[5]). Предниве фамилии сите кажуат да не можат многу да се намножат пошто децата им изумруат од маларија. — Г'урдовци (3), дојдени се од Пакошево. Овде се сметаат како стари доселеници. — Батинци (2), името го добиле по селото од кое се доселиле. Батинце е сега муслиманско село и лежи над Драчево. Тие во Таор се доста стари населеници. — Г'иоски (1), дошле од Винче (Куманоско). — Наоселец (1), е од Ново Село поред Вардар. — Јанушевци (3), со потекло се од Зелениково. — Митреви (1), дојдени се од Пакошево. Тамо во турско време биле чифчии. — Стоилков (1), е од Гњиланско. — Младенов (1), дошол од Врањско.

Трајанови (1), кои сега живат во Ржаничано, со потекло се од Таор.

Орешане. — мало село на котленското дно. Лежи од десна страна од Вардар при неговиот вход во Таорска Клисура.

Како кажуе традицијата, Орешане до половината од 19 век било големо село со православно население. Тогај секоа година стигнуало по педесет девојки за мажење. Али подоцна во селото настанал терор од соседните муслимани и така тоа веднаш се запустело. На имањето од раселенето население некои турски бегои створиле чифлик со неколку новодоселени фамилии. 1912 година чифликот е разрушен и земјиштето е одкупено. Денес од чифликот се познава една кула разрушена и околу неа имат неколку празни кук'и. На кулата имало пушкарница коа служела во случај на одбрана.

Православни фамилии. Грнчаровци (3), по потекло се од околината на Велес (село Карабуниште). Отамо право прешле, како чифчии, во чифлик Аџево близу днешно Драчево. Туе некои од старите се бавел со правење иа грнци и по тоа добиле име. Од Аџево тие прешле во блиското село Моране (денес муслиманско). Кога живеале нивните стари во Моране, тогај во селото имало уште околу 40 православни домои. Во Орешане се доселиле по време кога се ослободиле од Турците. — Најдовци (1), водат потекло од едно дете најдено 1912 година за време на борбите околу Куманово. Детето со војската е донесено во Орешане и крстено е Најдо.

Цигани. Во Орешане живеат 4 цигански фамилии. Тие работат земја на пола. Земјата е власништво на муслиманите што се стално населени во соседните села Студеничане и Моране.

Долно Лисиче. — Селото е релативно мало и рамничарско. Се наоѓа на котлинското дно, југоисточно и близу од Горно Лисиче. Населбето се состои од 4 маали: Ероско, Г'оковско, Голубовско и Мусјаковско Маало. Првите три маали се родбински, пошто во нив живеат истокрвни фамилии. Мусјаковското маало има кук'и од неколку фамилии. Маалите ее близу поредени и затоа е селото на куп збрано.

Населението кажуе да е селото доста старо, постаро од Горно Лисиче. Во селото сега живеат православни жители.

Фамилии се: Г'оковци (5), живеат в маало кое има име по нив добијено. Овде се рано доселени од поречко село Зркле. Одавде имат две нивни кук'и иселени во Скопје. — Малезановци (2) со потекло се од Добри Дол. — Трабиновци (1) имаат „к'ок" од село Ракотинце Одавде од нив се иселиле три кук'и во Трубарево и една во Скопје. — Ерци, Голубовци, Мусјакови и Чваровци имаат потекло неиспитано.

Василковци (6) и Мирковци (3) во Горно Лисиче водат потекло од Долно Лисиче.

Горно Лисиче. — Лежи на котлинското дно јужно од Скопје. Име Горно Лисиче добило да би се распознавало од блиското Долно Лисиче. Горно Лисиче по тип е збрано и се дели на Горно, Средно и долно Маало.

Денешниов положај на селово е од ново време. Понапред селото било за 1 км одавде подалеко, близу Маркова Река. Со правењето на велешката пруга (на крај на 10 век), заради насипот, реката тога фатила да излагат од коритото и да го дави околното земјиште. Затоа населението во почетокот на овој век (до 1920 година) селото го преместило на денешно место. Местото, дека било понапред селото, сега се вика Пусти Кук'и. Туе денеска јасно се виг'а да е било село.

Во Горно Лисиче сега живеат православни и муслимански фамилии.

Православни. Газиновци, Јанковци, Потурчиновци и Крапчевци сите дојдени од Драчево. Старите туе се тргнале „бегаики од зулум". — Солнани (3), име добиле по селото од дека се доселени. — Василковци (6), со потекло се од Долно Лисиче. — Мирковци (3), се од Долно Лисиче. Тамо старите „ утепале Турчин" па се закриле овде. — Тонче (1), е од Пагаруша. Тоа е сега торбешко муслиманско село на Јакупица. Тонче со своjте домашни тамо бил последен православен иселник. — Призовци, Бошковци, Дукинчевци, Несторовци, Г'орговци (4), Дамевци, Спасевци и Тодевче точно потекло не знаат. Во Горно Лисиче тие се сметаат како доста стари фамилии.

Муслимани. Азисовци (7), овде се додојдени преди 15 години од Косово.

Исламизирани се Мрселовци (1). Овде се дојдени од планинско село Пагаруша.

Од ова село има иселници. Во литература се наведуат овдешни бегалци кои сега живеат во Подгорица (Црна Гора). Тие се, безбели, трага од некоа стара миграција пошто Турците кога е освојле Подгорица тога старешина во местото бил досељеник од скопско Лисиче[6]).

На местото, дека било старото село, во традиција се кажуе да тога во селото имало и Арапи. Тие од туе се иселиле доста дамно во време кога водела Турција некоја војна.

Петровец. — Лежи на патот што води од Скопје кон Каталаново. Туе селото е врзано за плодно котлинско дно. Затоа населението е богато со ниви и ливади. По типот Петровец е збрано село. Се дели на Горно и Долно Маало. Маалите меѓу себе се со патот оделени. Пошто има доволно место за ширење, кук'ите селски не се една одруга тесно поредени.

Во турско време Петровец било чифчиско село и поделено на три бег. По едниот бег селото дотога се викало Ибраимово. Денеска во Петровец има 42 православни кук'и.

Население. Здравковци (4), со потекло се од пчињска Сушица. Тамо старите нивни „утепале Турчин" и по тоа пребегале при еден бег во К'ојлија и после се доселиле овде. — К'ирковци (4), се доселени од Аджаларе. — Петрушевци (3), потекло незнаат. — Г'орг'иовци (2), се од Наово. Во Петровец дошле преку Огњанце. — Шапкаровци (1), се доселени, али потеклото им е неиспитано. — Раштаклици (4), име добиле по селото од дека се доселени (во дното под Скопска Црна Гора). — Баровци (3), се од Барово што лежи во долината од Маркова река. — Маџунковци (4) и Субашовски (1), дојдени се овде од Кадино Село.—Спасовци (3), се од Марљино. — Димовци (3), по потекло се од К'ојлија, — Зелениковци (4), име добиле по селото од дека се доселени. — Пуљевци (3), овде добегале во турско време од село Моране. Тамо старите им биле темејлии. Сега Моране по населението е муслиманско село. — Здравкови или Моравчани (1), доселени се од Гњиланско. — Грк (1), во Петровец е кафеџија, Туе живее „од старос". Потеклото му се не знае. — Шурлан (1), дошле од Скопје 1942 година. Овде се кројачи,

Фамилија Вескои (2) од Петровец дамно е иселена во село Злокук'ане.

К'ојлија, — Селото е доста малоо. Врзано е за котлинското дно близу и североисточно од Петровец. По типот селото е збрано Има стално населени 35 православни и муслимански кук'и. Православните се сите еднододруго заселени во главниот дел на селото. Од нив подалеко се построени во оделна маала муслиманските кук'и. Нивниот крај селаните го викаат Турско Маало.

Православни. Г'орговци (8), темејлии. — Кузмановци (3), темејлии. — Колеви (4), темејлии. — Богдановци (2), темејлии. — Чачанковци (1), се доселеници од Моране. Отаде им избегале старите „од зулум". Тамо се сметале како старо православно население, кое, со идењето на муслиманите, сосем се иселило. — Шоповци (2), име добиле по тоа што се овде дојдени „од Шопско". — Клинчаровци (1), се од Аджаларе (село на кон Куманово). — Богдановци (2), нивното потекло е неиспитано. Од нив има пет кук'и иселени во Скопје.

Димовци (3), кои сега живеат во Петровец по потекло се од К'ојлија.

Муслимански кук'и во селово има 10. Говорат турски. Точно потеклото им не е испитано.

Цигани. Во село лете, заради жетва, идат Цигани „четворџии". Тие се најпојке од Скопје и есенум опет тамо се врак'аат.

Подалеко од селото на селскиот синор живеат оделено две муслимански кук'и. Тие се Абдови доселени од кумановско село Којнаре. За нив се кажуе да понапред имале трла во кои затворале по 1.000 овци, 50 до 60 коњи и по толку говеда. Со стадата тие лете се качуале на Шар-Планина.

Инџиково. — Селото е на котлинското дно. Лежи не многу далеко од Скопје, завземајќи еден дел од земјата меѓу Катлановскиот и Кумановскиот пат. Кук'ите во него се поредени во три маали чии граници лесно не се распознаваат. Вкупно селото има 27 кук'и.

Православно население. Дуковци (2) и Димовци (2), се најстари фамилии. Потеклото им е непознато — Трајаноски (1), Мицкои (1) и Крстеви (2), се исто така доста стари. Нивното потекло е неиспитано. — Чучевци (1), по старос се од Добри Дол. Тамо дедовците им „утепале Турчин". Затоа отамо се иселиле прво во Злокукане, после во Сарај, па во Орман, Мааџари и накрај уште во турско време, дошле во Инџиково. — Трубаревци (2). име добиле по соседното село од дека се доселиле. — Стојкови (3), се од Црешево. — Торовци (1), потекло водат од Мрањино. Од тамо дошол некој нивни стар како домазет. — Атанаскои (2), потекло водат од Арачиново. Дошол некој од старите „како момок" и таке стално се населил. — Ивонови (1), се од Билимбегово. — Николе (1), дошол како момок од Огњанце. — Мак'о [1], доселен е од Скопје. — Адам (1), води потекло од Србија (дошол околу 1925 година).

Муслимани. Шишко (2) и Башковци (1), говорат турски. Овде се доселиле од Овче Поле. — Во Инџиково живеат три фамилии (секоа по 1 кук'а) кои се доселени од Албанија.

Асанбегово. — Право рамничарско село. Лежи недалеку од Скопје (околу 10 км) од лева страна вдлж по патот за Куманово.

Асанбегово не е старо село. До 1878 гоина туе бил еден малав чифлик кој се викал како денеска по името на основателот. По војната 1878 година овде се населиле муслимански муа,ирски фамилии дојдени од Босна [Бошњаци]. Тие 1912 година со еден дел се иселиле во Турција, а еден нивни дел се задржал до денеска. Останалите муслимански фамилии се доселени во ново време. Туе се: Џавит (2), дојдени од Стрима (Кумановско). Се од фис Бериш. Старината им е во Северна Албанија. — Едип (1), е од Никуштак (Куманово). Подалечното потекло им е исто како и кај прејните. — Буботенци (10), име добиле по селото во Скопска Црна Гора од дека се овде доселени. Право потекло им е во Албанија. — Брештанци (1), се доселени преку Брест идеики по патот од Албанија.

Православни. Трчковци (2), Темковци (1), Павлеви (1), Пешеви (1), Димови (1), Соколов (1), со потекло се од Црешево. Овде се доселени после 1912 година. — Најдоски (1) се од Раштак. Овде се скоро доселени. — Димеви (1), дојдени се од Бубанце. Дошле во едно време со Најдоски. — Црногорци (4), се од Кучевиште. Овде се доселени од скоро. — Поречани (1), име добиле по крајот одека се доселиле. Овде живеат од пред 10 години.

Цигани. Во Асанбегово имат околу десет циганси фамилии. Тие се „јарџии" на земјата од побогатите босански досељеници. Кога наидуат поарни услови во другите села, Циганите одавде лесно се иселуат.

Стајковце. — Тоа је полско село. Лежи од десна страна покрај патот кога се оди од Скопје во Куманово. Селото има 14 православни домои. Сите кук'и се на куп поредени и затоа селото е збрано. Името од селото останало по првиот селанин кој се викал Стајко.

До 1912 година Стајковце било чифчиско село. Тога сељаните земјата е откупиле и таке се ослободиле. Шумите и пасиштата се заеднички со блиското село Црешево.

Населението во Стајковце е православно. Г'оровци (2), доселени се од Црешево. Тамо имаат уште роднина. Одавде од нив е иселена 1 кук'а во Мадари и 2 кук'и во Скопје. — Дрнговци (2), се од Црешево. Тамо со исто име има очувани уште кук'и. — Дељовци (1), со потекло се од Овче Поље. Овде се доселиле преко Црешево. Од нив има 5 кук'и иселени во Скопје. — Штерко (1), овде се дојдени преку Црешево. Тамо тие биле темејлии. Анџиини (3), доселени се од Црешево. Овде прво дошол некој нивни стар кој имал ан. По тоа и име добиле. — Карадовци (1), се деленици од истовиканите фамилии во Црешево. Тамо се тие темејлии. — Младеновци (1), дојдени се од Пореч̌е. Овде дошле преку Црешево. — Киковци (1), се од Брњарце близо Ристовец. — Родови (2), овде се доселени од Црещево. Тамо од нив има уште дочувани роднини.

ЛИТЕРАТУРА И НАПОМЕНИ

1) Да би се одредил положајот нд селата, читателот треба при себе да има карта од Војно-географскиот институт во Белград, секции: Скопје-Велес, Куманово-Скопје и Качаник, раз. 1:100 000.

2) При означуење на потеклото од фамилиите, селата кои се без точна ознака, се навог'аат во скопска котлина.

3) Скопље и његова околина, стр. 291, Београд 1930.

4) J. X. Василевић: Нав. дело, стр. 286.

5) Ibid, стр. 286.

6) И. Радуловић: О становништву Подгорице, Гласник Географског друштва, св. XVI, стр. 158, Београд 1930.

РИДСКИ СЕЛА

Мојанце. — Мало подпланинско село. Лежи во подножијето од Црна Гора близу граничната зона кон Жеглигово.

Мојанце сега е по населението муслиманско село. Во околијата за него се кажуе, да тоа понапред било православно. Али еднаш православните родои во селото пмиле да биде говедар некој муслиманин. Тој бргу туе се осилил, рекол на селаните „селото е моје" (по тоа се веруе станало името Мојанце) и со разни зулуми сите фамилии ги иселили. Сега на синорот има место које се вика Маркоа Стопалка. Муслиманите во селото се доселуани од средината на 19 век.

Страчинце. — Селото лежи во југоисточното подножије од Црна Гора. Под селото е благо наведнато земјиште со ниви. Лете селаните културите ги топат со вода, која е добијаат од големиот селски извор викан Врело. Врело се наог'а во среде село. Над селските кук'и се креваат голи кршни терени. На нив пролетум има трева и тие тога служат како пасишта. Селаните кажуат дека туе понапред имало дабоа гора. Денеска од шумите очувано е едно вакуфско орманче.

Страчинце е по типот збрано село. Има две близу поредени маали. По старо е Долно Маало во кое живее православно население. Муслиманите живеат во Горно Маало. Селото вкупно има 47 домои.

Селаните прикажуат дека Страчинце било доста старо насеље. Али православното население, кое туе отпрво живеало, со сила било натерано да се исели. Траги од нивниот живот денеска јасно се виг'аат по неколку очувани стари гробои и по заостанати црквени ѕидои. Денешново село е обновено со доселени родои.

Православни. Здравковци (5), во Страчинце се први доселеници. Нивните стари овде дошле од прилепска околија. До 1912 година тие во се-

лово биле чифчии, али тога со купување се ослободиле. — Баловци (2), се доселени после Здравковци. По потекло се од Прилепско. За турско време овде тие живеале чифчии.

Муслимани. Пред 150 години во Страчинце имало само 3 муслимански фамилии. Отога тие, со раѓање и со доселување, нараснале на 40 домои. Нивните родои се: Мемишовци (3), Етемовци (3), Бакиовци (2), Велиовци (5), Зумберови (5), Алијови (3), Османови (4), Азировци (2), Фазлиови (2), Исенови (4), Рустемови (2), Лимови (2), Есатови (1). Сите се доселени после православните родои. Со потекло се од Албанија. — Камберовци (1), овде се доселени 1915 година. Пред тоа тие живеале во соседното планинско село Баре Баре за време на првата световна војна е уништено. Камберовци далечната старина е имаат од Албанија. — Саидови (1), имаат исто потекло како и Камберови. Водат во Страчиинце потекло од еден нивни дело кој овде се доселил како домазет.

Црешево. — Се наоѓа во југоисточното подножие на Скопска Црна Гора. Туе селото е врзано за нерамно земјиште, кое е разделено со долини. Затоа сите селски делои не се едно до други поредени. Најголем е средниот дел викан право Црешево. Од него се по 10 до 20 минути на одење одалечени маалите Смиљковци и Виниче. Последната маала постанала од изделени селски фамилии. Тие се населувале во Виниче дека туе има големо карсно врело. Вкупно Црешево има 106 православни домои.

Население. Како темељии се сметаат овиа селски родои: Караѓовци (4), Пиринѓиови (2), Анѓелевци (2), Шаиновци (3) и Трчковци (1), — Останалите се доселени. Во нив влагаат: Латофци (10), водат потекло од два брата кој се доселиле од Отља (Кумановско). Во Отља денеска имаат роднина. Право потекло им е од Козјак. — Младеновци или Бичкации (5), по старос се од Порече. Овде се доселени како зидари. Живеат во маалото Виниче. — Штеркови (2), потеклото им е непознато. Живеат во маалото Виниче. — Киковци (1), Лунѓови (1) и Родове (1), сите се населени во маалото Виниче. Потеклото им е неиспитано. — Дранговци (4), доселени се од Овче Поле. — Шашои (2), во скопска котлина се темељии. Овде дошле од некое село во Блатиа. — Вучидолци (2), име добиле по селото од дека се доселиле. — Тапанковци (3), се од Овче Поле. — Вргачеви (7), по потекло се од Прилепско. — Избеговци (8), овде се дојдени од Визбегово. — Јевчеви (4), некое време живеале во Ајватовце и после во Бардовце. По далечното потекло не го знаат. — Текешинци (2), со старос се од Овче Поле. Нивна една фамилиа живее во Бутељ. — Тонковци (5), се од Кумановско. Една нивна фамилиа живее во Билимбегово и една во Асанбегово. — Домазетои (1), и Попови (2), имаат потекло неиспитано. — Качаниклиеви (2), се доселени од некое село во Качаничка Клисура. — Глоѓови (2), се од Овче Поле. Овде се викаат уште Овчеполци. — Саргови (3), по старос се од Витина (Ѓорна Морава). Една нивна фамилиа живи во Асанбегово. — Петкови (4), Пешови (3), Барбарови (1) и Павлеи (2), се од Гњиланско. Често пати овде нив во подбив ги викаат Латини. Велат да се сите една крв. Последните три рода имаат по една кук'а преселена во Асанбегово. — Ѓоревци (4), потекло им е неиспитано. Од нив има иселена една фамилија во Маџари и две во Стајковце.

Во околните села имам забележено родои кои водат потекло од Црешево. Тие во Стајковце се: Ѓоровци (2), Дриговци (2), Штерко (1),

Анџиини (3), Карадовци (1), Родови (2), Деловци (1); во Асанбегово: Трчковци (2), Томковци (1), Павлеви (1), Пешови (1), Димови (1) и Соколов (1); во Индиково: Стојкови (1).

Булачане. — Селото е доста големо. Ги зафаќа страните од Скопска Црна Гора во близината од Црешево. Теренот, дека се селските кук'и, морфолошки е доста раздробен. Затоа маалите во Булачане една од друга се разделени. Али на разбијање на селото имало влијание и начинот на доселување. Старите фамилии штом би дошле околу кук'и ги стремеле шумата за ниви и пасишта. По нив после другите доселеници правеле таков свој дел подалеку од нив. По тој начин Булачане станало разбиено село. Маалите се: Долно, Средно, Сарај, Бузареско, Урдарско, Шетарско и Река Маало. Сите се постројени на осојни долински места вили и на врвите од по ниските брда. Селото денеска вкупно има 78 православни домои.

Население. Паровци (3), темејлии. — Павлеви (2), темејлии. Од нивниот род има доста изумрени фамилии. Јанинци (3), темејлии. — Јаневи (2), темејлии. Кажуат да не нараснале оти имаат неколку изумрени фамилии. — Шетаровци (20), живеат во оделно маало. Име, се кажуе, добиле по бегот чие земјиште околу село го работеле. За нив Ј. Х. Василевич пишуе дека се како доселеници дојдени од Прилеп[1]). — Урдарци (10), се доселени од Паливоденица (Качаничка Клисура). Сега е Паливоденица муслиманско село. Овде тие живеат во оделно маало. — Бузаревци (10), со потекло се од Прилепско. Старите прво овде биле чифчии на имањето од Рушан бег. Во нивниот род, до пред неколку години, била прочута Чурковска фамилија со 66 членои[2]). — К'иркови (5), доселени се од прилепска околија. — Кондеви (1), нивното потекло е неиспитано. — Живанци (4), се од Паливоденица (Качаничка Клисура). — Дуковци (3), дојдени се од Опаје (Куманоско). — Црногорчеви (5), се од црногорско село Бразда. — Радевци (4), со потекло се од Пореч. — Какарчеви (4), водат потекло од еден нивни стар кој овде дошол од Куманоско Поље. Овде живеат од преди 130 години. Оснивателот во Булачане дошол како домазет.

Од Булачане има и иселени фамилии. Во ново време одавде се иселиле: Стојковци (1), во Злокук'ане се иселени пред 50 години. — Кралеви (3), отишле во Визбегово после 1912 година.

Цигани. Во селото живее една циганска православна фамилија. Она има своја земја и кук'а. Циганите меѓу себе говорат македонски.

Раштак. — Се наоѓа во подножјето од Скопска Црна Гора. Тие селото е врзано во една суа долина која е згодно закриена од ветрои. Над селските кук'и се утрина и шума. Нивите се на земјиште доста нерамно; това се пружа под насељето. Главниот дел од Раштак е збран по типот и се состои од три маали. Тие се: Долно, Горно и Мутавчиино Маало. Чевртата маала се вика Чифлик. Она е од главниот селски дел доста оделена: се наоѓа околу 15 минута под селото. На тоа место до 1912 година бил чифлик и тога селаните го откупиле. Раштак денес вкупно има 61 православен дом.

Население. Како доста стари родои во селото се сметаат: Шајковци (3), Ничеви (2), Стојкови (6), Јовчеви (5), Калајџиовци (3), Буњиовци (4), Гулевци (3), Дрновци (4). За нив не се знае да се доселени. — Попови (2), по старос се од Велес. Овде им дошол некој нивни стар како поп и туе стално се заселил. — Павлевци или Моравци (4), се од Горна

Морава. — Симоновци (3), дојдени се од Велешко. — Кумановчеви (2), со потекло се од Бајловце (Куманово). — Јоргачеви (6), се доселени од околијата на Велес. — Николовци (8), се од Горна Морава. Овде понапред ги викале Латини. Имаат своја роднина во Романовце (Куманоско). — Садарои (5), се доселени од Велешко. — Петрушеви (1), нивното потекло е неиспитано. Од секогаш тие биле со една фамилија оти немале подиг.

Од Раштак има и и иселено население. Се знаат само некои кои се одавде скоро иселени. Тие се: Пајдоски (1) во Асанбегово, Раштаклиици во Петровец и по литература се знае еден иселен род во Лозница [Србија][3].

Во Раштак кусо време до 1912 година живеале и околу 20 муслимански домои. Сите тие тога се иселиле во Турција и во Скопје.

Визбегово. — Мало село на котлинското дно. Лежи близу Скопје, од десна страна по патот за Качаник. До 1912 година Визбегово било чифчиско населје. Селаните после земјиштето го откупиле и така се ослободиле. Селото сега има 15 православни домои.

Население. Стевои (1), овде живеат од турско време. Подалекото потекло им е непознато. — Стојанови (2), во Визбегово се доста стари. Одека им се старите доселени, сегашните млади луди незнаат. — Варварци (1), овде се затечени 1912 година како чифчии. Име добиле по село Варвара во долината на Маркова Река. Отамо нивните стари доста дамно се доселиле. — Бибановци (5), се доселени по ослободуењето од Турците. Потеклото им е од Лубанце. — Краљеви (3), се дојдени од Булачане во едно време кога и Бибановци. — Врсакеви (1) и Манг'укови (1) се доселени во ново време од Мирковци. — Попови (1), се од Бањане. Овде се најмлади доселеници.

Од Визбегово има одамнешни иселеници во Црешево (Избеговци (8)

Некои селани од Скопска Црна Гора на синорот од Визбегово имаат ниви. Да би ги обработале, тие лете идат во Визбегово и туе живеат како привремено население.

Горно Оризаре. Лежи на бла́го зарамнето земјиште близу селата од права Скопска Црна Гора. Името „Горно" добило за разлика од едно друго село Оризаре што се наог'а на патот за Тетово.

Горно Оризаре е збрано село со 12 стално населени православни домои. Селските кук'и се поредени во две маали. Тие се Долна и Горна Маала. Поред сталното население, во селото живеат и некои привремени селани. Тие идат лете од селата во Црна Гора во едни овдешни свој кук'и. Ко к'е ги изработат нивјето и соберат посевите, тие есенум опет се врак'аат во својте села.

Населението од Горно Оризаре лете стадата ги тераат на „планина" Студена. Она е заедничка со Бразда, Глуво, Бањане, Чучер и Горњане. Во турско време она била џамиска планина. По турско време населението од горните села неа е присвојле пошто пред тоа тие сите длго време го работеле като чифчии вакуфското земјиште.

Население. Во Горно Оризаре живеат овие стални родои: Стевковци или Тетовци (3), со потекло се од Полог. — Велкои (3) и Кусеви (1), се доселени од гњиланска околија. — Таневи (4) и Спасеви (1), имаат потекло неиспитано.

Бардовце. — Селото има рамничарски положај. Се наог'а на котлинското дно, западно и недалеку од Скопје. До 1912 година Бардовце

било чифчиско населје. Од тоа време до денес во селото се дочувани беговските кули. Има и по некоа стара чифчиска кук'а во кои живеале тогашните чифчии. Последен сопственик на чифликот бил К'азим бег. Он повеке живеал во Скопје и во Цариград.

Година 1908, од страф да не припадне земјата на длгогодишните чифчии, бегот едни фамилии од селото ги иселил. Останалите, кои се задржале, морале на сопственикот од чифликот да му даат „тескере". Во него тие зајавиле како божем на чифликот се одскоро доселени.

Понапред во Бардовце била многу раширена културата на ориз. Селаните велат да во турско време една фамилија произведуала по 3—4.000 кгр. ориз. Споменот на оваа култура е очуван во топографските имиња: Оризарски Јаз и Оризарско Поле. Ко не биле сите ниви истремени, тога Бардовчаните могле да чуваат и доволно стока. Во тоа време тие стадата ги терале на Скопска Црна Гора и на Рудина. Уште овде пролетум ишол некој Филко од Сириник. Он ги земал селските јаганца на руга кои ги пасел на Шар-Планина.

Емиш и тополи, кои се сега чести околу селските кук'и, се засеани по ослободуањето од Турците. Понапред со километри од далина могле јасно да се изброаат кук'ите во Бардовце. Не садиле, велат, старите никакви дрва, оти во тоа време сопствениците од чифликот селаните лесно ги преместуале.

Селското население е православно. Забележено е потеклото за четири рода. Тие се: Битољци (3), име добиле по крајот одека се доселиле. Во Бардовце живеат од турско време. — Злокук'анци (2), се од соседното истоимено село. — Јовчевци (4), со потекло се од прилепска околија. Овде дошле дедовци кои „бегале од Турци". Доселени се пред 120 години како една фамилија од 30 членои. Бегот, велат, затоа лесно ги примил во селото. — Вик'оровци (2), се доселени од Злокук'ане. Една нивна фамилија сега живее во еднооделна стара кук'а: во неа на една страна е „пондила" и туе лежи стока, а во другиот крај е „кук'а" дека живеат домашните.

Од Бардовце се знаат некои иселеници. Тие се: Бардовци (8), во Долно Солње и Димовци (1) во Сарај.

Злокук'ане. — Мало село недалеку од Скопје. Лежи крај патот што води за Тетово. Селските кук'и се една до друга. Среде село е еден поголем празен простор викан „средсело". Во него се построени гумна на по едни селски домои.

Злокук'ане пред 1912 година било чифчиско село. Тога населението со куповина се ослободило. Сега селото вкупно има 9 стално населени православни домои.

Родои. Павловци (3), овде се сметаат како одамнашно население. Старо потекло го имаат од Сопишта. — Стојковци (1), се доселени пред 50 години. Со потекло се од Булачане. — Вескои (2), овде се доселени од Ибраимово (Петровец). — Велкои (3)' старите им дошле од Велешко. Отамо, како чифчии, прво се доселиле во Шишево. После живеале околу 40 години во Сарај Отамо ги нападил сопственикот на чифликот 1908 година. Тога тие дошле во Злокук'ане.

Од Злокук'ане се знаат иселеници кои прешле во Бардовце (Злокук'анци 2, Вик'оровци 2) и во Ново Село поред Вардар (Мицеви 2, Котевци 1 и Г'орг'иовци1).

Во Злокук'ане има 4—5 „беглерски кук'и". Нивните сопственици се Турци. Тие стално живеат во Скопје. Лете некои од нивните домашни идат во Злокук'ане да си прибере плодовите од исполиите.

Цигани (5). Они се во селото стално население. Работат на беговските нивје.

Долно Нерезе. — Тоа е мало село на котлинското дно. Се наоѓа околу 1.500 м. далеку под Горно Нерезе. Селото се формирало од пред педесет години. Неговото население понапред живеало во Горно Нерезе. Повремено тие отамо заитале нивје на котлинското дно и, заради полесна работа, некои фамилии отаму се преселиле на нивјето. Така станало Долно Нерезе.

Земјата, дека се развило Долно Нерезе, понапред била синор од село Влаје. Тоа место тогай се викало Влашко Поле.

ЛИТЕРАТУРА

1) Спомнатото дело, стр. 283.
2) Гласник Скопског научног друштва, кнь. VII—VIII, стр. 369—379.
3) Насельа, кнь. XI, стр. 751—752, Београд 1922.

(Следва)

Анг. **Томов**

Македонските партии след младотурския преврат

2. Народната федеративна партия

Докато съюзът на българските конституционни клубове се яви като легална политическа организация на десното крило във ВМР и на всичко шовинистично, консервативно и обединистично сред македонското екзархийско население и то предимно в градските центрове, Народната федеративна партия, напротив, представляваше легална политическа организация на очерталата се вече много ярко левица във ВМРО, проникната от идеите на най-прогресивната демокрация и федерализма. Теоретиците на тая левица бяха хора с марксически светоглед, които държаха точна сметка не само за местните условия в Македония, Турция и на Балквните, но също така и за близкия социален развой на Европа, за мощно пулсиращото вече работническо и социалистическо движение, поставяйки разрешението на нациалния въпрос на Балканите в най-тясно съотношение с големия социален въпрос.

Още преди младотурския преврат, особено през годините непосредствено след илинденското възстание, крайната левица в македонското революционно движение бе вече очертала теоретически и на практика оная *генерална линия*, която трябваше да се следва в разрешението на македонския въпрос, за да бъде това разрешение най-задоволително и най-успешно от гледището на интересите на трудовите борчески маси и на самото социално развитие. За очертаването на тая генерална линия бяха допринесли особено много *Кр. Раковски, Н. Хорлаков, Александър Антонов, Павел Делирадев и хората околу „Одрински глас"*, а найвече *Димо х. Димов* със неговите статии в сп. „Революционен лист" от 1905 год. с псевдоним *„Авиценус"*. Би било едно упощение, обаче,

ако не се спомене тук и за не марксистите *Антон Страшимиров* и *Михаил Герджиков*, които бяха също така теоретици на крайната левица в македонското революционно движение.

Съгласно тая генерална линия, разрешението на македонския въпрос трябваше и можеше да бъде дело преди всичко на революционните трудови маси в Македония и Турция, а след това и на трудовата демокрация на Балканите. Това разрешение трябваше да означава и най-задоволителното компромисно разрешение на националния въпрос на Балканите, т. е. на българския, сръбския, гръцкия, албанския национален въпрос. То трябваше да примирява големите противоречия между балканските народи във връзка с техните стопански, културно-национални и политически интереси по отношение Македония и същевременно да улеснява развоя на социалния и политически живот на Балканите в посока на приближаващия се социалистически ред или в посока на пълното тържество на трудовата демокрация.

Теоретиците марксисти, които очертаха марксическата генерална линия в разрешението на македонския въпрос, никогаш не се задоволяваха да говорят само за автономия на Македония, както правеха лъжеавтономистите, а сочеха същевременно като главна цел федерацията на освобождаващите се от силите на реакцията балкански народи и държави, в която федерация неделима Македония трябваше да заеме едно особено важно място на „основен камък" и „звено между балканските народи". Това правеха тия теоретици, защото имаха ясното съзнание, че само чрез федерацията можеше да бъде разрешен заедно с македонския въпрос и големия национален въпрос на Балканите и да бъдат примирени големите противоречия на почвата на стопанските и други интереси между балканските народи, както и да бъде тласнат най-силно обществения живот на Балканите в посока на големите социални преобразования. Само чрез идеите на демократичния федерализм можаха да бъдат освободени демократичните сили сред Балканските държави и в самата Македония от ноктите на балканската реакция и нейното пакостно шовинистическо влияние и насочени към ползотворна работа в пътя на демократизма и общия напредък. Тия теоретици издигнаха като близък идеал една Македония, която като част от балканската федерация, няма да разделя помежду им балканските народи и държави, а ще ги сближи и свърже в едно голямо стопанско цяло, ще даде възможност на България и Сърбия, Албания и Ромъния да притежават сигурен и свободен достъп на големите македонски пристанища, ще даде възможност на Гърция не само да разполага със същите тия пристанища за своите търговски сношения с Македония, но също и за търговските ѝ сношения с целият техен балкански хинтерланд; ще даде възможност на всички националности в Македония да се развиват свободно и при братско съревнуване за осъществяване на своя собствен напредък и за изграждане на македонската и балканската държавна общност, а на всички националности на Балканите — да се чувствуват и развиват в пълна културна и духовна общност със всички свои сънародници в рамките на федерацията.

Това теоретическо разрешение на македонския и балкански въпрос трябваше да намери все по-широка и ефикасна подръжка както сред трудовите народни маси, така и сред прогресивната народна интелигенция и то особено сред борческото македонско население. Специално за

Македония това разрешение представляваше не само единствения спасителен изход от грозното положение, но й отреждаше — както казахме — много важна роля, като я поставяше в центъра на Балканската федерация, като неин основен камък, превръщайки я от фокус на непримирими противоречия в огнище, където ще се кръстосват културните и прогресивни влияния и съревнувания на балканските демокрации, в огнище на най-интензивен стопански и културен живот; то отреждаше на Македония възможност да заеме в скоро време челно място в живота на балканските народи.

Младотурският преврат, без да налага някакви съществени изменения в тая генерална линия, разшири твърде много границите на оная общност, по отношение на която тая линия трябваше да бъде провеждана. Сега вече изникнаха възможности Балканската федерация да бъде разширена, да бъде осъществена една „Източна" или „Близкоизточна" федерация, която да включи в своите граници всички области и държави, които можеха да се оформят сред останалата част на турската империя, като турска Тракия, Армения, Арабия, Турски и Гръцки Анадол и пр. Сега се създаваше една широка стопанска и социална база за организиране на трудовите маси и за тяхното насочване към едно правилно и основно разрешение на националния въпрос и същевременно на големия социален въцрос на Балканите, в Европа и целия свят.

* * *

Младотурският преврат създаваше едно критическо положение на Балканите и на Близкия изток. Тоя преврат бе началото на един сериозен опит да се върне към пълна жизнеспособност, към стопанска, политическа и военна мощ „болния човек" с голямото наследство, за което отъй нетърпеливо жадуваха разни правоимеющи наследници и множество малки и големи хищници. Настанал бе момента на решителното сражение за надмощие между силите на мирното развитие, демокрацията, придвижването към големите социални реформи чрез изграждане организациите на трудовата демокрация в Турция и на Балканите, от една страна, и тия на агресията, хегемонизма, империализма, от друга. Докато първите трябваше да турнат в движение всички свои средства, за да провалят окончателно преустройството на турската държава, вторите трябваше да направят максимални усилия, за да поставят това преустройство на здрави демократични основи и да тласнат обществения живот на Балканите и Близкия ориент към мирно строителство и пълно тържество на трудовата демокрация.

Марксическата левица в македонското революционно движение схвана добре особените задачи на момента. Тъкмо за да изпълни най-сполучливо своята историческа мисия в преживявания съдбоносен момент, тая левица се зае с изграждането преди всичко на необходимите политически организации, като инструменти за борба и строителство. Тия организации бяха Народната федеративна партия и социалистическата федерация. Тия две организации трябваше по необходимост взаимно да се допълнят и подпомагат, като съгласуват все повече своите действия. Но докато формирането на Социалистическата федерация при специалните македонски условия бе един процес по-труден и по-бавен главно поради липса на основни кадри, образуването на Народната федеративна партия бе улеснено от наличността на такива в лицето на

голямата борческа левица във ВМРО, която бе заставена от обстоятелствата да дири нови, легални форми на организация и политическа дейност. По тая причина създаването на Народната федеративна партия изпъкна веднага след младотурския преврат като най-важна и актюелна задача на крайната левица в македонското революционно движение.

* * *

Голямото и най-мощно ядро в Народната федеративна партия съставляваха „санданистите". Това бе революционната организация на Серския окръг, начело с *Яни Сандански* и нейния окръжен революционен комитет, в който влизаха освен Сандански, още *Чудомир Кантарджиев, Тодор Паница, Александър Буйнов, Стою Хаджиев, Скрижевски, Г. Казепов и Таско Серски.* Тая организация имаше дълбоки корени в трудовите градски и селски маси в целия серски окръг; тя бе изпитала силите си и закалила своя борчески дух в една продължителна борба не само срещу местните земевладелци и тираническата турска власт, но и срещу върховизма и неговите ръководни фактори в България; тъкмо тая левица във ВМРО бе се явила на практика като проводница на посочената по-горе генерална линия в разрешаването на македонския въпрос. Тая левица намираше разбиране и съчувствие сред най-прогресивните и демократични среди както в България, така и в самата Турция и останалите балкански държави. Тя именно бе призована да бъде и най-важния фактор в новата прогресивна партия в Македония.

На второ място в Народната федеративна партия се вляха тъй наречените „струмичани", начело с войводата *Хр. Чернопеев.* Последният, личен приятел на Сандански и един от героите в задигането на мисионерката мис Стон, както и неговите най-близки сподвижници в Струмишко, Тиквешко, Кукушко и Солунско, бяха от ония революционери във ВМРО, които държаха страната на серчани в техните борби срещу върховистите и бяха под силното идеологично влияние на марскическата левица. Хр. Чернопеев бе завързал много тесни връзки в последно време с хората около „Одрински глас". Той при това беше начело на революционната организация в Струмишко, където негови най-близки помощници бяха *К. Самарджиев,* районния войвода и *Мишо Шкартов.* Но Чернопеев беше работил дълго време като войвода и организатор не само в Струмишко, но и в Кукушко и особено в околностите на езерото Аржан — крепост на четите в Кукушкия край. Тук трябва да спомена воеводата *Мирчо Икономов,* както и войводата *Трайко Гьотов* от с. Драгомирци, на самото Аржанско езеро. Силно бе влиянието на левицата и частно на Хр. Чернопеев и в Тиквешко, където начело на организацията стоеше добрия ученик на Гоце *Добри Даскалов,* убит по после от хората на Тодор Александров, както и другарите на Добри Даскалов — войводата *Дончо Лазаров* и *Петре Хаджиюрданов.*

Надеждни кадри даде за Народната федеративна партия и Солунско, както и частно гр. Солун. Тук през последните години бе взело връх влиянието на крайната левица, начело с *Дим. Влахов, Хр. Янков и Божил Проданов.* В градската организация преобладаващият елемент бяха работниците и недоволните занаятчии.

Народната федеративна партия намери енергични подържници във всички ония райони, където в миналото бе се проявила силна левичарска съпротива срещу върховизма и обединистичния национализъм, като Джу-

2) съвършеното премахване безплатното работене, т. е. ангарията;

3) авалетата (субашиите), ако чифликсайбиите искат да имат такива, трябва да се плащат и хранят от тях и никакви обиди и оскръбления да нямат право да нанасят на чифлигарите;

4) падарите (бекчиите) трябва да бъдат уславяни с предварително взаимно споразумение и непременно да са измежду селяните-чифлигари;

5) чифликсайбията, когато иска да даде чифлика си под наем (иджар), да няма право да го дава на трети лица, а само на чифлигарите си; ако взаимно споразумение върху размера на наема не може да се постигне, тогава и двете страни определят една комисия с право на равно представителство, която под председателството на председателя на съда (джеза-реизи), да определи размера на наема (иджера) и начина на изплащането му;

6) чифликсайбията в никой случай да няма право да изпъди от къщите и чифлика си чифлигарите, ако някой от тях се е провинил в някакво престъпление или обида спрямо него, последният е длъжен по съдебен ред да иска удовлетворение;

7) чифликсайбиите, които дават чифлика си да се работи наполовина, трябва да дават от себе си семето и накрай, когато приберат берекета, без да извадят семето, да го делят по равно като от дела на чифликсайбията се остави семе за идущата година. А когато чифлигарите дават семето, тогава те взимат две трети, а чифликсайбията една трета от берекета;

8) чифликсайбиите да нямат право да отдават на трети лица под наем или да взимат от чифлигарите си наем за пасбища и гори, които се намират в и около чифлиците; пасбищата да служат за издръжка на чифлигарския добитък, а дървата за домашно употребление;

9) чифликсайбиите да нямат право да взимат безплатно от чифлигарите: яйца, кокошки, масло и др. такива продукти;

10) също така чифликсайбиите да нямат право да взимат в натура или пари от градините, бостаните и тям подобни, които те са посеяли за домашно употребление, или да им отделят няколко дюлюма земя за тая цел;

11) когато чифлигарите по някое нещастие останат без домашен едър работен добитък и други земеделчески потреби, чифликсайбиите са длъжни да им набавят такива — половината от стойността на които да бъде повърната от чифлигарите на първите с известен срок без лихва;

12) парламентът да определи една комисия от хора добросъвестни и специалисти, които да съберат от всички чифликсайбии крепостните актове (тапиите) и да ги проверят; да се отнемат чифлиците от притежателите на незаконни крепостни актове и се раздадат на чифлигарите, които ги обработват. Също така да се постъпи и с ония чифлици, за които няма никакви крепостни актове;

13) чифликсайбията при продажба на чифлика си да няма право да го продаде на трети лица освен на чифлигарите си; ако взаимно споразумение върху размера на цената не може да се постигне, двете страни определят при равно представителство една комисия, която под председателството на председателя на съда, да определи цената на чифлика и начина на изплащането му;

14) опрощаване на всички стари дългове, с каквито досега са задължени чифлигарите пред чифликсайбиите;

* * *

Учредителният конгрес на партията бе открит на 3 август 1908 год и приключен на 11 същия месец. Откриването стана в големия салон на бирария „Сплендид палас" на приморската улица, с приветствена реч към делегатите от страна на секретаря на местната партийна организация — *Хр. Янков*. Присъствуваха следните делегати: *Ил. Бижов, Александър Божиков, Ф. Байрактаров, Д. Влахов, М. п. Гьошев, Добри Даскалов, Елезов, Г. Захариев, Иван Икилюлев, Г. Казепов, Т. Клифов, Дим. Кощанов, Анг. п. Киров, Д. Лазаров, Иван Манолов, П. Манушев, Дим. Миразчиев, Г. Митрев, Хр. Медникаров, Герасим Огнянов, Никола Петров, Т. Паница, К. Самарджиев, Ст. Пашкулев, Яне Сандански, Г. Скрижевски, Спасов, Кр. Стамболиев, Ст. Хаджиев, Б. Христов, Хр. Чернопеев, Юрдан Шурков, Хр. Янков*. Между делегатите на конгреса имаше и един турчин, като представител на местната организация в Скопие.

На конгреса бяха направени два доклада: от страна на Хр. Янков — по състоянието на местните партийни организации и изграждането на партията, и от мене, в качеството ми на редактор на партийния орган — върху идейната основа на вестника или ония разбирания, които определяха политическата насока на партията.

В свръзка с тая политическа насока конгресът гласува следната *декларация*:

„Интересите на националните малцинства в Отоманската империя се покриват с тия на трудящите се маси от народа, с интересите на революцията и с общодържавните интереси. Бързото развитие на производителните сили и повдигането на поминъците — ето врръховната държавна нужда. Нейното задоволяване е постижимо само по пътя на по-нататъшното тържество на революцията, което тържество значи облекчение на работното население от тежкия икономически гнет на средновековните чифлигарски отношения, облекчение от данъчни тяжести, насърдчение и фаворизиране на местните поминъци и главно създаване на политически условия за икономическия прогрес на страната: осигуряване на вътрешния ред и сигурността чрез гарантиране пълното и свободно развитие и проявление на националните малцинства и чрез пълното тържество на народовластието, което ще постави като господствуващи в обществения и държавен живот интересите на трудящия се народ. Само чрез либералните порядки, осигуряващи свободното проявление на националните малцинства и тържеството на едно истинско народовластие, могат да се парализират спъващите най-много понастоящем обществеото и политическо развитие на страната тенденции на национален сепаратизъм. Меродавните днес във вътрешния обществен живот политически групировки — Юнион и Прогрес и Конституционите националистически клубове — са проводници на спъващия развитието и обновлението национален сепаратизъм. Макар всички те да са революционно настроени спрямо монархическата реакция, техният национален сепаратизъм, като ги въоръжава една срещу друга, прави ги безсилни и срещу самата реакция. Само Юнион и Прогрес — националистическата политическа групировка на господствуващата нация, имаща на своя страна въоръжените сили на народа, е в състояние да бъде гаранция срещу тази монархическа реакция. Но по отношение действителното тържество на народовластието и интересите на трудящите се народни маси всички поменати политически групировки се

явяват представителки на близките интереса на национално подразделените паразитически и експлоататорски слоеве, както например, господствуващите интереси за организацията Юнион и Прогрес са интересите на турската бюрокрация и интелигенция, на едрите земевладелци и на оформяващата се турска едра буржоазия, чиито настоящи интереси диктуват запазването на привилегированото положение за себе си за смятка на народа, или на същите слоеве от другите нации, а това няма нищо общо с истинското тържество на народовластието и революцията. В организациите на конституционните националистически клубове господствуващите интереси, това са интересите на стоящите начело камарили — агенти на външни аспирации, интересите на привилегированите духовни и светски бюрократи и временните близки интереси на съответната национална група от неоформената още и не издигнала се до съзнанието на своите общи класови интереси едра буржоазия. Всяка национална група от тази буржоазия води борба за запазване за себе си надмощие на пазаря, достъп до държавната власт и най-широка възможност за използуване на обществените условия и източници. Тия групировки имат всичкия интерес да организират под своето собствено знаме — знамето на сепаратичната национална борба — всички сили на своята нация и доколкото това могат да направят, те разединяват и използуват революционните сили на трудящите се маси от целия народ, които са заинтересувани непосредствено в тържеството на революцията и народовластието. Изхождайки от интересите на тия трудящи се маси от народа, учредителният конгрес на Народната федеративна партия издига следното най-важно ръководно начало: *организирането на трудящите се маси от народа в името на техните близки и по-далечни интереси срещу монархизма, национализма и срещу паразитическите и експлоататорски слоеве; срещу днешната конституционна реакция, поддържана и от самата организация Юнион и Прогрес, както и от сепаратизма на Конституционните националистически клубове; издигане на общоотоманско демократично знаме срещу знамето на националния сепаратизъм.*

Тъй като всестранните интереси на представеното на конгреса население съвпадат с общите всестрани интереси на трудящите се народни маси, които са интереси на демокрацията, Народната федеративна партия, чрез своя конгрес възприема програма от такива искания, които могат да бъдат искания на трудящите се маси от народа, без разлика на нация, искания изобщо на демокрацията. На първо място Народната федеративна партия поставя изобщо ред общи политически искания, от естество да гарантират пълното проявление на народният суверенитет, най-широко участие на народа във вътрешните работи на страната и ред икономически искания по народните поминъци, народното здраве и благосъстояние, от естество да облекчат тяжестите на днешното несигурно и мъчително икономическо съществуване на работното население, предимно дребните собственици и чифлигари. По разединяващия най-много прогресивните сили от разните нации въпрос — националния, Народната федеративна партия предявява както по всички други въпроси искания, които са еднакво приемливи от всички национални елементи. Националният въпрос за Народната федеративна партия не е въпрос за изменение на неравенството, а за демократически порядки, за гарантиране *максималната възможност за свободно проявление и развитие и за*

най-малките национални малцинства. Докато партиите, които се борят за национално надмощие, се организират под знамето на националния сепаратизъм и се стремят да сгрупират всички елементи от своята нация срещу останалите нации, Народната федеративна партия поставя своята организация на интернационална основа. Нейните крайни искания по националния въпрос са нищо друго, освен общи и крайни искания на демократизма: *гарантиране най-пълно проявление на всяка нация в общината, в санджака, във вилаета, в областта.*

Възприетият принцип на пропорционалното изборно право ще осуети всяка възможност за тирания на едно национално болшинство над малцинствата, в какъвто случай последните както в цялата държава, тъй и в областта ще бъдат винаги болшинството в ръководните тела.

Относно просветното дело предявени са също тъй общи демократични искания, които да гарантират по възможност по-голямо и по-широко равноправие на езиците, развитие на национални култури, като се гарантира и по възможност най-голяма заинтересованост и най-голямо участие на народа в уредбата на това дело. Само по такъв начин учебното дело ще бъде поставено на подобаващата му се висота и избавено от опеката на външни реакционни фактори. Предвид мъчнотиите, които среща общата партийна организация в нееднаквостта на езика, в културните особености и съществуването покрай общите условия за борба и специални за всяка нация, Народната федеративна партия възприема принципа на федеративността, която поставя за основа на своята организация. Единството на партията ще бъде реализирано в общо централно бюро и обща каса на националните секции, в общи бюра и каси на местните организации, в общото урегулиране на партийната пропаганда, устна и печатна, в задружните политически акции. Принципа на федеративността обаче не може съвършенно да изключва временното съществуване на общи организации по тактически съображения. Предвид, че нашата страна както и съседните неи имат наложителен интерес да се противопоставят на империалистическите стремежи на великите сили, особено на Австроунгария и Русия, а това е възможно само като се федерират, то Народната федеративна партия издига лозунга за *Източната федерация.*

На края, учредителният конгрес заявява, че Народната федеративна партия, която издига ново знаме, която се организира в името на нов политико-обществен мироглед, която има революционна мисия в обществото, може да се организира и да расте само в процеса на непримиримата борба с консервативните и реакционни обществени сили и влияния[4].

* * *

Учредителният конгрес разгледа и одобри програмата на партията в следния й вид:

„*Програма на Народната федеративна партия* (българска секция):

Глава I. *Върховно правителство.*

Чл. 1. Върховната власт принадлежи народу.

Чл. 2. Парламентът може да бъде разтурен след като народа прояви недоволство чрез митинги, протести и пр. и то само след референдум чрез общините.

Чл. 3. Министрите, заедно с президента, трябва непременно да произхождат от болшинството на парламента и да имат доверието му. Дър-

жавният глава назначава първия министър, комуто предоставя сам да избира другарите си.

Глава II. *Вътрешно управление.*

Чл. 4. Ревизия на конституцията върху базата на народния суверенитет: а) всеобщо, пропорционално, равно, тайно и пряко гласоподаване за всеки гражданин избирател от 20 години и избираем от 25 години нагоре; б) пълна министерска отговорност пред парламента; в) министрите са отговорни пред съдебните власти за злоупотребения с властта за лични облаги. Еднокамарно пълновластно законодателно тяло избрано на 40,000 по един депутат; г) пълна свобода на съвестта, словото, печата, събранията, митингите, сдружаванията и стачките; д) неприкосновеност на личността, жилището и кореспонденцията; е) премахване нафузите и тескеретата при пътуване във вътрешността; ж) гарантиране пълната възможност на всичките обществени групировки и слоеве да се борят за защита на своите материални и духовни интереси.

Чл. 6. Като се вземат предвид стопанските, етническите и културни нужди на населението, да се направи едно справедливо разпределение на области, окръзи, околии и общини и се създадат доколкото е възможно еднородни групировки (административни единици — б. а.).

Забележка. За област не се вземат сегашните вилаети, а провинции.

Чл. 7. Областно и общинско самоуправление: обнародване държавните публикации, освен на официалния език, още и на езика на подавляващето местно болшинство.

Чл. 8. Централното правителство управлява само главните функции на държавата: войната, марината, външната политика, финансиите, мините, железниците, пощите, телеграфите, митниците, като се предостави управлението на функциите от местен характер на респективните области и общини.

Чл. 9. 40% от приходите на областите да бъдат употребявани от местните съвети за пътища, обществено здраве, народно образование, местна полиция и за развитието на поминъците.

Чл. 10. Общините сами експлоатират и управляват своите гори, пасбища, минерални води, езера и рибарници. Държавата само упражнява финансовия контрол.

Чл. 11. Общината кореспондира безплатно с по-висшата власт на езика на мнозинството от населението ѝ.

Чл. 12. Премахване от бюджета параграфите за безотчетните фондове, за вероизповеданията и отделение религиозния култ от държавата.

Чл. 13. Знанието на официалния език от чиновниците е задължително, но те трябва да знаят говоримия от болшинството на населението между което живеят език.

Чл. 14. Всички чиновници, освен областните управители, мютесарифите, прокурорите и председателите на съдилищата, да бъдат назначавани от респективните съвети, като се вземат от нациите пропорционално с числеността им във всяка околия.

Чл. 15. Реорганизация на чиновническия контингент, премахване излишните длъжности, опростотворяване канцеларската процедура.

Чл. 16. Увеличение заплатите на нисшите чиновници и намаление тия на висшите.

Чл. 17. Лична отговорност на всички чиновници пред съдилищата за престъпления по службата.

Гл. III. *Земеделие, търговия и индустрия.*

Чл. 18. Ревизия чрез специални изборни окръжни комисии на всички дела и актове на заграбени земи и възвръщане последните на правоимеющите.

Чл. 19. Снабдяване на безимотното земеделско население, в местата дето то живее, с земя достатъчна за подържане на всяко семейство, взета от земевладелците срещу възнаграждение, равно на емлячната оценка и платима в срок не по малко от 20 години безлихвено.

Чл. 20. Кадастриране на земите, заменяване сегашните крепостни актове с такива, в които да е поместен плана на самите места.

Чл. 21. Частни земи, които не се обработват, да се облагат като такива, които се обработват на изполица.

Чл. 22. Реформиране функциите на земеделските каси и насърчение въобще кредитното дело.

Чл. 23. Осигуровка от държавата против суша, градобитнина и всякакви други стихийни нещастия.

Чл. 24. Разпределение и намаление данъка върху овците и козите съобразно дохода, който те дават и премахване този върху свинете. Освобождаване овощните дървета и модерните пчелни кошари от данък.

Чл. 25. Намаление данъка върху местните спиртни питиета и увеличението му върху тия идещи от странство. Увеличение вносното мито върху спирта.

Чл. 26. Да се изработи закон за насърчение местната индустрия, чиито наредби да се отнасят до самите предмети, без да има право министерството на търговията да привилегирова едни предприятия в ущърб на други от същото производство.

Чл. 27. Да се покровителствуват сдруженията в дребната индустрия и занаятите, имащи за цел набавянето на кредит, продажба на изработени стоки, произвеждане на такива, покупка на нужните за производство материали и взаимоспомагане.

Чл. 28. Техническото образование, независимо от специалните училища, да се разпространява чрез пътуощи учители — майстори.

Чл. 19. Вдигане митническите граници между балканските държави и Турция.

Гл. IV. *Финансии.*

Чл. 30. Коренна промяна в данъчната системс. Премахване на досегашните непрактични и съсипателни за населението данъци и заменяването им с такива, които имат за основа прогресивно-подоходната система. Прогресивен данък също и върху населението. Заменяване общата пътна повинност със съразмерна такава. Премахване извънредните даждия.

Гл. V. *Просвещение.*

Чл. 31. Безплатно общо и задължително първоначално образование, чийто курс да се разшири на 6 години. Пълна свобода на образованието и равноправност на всички училища от един и същ вид. Основното и средно образование да става на матерен език, като се изучава задължително и официалния в средните училища.

Чл. 32. Управлението на националните училища се поверява на отделни областни учебни съвети, чиито членове се избират от нацията.

Забел. Към тия съвети се организират дисциплинарни такива, които да се занимават с изследване и наказание провинените учители

Чл. 33. Разпределяне на бюджета за народната просвета пропорционално с числеността на нациите.

Гл. VI. *Народно здраве.*

Чл. 34. Отваряне болници във всички околийски центрове и откриване специални отделения в окръзите. Поставяне всички минерални извори под надзора на санитарното управление. Увеличение числото на лекарите и фелдшерите, като се смята да има по един лекар с нуждното число фелдшери на 20,000 жители с участък не по-голям от 20 к. м. радиус. Училищни лекари за подобрение училищната хигиена и преподаване тоя предмет в училищата.

Гл. VII. *Правосъдие.*

Чл. 35. Коренна реорганизация на съдилищата: а) несменяемост на съдиите и повишаването им съгласно специално изработен закон; б) въвеждане института съдебни заседатели във всички углавни политически и дела по печата; в) премахване смъртното наказание; г) прогресивност на митата и бериите; д) избираемост на мировите съдии; е) унищожение митата и бериите за дела подсъдни на мировите съдии; ж) безплатна защита за бедните и освобождаване последните от всякакви такси и разноски; з) въвеждане защита при предварително дирене; и) отговорност пред общите граждански съдилища за престъпления от общ характер на военни лица; к) уреждане съдебна полиция, непосредствено подчинена на прокурорския паркет; л) признаване на колективитета права на юридическа личност.

Гл. VIII. *Пътища и съобщения.*

Незабавно подобрение на пътищата, като данъка пътна повинност се употребява само за тая цел. Съединение по-важните околийски центрове с железници.

Чл. 37. Коренно преобразование пощите и телеграфите по образеца на европейските, въвеждане на телефонна служба, намаляване пощенските и телеграфни такси. Учредяване междуселска поща и откриване телегр. пощ. станция в паланките.

Гл. IX. *Войска.*

Чл. 38. Н. ф. п се бори за милиционната система, но като преходна форма възприема равна военна повинност за всички националности в империята без разлика на религия. Намаление на военната служба на една и половина година за пехотата и две години за специалните родове оръжие. Контингентите в мирно време служат в своите провинции. Премахване дивизията „Хамидие".

Гл. X. *Защита на труда.*

Чл. 39. Министерство на труда за законно организиране и защита на труда: а) намаление и определяне на работните часове. Голямо намаление на тези часове за нездравословни и придружени с опасност работи.

Чл 40. Закон за защита на труда; създаване такъв за жените и децата. Абсолютно запрещение на нощната и извънредна работа за жените и децата. Запрещение нощната работа за мъжете освен в производства, чието естество налага това. Да се забрани на деца по-малки от 15 години да работят, да се намалят работните часове на 6 за деца от 15 до 18 години.

Чл. 41. Премахване глобите, зимани от надниците.

Чл. 42. Седмична почивка; денят се определя от окръга, като се гарантира свободата на култа.

Чл. 43. Осигуряване работниците против нещастни случаи, като болест, смърт, и пр. за сметка на държавата и господаря.

Гл. XI. *Външна политика.*

Чл. 44. Нар. ф. п. ще се бори за осъществяване идеята за Източна федерация.

* * *

Учредителният конгрес прие и един *Правилник на Н. ф. п.* (б. с.), от който чл. 1 гласи:

Чл. 1. Член на българската секция на Народната федеративна партия може да бъде *всеки българин, отомански гражданин*, навършил 20 години, който възприема партийната програма и се числи към една от местните организации.

Забележка. Приема се за член и гражданин от друга нация, до образуването на партийна секция от тая нация.

Съгласно същият правилник, *върховното ръководство* на Н. ф. п. (б. с.) принадлежи на централното бюро на партията и партийния съвет.

„Чл. 38. *Централното бюро* се състои от трима души, от които секретарът и касиерът се означават при самия избор. При централното бюро се избират още шест души от разните краища, дето има Народна федеративна партия, които заедно образуват *партийния съвет*.

Чл. 40. Партийният съвет се свиква на редовно събрание всеки 4 месеци, а на извънредни, когато намерят за добре една трета от членовете му.

Чл. 43. Секретарът на центр. бюро води кореспонденцията и отговаря на всички запитвания, които му се правят от местните бюра. Той държи членовете на центр. бюро в течение на партийните дела, за хода на които дава отчет във всяко заседание."

Щекотливият въпрос за шефството в партията — както се вижда от горните цитати — бе решен съгласно разбиранията на марксическата, левица, която се противопоставяше на естествените амбиции на Яне Сандански да се наложи фактически като шеф на партията — нещо което можеше да бъде добре съгласувано с интересите на самата партия и нейния престиж сред масите. Въпросът за шефството бе един от „болните" въпроси в партията и допринесе твърде много за нейното разложение.

* * *

Учредителният конгрес гласува и някои важни резолюции: по аграрния въпрос, по мухаджирския въпрос и пр.

По *аграрния въпрос* бяха предявени в случая следните искания:

„1) да се строят нови, според предварително изработен за тая цел от правителството план, къщи в чифлиците и да се поправят, когато потрябва от чифликсайбиите, които, ако след трикратно подканване от чифлигарите пред свидетели или писмено чрез правителството, не сторят това, чифлигарите да имат право да строят и поправят къщите за сметка на чифликсайбиите; не трябва да се взема никаква кирия от селяните за гдето живеят в къщите; освен това чифликсайбиите да нямат право да взимат последните, които, щом като са построени от чифлигарите, да се считат за тяхна собственост;

майско, Малешевско, Петричко, Велешко, отчасти в Енидже-Вардарско, Гевгелийско, Скопско. Изобщо, докато на изток от Вардара преобладаваще бе влиянието на Народната федеративна партия, на запад от Вардара Съюзът на българските конституционни клубове имаше едно неоспоримо надмощие.

* * *

В изграждането на Народната федеративна партия трябваше да се преодолеят твърде големи трудности. Докато грамадната част от екзархийската интелигенция запълни редовете на Конституционните клубове, Народната федеративна партия почти бе лишена от такава интелигенция. Тя можеше да разчита главно на числящето се в редовете на революционната организация селско учителство. Ръководните кадри на партията трябваше да се формират от войводския елемент, т. е. от хора, свикнали на конспиративната борба и развили в себе си привичката да командуват и да се отнасят пренебрежително към всяка легална политическа дейност.

Трябваше да бъдат преодолени и известни различия между оформилите се в началото две крила вред революционната левица — това на санданистите, с преобладаваще народническо-националистическо влияние, и това на солунчани и струмичани, с преобладаваще марксическо влияние. Известно е, че първото от тия две крила започна да издава „*Конституционна заря*" под редакторството на Д. Миразчиев, а второто — вестник „*Единство*" под редакцията на Павел Делирадев и Ангел Томов. Докато Чудомир Кантарджиев се ориентира към второто крило, първото остана под идейното попечителство на Димо х. Димов. Трябва да се подчертае обаче, че в основата на това обособяване лежаха не толкова някакви големи идейни различия, а повече лични амбиции и групови материални интереси. Санданистите бяха сравнително по-добре поставени във финансово отношение; тяхната организация продължава дълго време да разчита на сигурни организационни приходи, установени от по-рано. Това й положение подхранваше желанието на Сандански и неговите най-близки другари да играят ролята на командуваща група.

Тия противоречия трябваше да бъдат на всяка цена преодолени; това се налагаше не само от гледище на народните интереси, но и от гледище на самосъхранение и укрепване позициите на революционната левица, срещу която бе подета една организирана кампания, раздухвана от шовинистическия печат в България и провеждана чрез всички органи и лица, които бяха в служба на обединистичния български национализъм.

Обединението на двете крила в една партия стана върху базата на партийната проектопрограма. Тая проектопрограма бе изработена от Н. Харлаков и одобрена в няколко събрания, станали в „Сплендид палас", където бе временната квартира на Яне и на окръжния комитет на Серския революционен окръг. В тия събрания участвуваха: Яне Сандански, Н. Харлаков, Димо х. Димов, Чудомир Кантарджиев, Стою Хаджиев, Александър Буйнов, Д. Влахов, Павел Делирадев, Ст. Стойнов и пишещия тия редове. Приетата проектопрограма биде после представена на одобрението на учредителния конгрес на партията. Вестниците „Конституционна заря" и „Единство" спряха, а на тяхно място почна да излиза в „Народна воля" — орган на партията, под мое редакторство.

15) чифлигарите трябва да бъдат оставени свободно да обработват колкото земя искат и само останалата земя могат да обработват чифликсайбиите или да я дадат на селяни от други села;

16) чифлигарите имат право да си правят училища, черкви и др. обществени здания на метта, където те си изберат; чифликсайбиите да нямат право да им пречат на това.

Конгресът на Нар. ф. п. като предявява горните искания, които целят да отстранят острите кризи, които сегашното положение на чифлигарите може да предизвика, *не се отказва същевременно да поддържа и предприема акции за справедливото и окончателно разрешение на аграрния въпрос.*"

* * *

Във връзка с *училищния въпрос* в резолюцията на учредителния конгрес бяха формулирани следните искания:

„1) свикване на един *национален събор*, избран от всички българи — отомански граждани, навършили 20 годишна възраст (да се избират по трима души от околия, въз основа на всеобщото, равно, тайно и пряко изборно право), който събор да изработи устави и правилници, с които да се гарантира правото на всички българи — отомански граждани да участвуват еднакво в уреждане на просветното дело на последните и да избере един *мирски съвет* с мандат от две години, който единствено да ръководи просветното дело на българите в страната;

2) равномерно разпределение бюджета на просветата, като се намалят грамадните заплати на светските и духовни бюрократи — екзархийски чиновници и се увеличат тези на основните учители; гарантиране на последните правото да се проявяват свободно като граждани и обществени дейци;

3) да се премахне централизма и бюрократизма, които господствуват в областта на просветата и да се предостави на градските и селски национални общини и училищни настоятелства свободно да уреждат своите училищни дела;

4) пълното отделяне училищния отдел от духовния и запрещение на духовните лица да се месят в училищните дела".

„Накрая учредителният конгрес на Н. ф. п. заявява, че партията ще се бори енергически за премахването на всяко влияние и въздействие на българските правителства и дворец върху просветното дело на българите — отомански граждани и против превръщането на училищния отдел от един национален институт в партизански, като се преследват всички учители, които не искат в своята обществена дейност да се проявяват като оръдия на българския монархизъм и се фаворизират онези от тях, които работят за тържеството във всяки случай не на свободата и народния суверенитет; заявява още, че делото на културата е дело на Нар. ф. п."

По мухаджирския въпрос резолюцията на конгреса постави исканията: „да се повърнат час по-скоро несправедливо и насила заграбените имоти на казаното население и да не се дава земя на нови пришелци."

* * *

Народната ф. п. прояви кратковременнен, но твърде активен живот. Тя остоява енергично интересите на трудовите маси, на демокрацията и общото социално развитие, без да пренебрегва същевременно и национал-

ните интереси на представляваното от нея население. Особено дейно и революционно се прояви тя във време на контрапреврата на Абдул Хамида. Сформираните на бързо четнически отряди, под водителството на Тодор Паница, Хр. Чернопеев и Яне Сандански дадоха силна морална подкрепа на младотурците и бяха в първите редове на армията на Шефкет паша, която завзе Цариград и се справи с надигащата се реакция. Спрямо конституционните клубове и шовинистическия национализъм от всички национални разклонения. Н. ф. п. води също много енергична кампания. Липсваха й обаче достатъчно интелигентски сили за да разгъне тя нуждната широка организационна и просветна дейност, тъй като голямата част от македонската интелигенция бе под силното влияние на шовинистичния национализъм.

Народната ф. п. не можа, с ограничените си сили, да постигне навреме голямата своя тактическа задача — да тласне решително в ляво младотурското движение, да съдействува ефиксно за разцепването на мюсюлманския блок сред него и за формирането на една действително прогресивна и революционна левица, която ведно с подобни групировки от другите националности, да даде елементи за един дееспособен левичарски съюз, който с време да се превърне в цялостна отоманска народно-федеративна партия с отделни национални секции.

За всичко това бе нуждно време, а животът на Балканите се развиваше с трескава бързина и при голямо напрежение на ония сили, които работеха за проваляне на възродителното дело на нова Турция.

Особено фатално се указа за Нар. ф. п. обстоятелството, че без да могат да се формират в скоро време истински прегресивни групировки, младотурската управляваща партия се проявяваше от ден на ден все повече като партия на агресивния и шовинистичен турски национализъм, който с нови по-модери методи се стремеше да осигури позициите на експлоататорските и подтиснически турски слоеве и националната турска хегемония над всички не турски националности.

Ред специални условия от по-маловажен характер, допринесоха също за разнебитването на Нар. ф. п. и определиха подробностите на нейната преждевременна и трагична кончина. Ние няма да се занимаваме тук с тия подробности. Ще завършим с мисълта, че тая кончина бе от своя страна едно указание за надмощието на реакционните сили на Балканите и зловещо предупреждение за надвисналата над Македония катастрофа.

Лйубен Цветков
началник на оделенйе во Министерството на градежите на Н. Р. М.

Македонскиот народ со крупни чекори йа обновуе и изградуе свойата земйа

Вардарска Македонийа во бивша Йугославийа место со школи, културно-просветни установи, болници, диспанзери, фабрики, друмови и железничка мрежа, беше начичкана со жандармериски станици и воени прислоништа. Подземните и надземните богатства на нашата страна ги движеа фабриките ван територийата на Вардарска Македонийа. Од ис-

муканиот животен сок на нашиот работен народ се коваа вериги за него и за останалите народи на Југославија. За тоа и такво положение беа криви големо-српските хегемонисти со нивната династија — Карагјоргјевичи и продажниците на Вардарска Македонија. Македонскиот народ заедно со останалите народи на Југославија, а првенствено со братскиот српски народ, водеше безкомпромисно борба против причинителите на тајa действителност. Со окупацијата на Југославија од хитлеровските полчишта и итало-маџарско-бугарската паплач, која последова след срамната капитулација на големо-српската против-народна клика и останалата реакција на Југославија, братската дружба на нашите народи не само што не ослаби, ами тајa се разви во несакрушимо братство и единство на нашите народи.

За време окупацијата, Вардарска Македонија преживуеше, како и останалите краишта на Југославија, сериозни — од значение да бидиш или да не бидиш — моменти. Вардарска Македонија стана обект на безпризорна плјачка и национален гнет. Јанганите, разрушенијата и физичкото требење на нашиот народ од една страна и неустрашимата гигантска народна ослободителна борба от друга страна, ја чинеа вистинската действителност на Вардарска Македонија. Геройската народно-ослободителна борба на народите на Југославија под раководството на нашиот лјубим маршал *Јосип Броз Тито* достојно ги реализира вековните идеали на нашиот народ — Вардарска Македонија е народна република во рамките на Ф. Н. Р. Ј.

За време окупацијата и при повлекуењето на немските хиени во Вардарска Македонија е разрушено: 21.518 згради, 168 моста по патиштата со укупна должина од 4.132 м.,63 од се 67 дождомерни станици, 40% од водните канали, 70% од патиштата и поголемиот дел од школите. Разрушенијата на нормалните железнички линии — Вардарска Македонија има 500 клм — беа катастрофални: една шина не остана здрава, 80% од целата железо-патна мрежа беше наполно уништена, јазлите 100%, мостовите 97%, железничките станици 90%, телеграфската и телефонската и сигнализационата мрежа 70%, водопојните стаици 95%, работилниците и железничките депоа со се нивниот инвентар 65%, локомотивите 100%, теретните вагони 95%, патнички коли 100% и тунелите беа разрушени 60%. Целокупниот привреден живот беше мртов. Такво беше положението непосредно после прочистуењето на нашата страна од окупаторот.

Нашата народна власт беше поставена пред многу важни и не баш лесни прашанја. 12% од целото наше население брзо бараше прислон; привредниот живот — обновата бараше брзо разрешение на основното прашање, на соопштенијата. Обновата беше, и денеска е, централно прашање во безбројниот низ прашања, кои бева поставени за разрешение пред народната власт. Народната власт, во отсаствије на достатачен број стручен кадар, превозни средства и материјали, со подршката на широките народни маси, правилно исползуејки ја нивната иницијатива, физичката снага и елан, почна со обновата и изградбата на нашата земја. Власт произлегла од самиот народ, власт родена и крепнета во постојани и крвави борби за слобода, власт на сојузот на работниците, селјаните и прогресивната интелегенција, власт која е крв од крвта на народот, не знае за невозможно во работата, нема пречки кои не може да ги отклони. Такава е нашата власт. Во нејa лежат објас-

нениjата на успесите во обновата и изградбата, а што ке биде предмет на понатамошното излаганйе.

Во обновата и изградбата ни едно прашанйе не можеше да се разреши без оспособуенйето на соопштенијата. За неполни 20 месеци гигантска работа на нашиот народ. во која зеде најголемо участие и даде најголем допринос работничката класа, не само што наполно е обновен железничкиjот саобракjай, ами е направена и нова линиjа од 100 клм. и 1 нов тунел од 270 м. и со тоа е скратен патот за 2 клм. Не помалки се резултатите на обновата и изградбата на обекти по патиштата.

Во токот на 1945 година обновени се сите разрушени 168 моста и изградени 3 нова моста со целокупна должина — обновено и изградено 4416 м. До месец август 1946 година патната мрежа доби уште 19 нови моста, за чие градење народот даде доброволна работа од 613.822 дни. 1946 год. е година на трескава и усилена обнова на патиштата. Огромни количества материjали е доставено на патиштата. Во доставката на тие материjали и подржането на патиштата, народните маси дадоа 137 498 доброволни работни дена и около 15.000 колски превози. За тие работи е утрошено 13.103.007 д. а стоjноста на изведените работи е 26.580.775 динара, односно доприносот на доброволната работа е 13.477.768 динара. Со прзите постиженија на обновата и на останалите обекти.

Големата част од разрушените згради е обновена. Само нашата власт беше во состоjанийе, со најоскудни средства, да за неполни 13 месеци изгради 3.168 нови згради. Поред тоj брой народната власт гради 230 нови кукйи и 4 нови населби за изнасилените и оплjачкани до гола кожа бракйа од Егеjска Македонија, во чието градење зимат участие народните маси. Нашиот народ на тоj начин jа манифестира свojата лjубов кон своите бракйа, кои под крвавиот терор на грчките монархо-фашисти мораа да jа напуштат лулката на револуционерната мисал и акциjа на Илинденската епопеjа — *Егеjска Македнjа*!

Поред обновените технички обекти е изградено и 39 нови хидротехнички обекти, од кои 19 мелиорациони, 13 водоводни и 7 регулациони. 55% од укупната стоjност на изведените обекти пагjа на доброволната работа на нашиот народ.

Напоредно со обновата на горе напоменатите обекти се обновуеjа и школите. Во 1945 година беа обновени готово сите школи. Требе да се ликвидира непријателот на нашиот народ — неписменоста и невежеството, кои се последица на денационализаторската политика на поробителите на Македонскиот народ, а стариот брой школи не можеше да одговори на тие задачи. Затоа народната власт само во 1946 год. гради 198 нови училишта, кои чинат 50% од целокупниот брой училишта кои беа изградени во течение на 23 години владетелство на големо-српската хегемонистична клика.

Говорейки за обновата ние мораме да кажеме, да во никоj скучай немаше да биде извршена, обновата на Македонија во таков маштаб, ако нашиот народ, нашата народна власт не беше свестрано помогната од братските народи на Jугославиjа, а првенствено од српскиот народ. Помокjата на братските народи на нашата Сојузна влада се изрази во благовременото испракjанйе на стручен кадар инжинери и техници, со машини, грагjевински материjали и финансиски средства.

На десетини инжинери, техници и машинисти срби, хрвати и словенци со жарка лйубов учествуват во обновата и изградбата. Братството и единството на нашите народи, во обновата и изградбата на нашата страна, уште повеке се зацврснуе и стануе гранитна стена од која ке се разбийа секой опит на раздела и национална омраза. Таква е нашата действителност! И пойдуейки од неа, нашиот народ со увереност гледа во свойата сретна иднина за која е гаранцийа братството и единството на нашите народи на Ф. Н. Р. Й. и лйубимиот наш водач маршал *Йосип Броз Тито*!

Хр. Вакарелски

Дух и съдържание на македонската народна песен

Според началото, че обществото се състои от индивиди, от отделни физически и духовно различаващи се личности, следва да се приеме, че и обществата могат да бъдат с особени качества — и физически и духовни. То се знае, че в обществените групировки тия различия по-трудно се установяват, поради това, че трябва да се установява винаги онова, което е общо и нивелираще. И това общо нивелираще у по-малките или по-големите людски групировки представляват онези прояви, които обикновено се наричат „типични". Именно, тези типични проявления са и сравними.

По този начин се оказват сравними творческите дадености както на отделни личности, на по-големи общества, на школи, на народи, групи от народи и т. н.

Колкото и трудно да се установява общо нивелиращото в сравнение с готовото при отделните личности, все пак то не е така мъчно за обхващане, защото характерните особености са установени и от историческия ход на съответното общество, което обстоятелство не съществува при характеризуване на личността.

И днес, когато се вече говори за македонски народ, и когато този народ търси да се види сам, без опекунски претенции от този или онзи, може да се говори по-пълно и по-решително и за македонски бит и за специфична македонска народна песен. Този бит е влязъл много отдавна в интересите на българската книжовност, дори в интересите на руската и сърбохърватската книжнина. И, ако вредом другаде тия интереси все пак имат за подкладка известната общославянска романтика, у българите в това отношение е играло винаги роля едно истинско братско чувство между населенията по Тунджа, Янтра, Искър, Марица, Места, Струма, Вардар и Бистрица. Това чувство между другото се основава и върху вековни борби, водени заедно за свобода срещу общи врагове-потисници, били те византийци или латинци-кръстоносци, или турци, или гърци-фанариоти. Тези именно братски чувства са позволили и на едните и на другите и преди датата 1878 год. — светла за едните и тъмна за другите — да представят този бит под означението „български" (обичаи, песни, приказки и др.).

Много естествено, в цялото туй битово творчество са намирани и премного еднакви (или изключително общи) черти, които са в зна-

чителна степен и общославянски и които вечно и вредом трябва да бъдат подчертавани. Във всички тия случаи не са скривани и различията и специфичностите. Тия специфичности обаче не са разглеждани до сега в тяхната пълнота и в зависимост от всички условия на тяхното възникване и на развоя им, за да се установи духът им в сравнение с духа на съответното творчество у другите славянски поделения. Що пък се отнася до народната песен, в нея винаги и вредом е отразяван вътрешният лик на автора-народ и то по най-чувствителен начин. Ето защо, за да допринесем за сравнително верното очертание на македонската душа и душевност, необходимо е да се изтъкне същността и на македонската народна поезия.

* * *

Една от най-характерните черти на македонската народна песен е нейният *историцизъм*. На тази тематична страна съответствува една окончателно кристализирала епическа форма — широк десетосричен размер със цезура между четвъртия и петия стих. Този дълъг и така размерен стих дава възможност спокойно да се изразяват и най-широките мисли, да се периодизуват и най-сложните положения, без да става нужда да се прибягва до пречупвания от рода на анжамбманите, както е например в по-дългостишните епоси, били те и с класическа принадлежност.

Ой те тебе Боже, мили Боже,
Що ми правиш чудо и нишани
Да се чуди съта ристяншчина,
Да се слави твое свето име,
Да се слуша от века до века!

или

Търгнал Марко на лова да иде,
Та обиде поле и планини;
Ка премина през гора зелена
И настана през поле широко,
Пусто му се дремка додремало,
Па преклонил глава, та задремал.

Като е дума за историцизъм в македонската песен, трябва да се знае, че това съвсем не значи, че е в наличност само окончателно завършен цикъл или отдел върху дадена старинна сюжетност. Това би могло да се каже в известна степен за българската народна песен, почти същото — и за сръбската. И при едната и при другата вън от юнашкия исторически епос само спорадически се прибягва до историческо поетизуване в епически вид от чистонародните творци. В най-добрият случай се интерпретират от народа старите утвърдени от минали столетия исторически мотиви. При случаи на историческо поетизуване вън от Македония е характеристично слабото чувство и към типичната юнашко-епическа форма. А в Македония подчертаната традиция живее непрекъснато от XIV в. до ден-днешен, тя е жива от времето на ония млади и стари певци при дворовете на местните господари на покрайнините от типа на Крали Марко, на Балшичите в Албания и пр. до днешния хрисим и даровит слепец в Охрид *Гелия*, от чиито вдъхновени слова се оформяват епични творби за Илинденските борби, па и за събития от най-свежи дни, които той е могъл добре да почувствува.

Бог да го убиет, Нане, той Шевки качакот,
Той Шевки качакот, Нане, кральот бре битолски!
Сива койна вяфна, Нане, и той ми отишол,
и той ми отишол, Нане, долу под Битоля,
Долу под Битоля, Нане, во село Могила.
Тамо ми го стрети, Нане, Димкова невеста. . .

Историчността на македонската народна песен стига до началото на XIV в. Във всеки случай по-определени в това отношение са мотивите за борбите и смъртта на родопския владетел, владетел и на западнотракийското Беломорие, *Момчил войвода* (Момчил юнак), убит през 1345 год. в крепостта Перитеорион, при сегашното Буру-кале, недалеч от Ксанти. Друга определена тема отбелязана и в македонските народни песни от таз група е името и смъртта на *Крал Вълкашин*, убит при Чермен край р. Марица през 1371 год. Богати песенни кръгове представляват песните за *Кесаря Новака* („Хайдут дебел Новак") — XIV в. — от Преспа, за *Хрелю войвода* — Струмица, умрял в 1343 г., и мн. др. Първенство в тях заема *Крал Марко*, син на Вълкашина, управлявал като турски васал в Прилеп и убит във Влашко при Ровине (сегашно село Ровинари) през 1394 г. Где по-ясно, где по-замъглено в творчеството на македонеца са дадени имената на историческите личности от онази епоха: *Раяк* — близък сродник и съвременник на Момчила, *Андрея* и *Бидар* — братя на крал Марка, *Милица* — тяхна сестра, *Балша втори* — владетел на Шкодра, 1380 г., *Ян Хунияди* — унгарски войвода, през 1442 г. нанесъл победа над Мохамеда II при гората Куновица между Ниш и Бела паланка, *Ян Секейи* — друг унгарски войвода от онова време, жупанът на Темешвар *Филип* (след 1387 г.) наричан още „*Пипо Спано*", призренският управител *Лека Дюкачин* (XVв.), героите на знаменитото *Косово* като *Княз Лазар, Милош Обилич, Вук Бранкович* и мн. др. Тази редица от определени исторически лица, дадени в също така определени исторически събития и места, може да бъде значително попълнена и с по-слабо очертани и по-засилено олегендарени герои като *Лютица Богдан* — областен владетел в Солунско през XIV в., *Дойчин юнак* (Болен Дойчин) от Солун, XIV в. (?) и др. или по-малко определени упорити защитници на своята християнщина, славянщина, па и българщина, дадени като нарицателни борци срещу безогледно и безпощадно нахлуващия азиятец. Характерни типове от тази категория са братята от Одринско:

„Се скарали, джанам, два бракя родени!
Се скарали бракя, делба ке се делят.
Тие беа бракя от Едрене града. . .
Тие беа бракя първи ми богати. . .
Първи беше, джанам, господарот Петре,
По-мал брат си беше Никола войвода. . ."

вероятни образи на Бимбеловците от Източна Тракия.*)

По всяка вероятност историческата традиция в македонската народна песен е много по-стара от XIV в. Така поне говорят някои исто-

*) В бележката към статията „За един трубадур на Македония" (Македонска мисъл I, кн. 9—10, стр. 423, по погрешка е казано Каразиновци, вм. Бимбеловци. Каразиновци са отрастък на друг подобен род, свързан със с.-западните български краища.

рически свидетелства. Именно, още преди Момчила и Вълкашина през някои македонски краища минал византийският писател Никифор Грегорас (1325—1326 г.) и бележи в записките си, че придружаващите го българи пели стари исторически песни. Има известни опити в литературата да се съзират дори отражения в македонската народна песен от *въстанието на Петър Делян* (1040 г.) или дори моменти из живота и семейните събития на *Цар Самуила — дъщеря му Косара и далматинския княз Владимир* — 1015 г. Макар и от рода на предположенията и на теориите с твърде слаба убедителност, тия опити и случаи говорят недвусмислено, че историческата песен е била един от най-силните художествени факти в народното творчество преди повече от седем века. И тази традиция се е оказала здрава и жизнена в такава степен, че е опазила старите мотиви с едно завидно изобилие от подробности, всяка от които представлява исторически документ.

* * *

Историческата детайлност и документалност на македонската народна песен има като характеристичен белег органическа *преплетеност със* по-властната *традиция на митичните представи* у народа. В това отношение изключителна почти привилегия държат *самодивите* и *самовилите.* Присъщата на този песенен свят баладност е значително приложена в историческата хроника на възпяваните събития. Това е допринесло да ослабнат и да се замъглят историческите факти, но същевременно да се повиши и юнашкият стил на героите и на подвизите им.

Погледнато от тази страна, македонският исторически епос се различава съществено от сръбския, който е по-конкретно фактичен, с по-слаба баладна вуалираност. С народното творчество в България този епос е в пълна еднаквост, като разликата се наблюдава само в количествено отношение на вариантността. Заслужава да се отбележи, че при епическата песен в Македония митичните самодивско-самовилски мотиви са по-тясно свързани с историчните, отколкото в областите на България, където самовилско-самодивският кръг от балади заема и като самостоятелна тематика значителна част от народното творчество. Известна разлика и тука би могла да се подчертае, разбира се, при по-грижливо и подробностно проучване.

* * *

Доколко епическият стил в песенното творчество е бил в стихията на македонеца, личи и от изпълнението на песните, т. е. от тяхната музикална страна. Именно, македонската песенна мелодия има преобладаващ *бавен ритъм;* безмензурността е характеристично любима. Песенната функция е предимно трапезарска. Това влияние е отишло и още по-далеко — в танците на македонеца: те са тежки и плавни, като да са балетизувани трапезни митични песни. Типични са в това отношение хороводните песни:

„Се запали, се запали одайчето,
Одайчето, одайчето варосано". . .

или:

„Бог да бие, Бог да бие Шар планина,
Що улови, що улови три овчара.". .

Танцовото изпълнение на които захваща *бавно-бавно* и при едноравноускоряване, все пак не стига до честотата на българското хоро или ръченица с песни.

* * *

Гледана в светлината на българското народно песенно творчество, македонската историческа песен се откроява по-очертано със своя физиономия. Интересно е обстоятелството, че у македонците е сравнително слаба *хайдушката песен*. По своето същество този вид народна поезия е исторически и представя естествена еволюция на творчеството — от юнашко-митично към по-реално героично. Естествеността се състои в това, че както и в юнашкия епос, така и при хайдушките песни имаме преди всичко политическа тематика, при която по-преко или по-косвено се изтъква съдбата на собствения народ. Чувството за собствената политическа потиснатост се изтъква с пълно съзнание на оформен борец срещу потисника-турчин. Хайдушкото движение не е било специалитет само на българите в Балкана, Странджа, Родопите и пр. То е било типично явление и по-назапад, и в Македония. Един от най-първите хайдути, чиито подвизи са възпети от народа са *Чавдар и Лалуш*, синове на Македония. По-късно имаме песните за извънредно популярния *Кузман капетан* (*кареман*) в зап. Македония, за известния в зап. България и изт. Македония син на последната — *Илю войвода*, а дебралийката *Сирма войводка* заема видно място в македонската народна песен. Има и други случаи от този род.[1]) Все пак в македонското народно творчество не се създава така очертан хайдушки епос, какъвто имаме в България. (За такова широко явление не може да се говори и в сръбския фолклор). Това не става, въпреки наличността на еднакви обективни условия до българското освобождение — 1878 г. Едно (и то съществено) от тия условия е активното участие в цялата революционна система — организации, чети, въстания и пр. — и на синове на Македония. Въстанници-другари „Македонски", „Македончето", „Велешанчето" и др. са зарегистрирани почти във всяка акция в българските предели от онния времена.

Обяснението на този творчески факт не бива да се търси само в обстоятелството, че в тия борби не е било организирано съзнанието на народните маси в пределите на Македония така, както то е било около Балкана. В случая без друго трябва да се има предвид и жизнеността на юнашко-епическата традиция в Македония, която не е могла така лесно да бъде изместена от нови форми. На тази именно традиция са подчинени по-късно и някои от още по-новите мотиви в македонската народна песен, каквато е например:

Во зандана Иво Цръногорче,
На рамено пиле соколево:
Очи точи вода да го пои,
Лице груби рана да го рани. . .

или:

Чума бие горното маала,
Що отепа еден син у майка:

[1]) Срв. за това и новата антология от Бл. Конески. Збирка на Македонски народни песни, Скопье, 1945, стр. 51, 55, 67, 73, 74, 85, 85, 313, 333.

От жал майка во двор го закопа.
Секо утро „Синко, добро утро:“[1])

Хайдушките мотиви в македонската народна песен (за споменатите по-горе македонски хайдути) имат характеристичната форма на хайдушката песен в България: осморчен стих със цезура след третата сричка. И в преобладаващите случаи сочат на пренасяне откъм изток. Но, макар и като сравнително спорадично явление, и македонската хайдушка песен изнесе зараждащото се национално и политическо съзнание на македонското население, което е вече новият елемент в историческото народно песнотворство.

* * *

Историчността на македонската песен не се изчерпва само с юнашко-епичните сказания и с макар слабите отражения на хайдушката епоха от миналото. Политическите бури след нещастливата дата на Берлинския конгрес, които завладяха цялостно народните духове в Македония, изместиха сравнително утвърдената традиция във творческите песенни форми на този народ. Предало се всецяло — и духом, и стопански, и просветно и с лично участие — на революционната организация с едно вече определено и положително национално и политическо съзнание за равностойност в семейството на южните славяни, населението издигна високо в погледа си всичките свои представители, следеше със радост и тревога тяхната дейност, подпомагаше ги без ограничение и хроникираше подавизите им във вдъхновени песни. И тия песни бяха действителао *революционни:* тяхната форма е неустановена, тя е жива, формираща се още, непостоянна. Такава е тя дори и в една и съща песен:

Айде море кукни-кукни,
Сино пиле кукувице
Кукни, да не кукнеш!
Надеваш ли се, султане,
Пролет кумити да дойдат
Агите да ти изколат!
Айде да ми дойде,
Сино пиле кукавице,
Таа рана пролет! . .[1])

Революцията бе в душите на целия народ и то тъй дълбоко, че наруши и гранитната приспособеност към спокойния епичен широк начин на песнотворство. „Айде море, кукни-кукни!“, „Айде жалай ме!“, „Ай излез, Гюргьо!“, „Ей го фаиаа Петрета Михов!“, „Бог да го прости Миле поп Йорданов!“, „Айде бракя, да минеме!“, „Църна се чума зададе“, Македонийо, ой злочеста!“, „Оздола иде велешката чета!“, „Изленал Мише войвода!“, „Бре Гине, Гине, бре калеш Гине!“ и пр. са характеристични и никак още не типизирани начални възклицания към тия песни.

---

[1]) Примерите са взети от „Збирка на македонски народни песни“ ред. Бл. Конески, Скопье, 1945, стр. 10, 19. Други подобни на стр. 49, 80, 84.

[1]) Бл. Конески, Збирка, с. 335. Срав. и П. Михайлов, Български песни из Македония, 1924...

В тия песни са извезани имената на стотица народни герои. Тука са Гоце Делчев, Тома Давидов, Братя Секулички, Мише Развигоров, Йордан Вардаро, Стоян Бочваро, Мирчо Велешки, Петре Михов, Миле поп Йорданов, Леонид войвода, Димчо могилчето, Пито Гулев, Парашкев Цветков и много още други — повече или по-малко известни.

Десетината години, през които македонското движение се създаваше и развиваше, особено неговият най-висок израз — Илинденското въстание, 1903 г., не бяха достатъчни да узрее революционната песен и да кристализира в своя характеристична форма. Тя остана като едно разнообразие с всички признаци да проникне дълбоко в песенното съзнание на народа, от където да излезе окончателно завършена.

Сръбското и гръцкото владичества над Македония, като над някакъв безимен край със изискано денационализаторски режими, не позволиха по-нататъшното развитие на революционната македонска песен.

* * *

Годините на революционното движение срещу немския фашизъм и за пълна свобода и от свои (1941—1944), през които се оформи партизанската борба, дадоха нов и последен тласък за творчеството в народен стил. Това творчество, за разлика от хайдушкото, а в известна мяра и от революционното, излизаше из средите на самите партизани и от тях се отправяше към народа. Краткотрайността на движението обаче, поради щастливо постигнатата му цел, не позволи току що зародилата се *партизанска песен* да добие своя физиономия. За нея днес може да се говори повече количествено, а не качество. В това отношение македонската партизанска песен е по-богата от партизанската песен в България, но заема второ място след сръбската. Формално, връзката ѝ с по-старата народна песен е значителна:

Гледай ме, гледай, ах мило либе,
Нагледай ми се!
Днеска сам тук, шарено пиле
Утре ке одам,
Утре ке одам млад партизанин
В Славей планина.
Оттам ке гледам, ах мило либе,
Славна Дебарца.
Славна Дебарца се попленета,
Се попалена.
Я попления, я попалия,
Я попалия, ах мило либе,
Клети фашисти.[1])

Втората отличителна черта на македонската народна песен е нейната *митичност*. В най-старите исторически мотиви тази особеност е органически включена. Забележителна е легендата за придобиване на Марковата юнащина, която е оформена и в хубава песен. *Гюрга самодива, Вида самодива* и др. са посестрими на Крали Марко и на ред други юнаци от неговата класа. Изгубването на силата у Крали Марко, смъртта на същия и пр. са преплетени с участта на едни или други митични сили,

[1]) Бл. Конески Збирка, с. 346.

като в известни случаи притъпяват значително много историчния елемент в мотива. Самовилите и самодивите в македонската народна епика имат не по-малко широко място и като самостойни песенни мотиви. Идеите на народа за тях като покровителки на планините, на горите и на водите им, на проходите и пр. са послужили за създаване на няколко цикъла, в които е дадена както демоничната им безпощадност към осквернителите на чистите им и девствени природни обиталища така и тяхната разположеност към избрани представители на народа. С такива те се побратримяват и им биват в постоянни услуги. Самовилите и самодивите от своите високи обиталища в македонската народна песен са поставени в интересно сътрудничество със светци и дори с небето. Те градят и калета — „ни на небо, ни на земя", помагат и на Бога и на светци да достроят монастири или специално Света гора.

В това отношение македонската песен се отличава слабо от творчеството из съседните страни на изток, запад, север и юг. Наличността обаче на митологичните образи на *слънцето, на змея и змеицата*, както и на *халата* и *ламята* в народната песен източно от Македония и сравнително по-слабото им присъствие в македонското народно творчество определят по-точно тематичната страна на македонската песен като *по-бедна* в митологично отношение.

* * *

Митичните песни, към които спадат и много от библейските величални от рода на тия за св. Никола и чудесата му по морета, св. Петър в рая и грешните му родители, св. Петър гради мънастири или св. Гора, св. Георги убива ламя и др. Този цикъл е естествената връзка на историческо-митичните с новозаветните и по-нататък изобщо с религиозно-епичните легенди. Всички тия разновидности главно в сюжетно отношение притежават една обща, обединяваща ги формална страна. Това е баладното им качество. Таинственото, загадното-внушаващо у тях е особено изтъкнато. В това отношение *любовната балада* с идея на вечна и задгробна неразделност на влюбени, непосилни изпитни в живота и др. създават изключителна сила на чувствата у братя, у сестри, у майка или у синове и дъщери. Тъга по син или дъщеря затворници, мъка — предизвикана от братова или майчина неправда, любов към избрана девойка, страдание от незаслужена бедност и несрета, въпреки непосилно и честно трудолюбие и пр. — довеждат до чудото на *превръщания* в птици, елени, кошути или до чудото на пълно щастие. Богатството на душевни сили, издигнати в поетически видения, в творчеството на македонеца не отстъпва на никой от околните му народи. Все в такова богатство на образи и поетически постройки и баладността е изразена в мотиви, изтъкани върху идеята за *магичната сила на известни постъпки, на словото или на песента*. Зловредна или любовна магия, родителска или любовна клетва, дадени обети или оброци, вещи предсказания и сънища — всички подобни положения определят драматични положения, които граничат с чудото и налагат на слушател и читател кристаризирани нравствени идеи, без да бъдат тендециозни.

В своето сюжетно богатство македонската народна песен включва и всички почти типични балкански мотиви, изградени върху канава за демонично проявявани страсти. Тия изключителни за обществото прояви са действували винаги и вредом само като нередни, необичайни събития и само като такива се „слагат" на песни или се предават от уста на

уста. Тази баладна група (в основата си етични постулати) има — както и в България, така и в югославските и гръцките предели и народи — качествата на нувелата, в която пикантното и интригата са изразени в по-малко или повече напрегната сензация. Тука са прелюбодейства и изневери, детоубийства, женоубийства; измамничества; светотатства към роднински чувства: жестокости към собствени деца, неоснователни отмъщения и изобщо прояви, които и етично и поетически се таксуват като големи грехове, а и като такива понякога са формулирани и в самите песни.

Във всички баладни разновидности — дадени най-често в широка епична форма присъща на историческата героическа песен — македонският певец спазва положението на неутрален арбитър. Неговият нравствен лик обаче е видет като общ фон на цялото. И този фон е винаги решително и християнски честен и доблестен.

* * *

Като се оставят на страна всички споменати до тук дялове на народната песен, които повече или по-малко представляват епическата част на македонското народно творчество, не може да не се обърне все така голямо внимание и на *лирическата* част. И, ако за епическата може до се каже, че разкрива значителен дял от същността на народния бит и народната култура в миналото и едни от най-изразителните политически, религиозни, обществени и нравствени идеи и идеали, по които се е формирал този бит, за лирическата следва да се изтъкне, че е огледало на най-интимните линии по които се движи реалният живот на народа и днес. Македонецът се отразява цел-целеничък в лирическата си песен, която не е още изоставил за сметка на някакво книжовно и модерно поетическо производство.

Една от най-ценните тематични страни на македонската народна песен е особената чувствителност към *хубостите на природата*. В това отношение македонецът държи едно от първите места между своите съседи. Песента за природата е конкретна, къса и ударна както най-редките постижения от гениални творци на словото:

Ни прела гора ни ткала,
Са зима болна лежала!
Како ми дойде Гергьовден,
Сама се гора облекла
Се во зелена долама,
Се во зелено кадифе!

Тази охридска (от с. Косел) песничка съперничи достойно на Гетевата песен за тишината на планинските върхове. На вниманието на народния певец към природата се налагат с една последователност всички цветя — планински и градински. Налагат се в една одухотворена социалност, без да бъдат изпаднали като сухи метафори или символи:

Цутит ружа во онаа страна!
Тамо цутит, овамо мерисат.
Научи се младо да я берет,
Размириса свекрови кледои.

Трябва да се каже, че както в тази дебърска песен, така и във всички от този род, ароматиката не отстъпва на хроматиката в художествения израз. В пейсажните композиции народът много често майсторски вплита *и човека* — юнака, въстаника, работника, овчаря или девойката в момент на тъга или радост. Знаменитата песен за велешките моми и Вардар (СбНУ X 33) е образецът в това отношение.

Тематично народната лирика на македонеца обхваща целия живот. Всяка малко-много по-обемна сбирка от народни песни из Македония е доказателство за това. (Първото доказателство е сборникът на Бр. Миладиновци, вторият — сборниците на Ст. Верковича). На видно място стои цената, която се дава на хубавото в живота. По тази линия *хубавият човек*, външно стройната и хубава девойка са предмет на често и разновариантно възпяване:

Момиче тенко-високо,
В градина ли си никнало
Ил си од Бога паднало!

или Омировския маниер в охридската песничка:

Чие е она девойче,
Що рано рани на вода?
От сите моми по-арно
От калешести неести
От църнооки вдоици?
. . . . . .

Тия са характеристичните начини на поетическо възхищение в лириката на македонския народ. *Духовните качества* прозират във външността на човека. Народният певец остава това да се разбира от самосебе си. Значението на духовния и нравствения лик на човека певецът е изразил косвено в многобройните, едни от най-популярните в Македония *хумористични* песни, в които прицел на усмиване е не само външната неуредност, ами и леността, несръчността, простотията. Македонският народен певец вижда в тези често пъти индивидуални недостатъци същински пороци и за това не ги щади:

Момче невеста фалеше: —
— Имам невеста работна —
На ден си нишка тегнеше
А во недела вретенце
И во месецот пасменце. . .

На същия език е попаднал и ленивецът мъж — „Невеста момче фалеше". Закъснялата младост, младежки страсти на стари години — смешните образи на подобни старци и баби; суетните хвалби с имотност и богатство у бедняци и нескопосници; прекаленото пиянствуване, прекалена влюбчивост или увлеченост в любов до самозабрава, разсеяността и пр. са едни от най-любимите теми на остроумно стихослагане у народа. За по-голям художествен ефект народният певец дава комичните положения при интимни или обществени отношения в алегоричните образи на насекоми, зверове, птици и всевъзможни животински или растителни обитатели на природата.

Се посвърши куси врабец
За девойка подмрежица. . .

или

Кинисало раче-осмокраче,
Кинисало дългомустакинче
Да ми тражи убаа нееста. . .

или

Ракоите сватба чинет
А желвите панапорвет. . .

Относно хуморът в песните си, може да се каже македонският народ заема предно място между българите и сърбите. Не случайно и сватбените обичаи в Македония като народна драма притежават значителен брой хумористични интермедиални песни по адрес на тъщата, свекървата и др. важни в обредите и церемониите лица.

Любовната лирика както навред, така и у македонците заема първенство по своето сюжетно разнообразие. От най-леките младежки закачки, през пълни откровения и любовни мъки до трагичните положения на изневерност или разочарования. В тази област са дадени поетически транспонации на чувствата, които говорят за съвършенство Такива са непостигнатите другаде обективирания като следното:

Я опули се, девойче,
На ваа тука планина!
Що магла има на нея.
Да не я речеш от Бога,
Току да речеш от мене:
Тоа се мойте здиови,
Що здиам яска за тебе,
А ке изгорим край тебе!

Този естетичен финес е близък на етичната изисканост, при която любовно страдащият все пак не разрушава връзките си с обществото около себе си, за което той е една необходимост:

Девойко мори, девойко!
Се лето моя, са пролет,
На есен тугя отмена. . .
Кога те видов на коня,
Ми дойде да се убодам,
Па жал ми падна за майка,
Дека сум един на майка!

Именно в ония любовни песни, в които са засегнати най-интимните копнежи на младите един към друг може да се търси степента на етичност, която характеризува и индивидуалния и колективния художник. В македонското творчество освен горните съвършени случаи могат да се посочат и други, в които стопяването на „грудка снегова" е образ на любовен копнеж. Младежкият живот на македонеца е спрегнат с един постоянен трагизъм. И този тежък дял е любима тема за възпяване. Стремежът към изход от тия мъчни жизнени положения е отправен най-вече към единствената ценност за живот — природата. Този неоформен митично панетеизъм към белия свят изобщо, или към някои не-

гови кътове, блести в чудно хубавите песни за гроб с прозорци (Болна Дона) и за болния момък — охридчанин:

Три години, Кате, болен лежа
Не дойдуваш, Кате, да ме видиш!

Но едно всестранно запознаване с народната лирика на македонеца не може да не забележи нейния *преобладаващ реализъм*, при който не са редки и *натуралистични* подходи. Най-слабо загатнат е този реализъм в песни като

Море, колко те любя, девойко,
Толко се чувай
Да те не сретна пиян на улица. . .

— непостигната в народната поезия на Балканите, но има такива, в които най-високата точка са възгрубите описания на известни външности и пикантни подвизания. Без да са лишени от подобни мотиви и околните народи, македонският държи средно място в това отношение между българи и сърби, като първенството се пада на последните. Във всеки случай за един „свенлив реализъм" не би могло да се говори като преобладаваща черта.

По-специфичните условия на живота в Македония, особено през последния век, когато отделните народи сдобиха политическа свобода, са причина за масово чужбинарство към България, Румъния, Сърбия, Цариград, па дори и Америка. Тази сезонна или по-няколко години траеща раздяла на мъжете от семействата им не остава чужда на поетическия гений на народа. Македонската народна поезия не може и да се помисли без тъй наречената *печелбарска* (*гурбетчийска*) песен, която е разработена в значително разнообразие от мотиви. Във всички мотиви трепти или бушува истински душевен бунт срещу тази страхотна съдба, която наказва неумолимо и необосновано човека на труда:

Жалей, моме, да жалиме!
Како ке се разделиме!
Како бевме посвръшени,
Сега ке се разделиме —
Яз от тебе, ти от мене.
Яз ке одам на тугина,
На тугина на работа,
Ке остаам три години. . .

Македонската печелбарска песен е интересна хроника на тежкия живот на народа, може би по-тежък от политическата сатрапия на турчина, която е възбуждала поне силата и волята за борба у отделния човек и у народа. В тази песен са отбелязани дори качествата на всяка „туга тугина — пуста ябана", като не е избегнала тази сърцераздирателна регистрация и на най-новата тугина — Америка:

Пуста останала, мамо, Америка,
Америка — земя печалбарска!
Ного печалбари, мамо, останаа
Кой без рака, мамо, кой без нога,
Мойто момче, мамо, и без глава. . .

* * *

Печалбарската песен стихийно се наложи над целия цикъл от *трудовата песен* на македонеца, така както имаше изглед да бъде изместена значително хайдушката и другата с обществено политически характер поезия от четническо-революционната. От трудовата песен след печалбарската по-добре е представена овчарската и жътварската. Шар планина, любими югичи и кучета, мъчителни чифлишки меджии и ангарии са съществената съдържание на тия песни.

* * *

Сравнително още добре запазеният народен бит в Македония включва в себе си богатства от обичаи, които не отстъпват на никои от съседните народи, а в много отношения ги и превъзхождат. Качеството на обичаите се дължи и на обстоятелството, че включват в себе си като органическа съставка богата *обредна песен*. Магичната или символичната функция на тази песен, ако не преобладава, то не стои по-долу от развлечителното й назначение в тия народни драми. От календарната обредна песен в *лазарските* и *водичарските* имаме старинната форма на величания, при които символично-женитбеният и символично-пролетният елементи си оспорват превъзходството и по популярност и по художествена висота. Отсъствието на дружинските коледувания по тия краища е лишило народното творчество от художественото съкровище на колѐдарската песен, каквато е в наличност в България. До известна степен *никулденските* и *гергьовденските овчарски* песни запълват тази празнина, без да могат обаче да представят великолепието на тяхната тържествена символика и вещателност от висок стил, в който се оглежда цялата култура и духът на Византия в нейния разцвет.

Семейните обичаи също така представят обредната песен като съществен елемент на народното творчество. Първо и почти изключително място в случая заема *сватбената* песен с високо елегичния си тон на раздяла между родители и дъщеря, с тон на тържествуваща радост от идването на нов човек и с тон на весели шеги по отношение на сватбени лица, особено тъщата (свакята).

Македонецът пее и когато оплаква. Тъжачните излияния в неговото творчество са един от най-завършените като слевесни творби. Тази архаична практика, стигаща до дълбоката древност на славянството, разкрива по свой начин духовния мир на народа често пъти във високо художествена форма.

* * *

Народното поетическо творчество, още значително богато на полуострова, дължи на македонското славянско население не по-малко от всеки друг народ в този край на Европа. Последните десетилетия отбелязват стремителен упадък в това отношение, в който процес Македония най-слабо участвува. Македонската народна песен е най-жизнена и нейната широка епичност, богата баладност, а от друга страна реализмът й, който отразява все повече и политическото съзнание на народа с мощната воля за борба срещу всички фактори на тирания и реакция, й осигуряват дълъг живот и решително участие в новата култура на Македония.

Константин Симонов

Кафене „Сталинград“

Разказ

Този път ние спряхме да нощуваме в градчеуо Власотинци, по пътя от Лесковац за Пирот. Градът едва завчера беше взет от ръцете на немците, но малката гостилница, в която ние се заседяхме на вечеря дълго след полунощ, вече се наричаше „Кафене Сталинград“.

Това величествено име, написано с червена боя, направено върху счупеното и замърсено стъкло на единствения прозорец, изглеждаше наивно и трогателно и предизвикваше неволна усмивка.

Изведнаж командирът на бригадата, майор Симич, взе от масата каната с вино, повдигна я, наклони я някакси особено и веднага хвана с устата си леещата се от нея струя. После той почна да отдръпва ръката си с каната все по-далеч от лицето си, но струята, както по-преди, неизменно попадаше в устата му.

Когато той отново остави каната на масата, мълчаливият руски капитан, който беше дошел в града за обзавеждане на летището и през цялата вечер не бе проговорил нито дума, неочаквано се обърна към Симич:

— Навярно сте били в Испания, — каза той.

— Бил съм — отговори Симич.

— Там всички пият виното така — рече капитанът, и като запуши пътна в своето обичайно мълчание.

Симич дълго гледа пламтящия в огнището огън и най-после каза замислено, като се обърна към мене:

— В огнището винаги има някакви картини. Нали?

— Картини?!

— Да. Гледаш и си спомняш. Огънят винаги прилича на нещо. Ето сега целият е на езици — като че това са планините около Сантадер, и съчките пукат като изстрели. Да, сега си спомням за един човек, с когото бяхме заедно в интернационалната бригада през последните дни на Сантадер.

Симич изобщо не беше приказлив, но започнал веднаж да говори за нещо, той обикновено изказваше всичко, което тежеше на душата му. Затова аз мълчах и чаках продължението.

— Аз командувах там една батарея, и той беше командир на оръдията, — каза Симич след дълга пауза. — Той беше българин, Попов. Наистина, там той имаше друго име, но това не е важно. През последния ден, от четирите оръдия у нас останаха само две. Всички коне бяха избити от бомбардировките, ние движехме оръдията с ръце, а за спасяването им изобщо не можеше да се мисли. Испанската зима е само дъжд и кал. . .

— Да, там през зимата има страшна кал — неочаквано се обади за втори път руският капитан и пак така неочаквано млъкна и се обърна, сякаш тия думи не бяха казани от него, а от някой друг.

— Съвсем вярно — рече Симич — ужасна кал. Скоро разбиха още едно оръдие и убиха мерача, и аз тръгнах към Попов. Последното оръдие беше при него. И в това време неочаквано тръгнаха насреща ни немски танкове и мароканци. Започнахме да стреляме по тях. При Попов имаше само един човек и аз. Ние носехме снарядите и зареждахме, а

Попов стреляше. Той стреляше много добре, по-добре от мене. После убиха още един. Останахме двамата с Попов. През всичкото време валеше непрекъснато силен дъжд. Но Попов беше без коженатa си куртка, после той смъкна и рубашката си и остана полугол. Беше му горещо. Скоро ние запалихме един танк и след това май още един. Оставаха ни още само три снаряда. Тогава Попов изведнаж се дръпна от оръдието, наведе се и взе наполовина закопаната в земята кана с бира.

— Каква жега, а, Пабло? — каза ми той. Мене така ме наричаха там — Пабло. Попов пи от тази кана по испански, както аз преди малко — ловеше струята с уста. Жадно гълташе и все повтаряше: „Жега, Пабло, жега". По голото му тяло течеше струи дъжд. Аз също пих от каната, и ние пуснахме последните три снаряда. Раниха Попов право в гърдите, и той падна. Аз извадих затвора на оръдието, захвърлих го надалеч и дигнах Попов на раменете си. Той ми говореше това, което говорят много в такива минути: „Слушай. Пабло, остави ме, Пабло". И псуваше и на трите езика, които знаеше. Но аз го домъкнах до дерето и се спуснах долу. Там и двамата ни прибраха републиканците, защото аз също бях ранен. От Сантадер него го отправиха с последната партида ранени, които се измъкнаха оттам. А аз останах. Не бях ранен много тежко.

— Благодаря, Пабло, прощавай — каза ми той, когато го откарваха.

— Защо „прощавай"? Пак ще се видим — казах му, макар и да не мислех, че ще се видим отново.

Симич замълча и започна ожесточено да раздробява с машата главните в огнището. После рече почти сърдито:

— Отде можах да зная, че ще се видим с него? Аз бях от онези, които в Испания бяха допили чашата до дъно. Защото в Европа тогава още не искаха да разберат, какво е това фашизъм. Преминах френската граница, седях две години в един френски концлагер, бягах, после седях в немски концлагер, отново бягах. Отде можех да зная, че ще се видим? Тогава никой не можеше да знае това.

Разбивайки всички главни на малки въгленчета, той отново продължи спокойно:

— Преди половин година ме изпратиха да командувам една бригада в Северна Македония. Тогава там беше лошо и затова изпращаха мнозина нататък. Вървях пеша през планината единадесет денонощия и се добрах до бригадата вечерта, на дванадесетото денонощие, уморен и по-зъл, отколкото трябва. Началникът на щаба ми доложи за работите, които не вървяха твърде весело през последните месеци. В заключение той каза, че от тримата батальонни командири — двамата не са в строя: единият бил убит, а вторият — тежко ранен вчера.

— Къде е?

— Погребаха го.

— Не, раненият?

— Тук, в съседната къща.

Казах да ме заведат при ранения. В селото два пъти вече бяха идвали немците и от него бяха останали само развалини. Къщата, в която отидох, нямаше нито врати, нито рамки на прозорците; от остатъка на покрива дъждовните струи се стичаха право на глинения под. Раненият лежеше в един ъгъл върху купчина мокра слама, покрит през глава с два шинела. Хъркащото му и свирещо дишане се чуваше из цялата къща.

— Какво, дробът му ли е простреляи? — попитах тихо аз.

— Да, — каза началникът на щаба.

Раненият застана и заговори нещо бързо-бързо.

Бълнува, — каза началникът на щаба. — Не ще го разбереш. Говори добре сръбски, а когато бълнува — все на неговия език. Той е българин.

— Отдавна ли е в бригадата? — попитах аз.

— От една година — каза началникът на щаба. — Премина границата и дойде при нас. Започна като боец. Храбър човек.

В това време раненият се обърна върху сламата и отвори очи. Вглеждайки се в измъченото му лице, аз го познах.

— Попов! извиках му аз.

— А, Пабло — каза спокойно той, и понеже никак не се учуди, разбрах, че умира.

— Седни! рече той. — Поседи! — и добави: — Подложи шинелата, тук е мокро.

Седнах до него, стиснах горещата му от треска ръка и казах, че съм назначен за командир на тяхната бригада и че сега той отново ще служи под моя команда.

Той нищо не отговори, това не го интересуваше. Той знаеше много добре, че вече не ще служи под ничия команда.

Така поседяхме няколко минути в мълчание. После той се повдигна едва-едва от сламата, подпря главата си на стената и каза:

— Отново в гърдите. Както тогава. И знаеш ли — пак танк.

— Тежък танкъ — намеси се в разговора началникът на щаба. — Той сам застана зад оръдието и запали танка. Той ще ти розкаже.

Но Попов не отговори нищо. Изглеждаше, че всичко това беше далеч от него и малко го интересуваше. Като помълча около минута, той се допря до ръката ми и каза тихо:

— Ти, Пабло, не очакваше да ме срещнеш тук, нали?

— Защо да не очаквах? — попитах аз.

— Не очакваше, не очакваше, — повтоири той, — та аз съм българин.

— Ти си антифашист, — казах аз.

— Да, да — прошепна разпалено той, и по тази неочаквана сила, с която стисна изведнъж ръката ми, аз разбрах, че сега заговори за единственото нещо, което все още го вълнуваше в тази минута.

— Да, да, — повтори още веднъж той — ти не вярваш това, което разправят за нашия народ — само затуй, че този проклет български експедиционен корпус стои тук, в Македония.

— За народа нищо не се говори, — казах аз.

— Говорят, говорят, — зашепна той. — Българите българите. . . И за мене говореха някога, когато бях жив.

— Добър, макар и българин, храбър, макар и българин. . . Не може така! Димитров е също българин. А онези, които сега са там, в София, фашистите, — ние ще ги разстреляме. — Помниш ли, как ние с тебе разстреляхме онези, от петата колона, в Кордова? Помниш ли?

— Помня — казах аз.

Той се надигна още по-високо върху сламата, изгледа ме с блестящите си трескави очи и като изчака да мине пристъпа на мъчителната кашлица, каза силно:

— Нашият народ сега е като болен, но той ще оздравее. Вярваш ли?

Исках да кажа, че напълно му вярвам, но той отново ме прекъсна, и аз разбрах, че сега той не иска нищо да слуша, че преди смъртта иска само да говори.

— Ще оздравее! — повтори той. — А аз ще умра.

Мисълта за смъртта изглежда му напомни за вчерашния ден и като се усмихна уморено, каза:

— А танкът беше също като тогава, и дъжд валеше. Само нямаше бира, — помниш ли? — от каната.

Той се отпусна безсилно на сламата и като затвори очи помоли:

— Слушай, изпейми „Бандера Роза"!

Аз мълчах.

— Изпей я!

Беше странно да се запее изведнаж тук, в разбитата македонска къща, старата песен на испанските републиканци, но не можах да му откажа и с неуверен глас изпях един куплет.

— По-нататък? — каза той.

— По-нататък не помня.

— А аз помня: Бандера Роза — запя той и отново се задави в мъчителна кашлица — Не, не мога да пея. И все пак, Пабло, не за това — каза той съвсем тихо, след дълго мълчание — не за това ние там заедно стреляхме от едно оръдие — ти и аз — не за това, за да стои тук този проклет експедиционен корпус. Не за това — повтори той с нескривана горчивина и мъка — Тъй неможе да остане и занапред. Това не ноже да бъде!

Това бяха последните думи, които чух от него. Той направи такова движение, като че завършвайки разговора, искаше да се обърне към стената. И утихна, като хъркаше тежко с простреляните си дробове.

Не зная дали не искаше да говори по-нататък или не можеше, но след час умря, без да каже нито дума повече.

— Ето за кого си спомних, когато ме попитахте, бил ли съм в Испания, — каза Симич като се обърна към руския капитан. — Вие разбира се, също сте били там?

— Как да ви кажа, — усмихна се за пръв път тази вечер капитанът — във всеки случай, много са ми разказвали за Испания. А „Бандера Роза" е хубава песен, — аз също не бих се отказал да я чуя преди смъртта. Тя ми напомня младостта.

— Нещо ми пуши на очите, — рече Симич. — Хайде да излезем на въздух.

Отворихме вратата и излязохме. Беше ясна лунна нощ. По минаващото през града за фронта Нишко шосе се точеха неспирно войски, движеше се югославянска пехота, гърмолеха тъпоннсите камиони „Рено" с прикрепените към тях къси полски български оръдия. Българските и югославянски войници вървяха и разговаряхе тихо, като подрънкваха оръжието си; тук-там проблесваха червените точки на запалени цигари.

— Попов е бил прав — обърнах се аз към Симич. — Това не можеше да не стане.

— Да, — каза просто Симич. — Тогава изглеждаше, че туй е още много далеч, но аз също вярвах, — дори тогава, — че в края на краищата, то все пак ще бъде.

От руски: Л. А.

ДО НАШИТЕ АБОНАТИ

Следващата книга 5—6 ще бъде изпратена на издължилите се абонати за I и II годишнини. Абонамента може да се внесе в пощата по чековата сметка на Македонския научен институт, София, № 4954.

От Редакцията и администрацията

Разр. 1251-I-3-16895 от 20. X. 945 г. Печ. „Художник" — София

Редакционен комитет: Юрдан Анастасов, Павел Делирадев, Димитър Томчев

Всичко за списанието да се изпраща на адрес: Македонски научен институт, за сп. „Македонска мисъл“, ул. Маршал Тито № 5 — София. Пощ. чек. с/ка № 4954.

Годишен абонамент 500 лева. Отделна книжка 50 лева.
Настоящата двойна книжка — 100 лева.